

כבתוך שלה

מדיניות ישראל בשטח C
של הגדה המערבית

יוני 2013

כבתוך שלה
מדיניות ישראל בשטח C
של הגדה המערבית

יוני 2013

מחקר וכתובה נגה קדמן

עריכה יעל שטיין

עריכה לשונית אריאל הנדל

ריכוז מידע עאטף אבו א-רוב, סלמא א-דיבעי, מוסא אבו השאש, כרים ג'ובראן, סוהא זיד, איאד חדאד, מתן מזרחי, עאמר עארורי

עיבוד מידע גיאוגרפי שי אפרתי

צילום שער חורבות מסגד בח'רבת ירזא שבבקעת הירדן, שנהרס בידי המנהל האזרחי. עאטף אבו א-רוב, בצלם, 30.10.11.

בצלם מבקש להודות לאלון כהן-ליפשיץ וניר שלו מעמותת במקום, לעו"ד קמר משרקי-אסעד משומרי משפט - רבנים לזכויות אדם, ליחזקאל ליין וסוהאד סקאללה מ-OCHA, לעו"ד תמר פלדמן מהאגודה לזכויות האזרח, לעו"ד תאופיק ג'בארין, לחגית עופרן משלום עכשיו ולדרור אטקס - על סיועם בהכנת הדו"ח.

בצלם מבקש להודות למאות תורמיו מישראל ומחו"ל ובמיוחד לגופים הבאים, אשר נדיבותם מאפשרת את פעילותו של הארגון:

Brot für die Welt ■ Christian Aid (UK) ■ DanChurchAid ■ Diakonia ■ European Commission ■ Fondation Pro Victimis ■ Foundation to Promote Open Society (FPOS) ■ Moriah Fund ■ Naomi and Nehemia Cohen Foundation ■ NDC — NGO Development Center ■ NIF — Ford Israeli Fund ■ Royal Norwegian Embassy ■ Samuel Sebba Charitable Trust ■ Sigrid Rausing Trust ■ Stichting Niks Voor Niks ■ Trocaire ■ UK Foreign and Commonwealth Office ■ UNDP — United Nations Development Program ■ World Vision

תוכן עניינים

מבוא	5
פרק 1: מדיניות ישראל בשטח C	9
פרק 2: דרום הר חברון – איום בהרס ובגירוש	19
פרק 3: אזור מעלה אדומים – גירוש בדואים לטובת התנחלות ישראלית.....	31
פרק 4: בקעת הירדן – הריסות, גירוש ומניעת פיתוח.....	41
פרק 5: השפעות המדיניות על יישובים בשטחי A ו-B	53
פרק 6: הפרות של המשפט הבינלאומי.....	65
מסקנות.....	71

תבוא

מאז יישום השלבים הראשונים בהסכמי אוסלו בשנות התשעים מוגדרים כ-60% משטחי הגדה המערבית כ"שטח C" – אזור שבו מוסיפה ישראל לשלוט באופן מלא, לרבות בנושאי תכנון ובנייה. בשטח C חיים, על פי הערכה, כ-180,000 פלסטינים, ובו מצויות עתודות הקרקע העיקריות להתיישבות ולפיתוח של כלל יישובי הגדה המערבית.

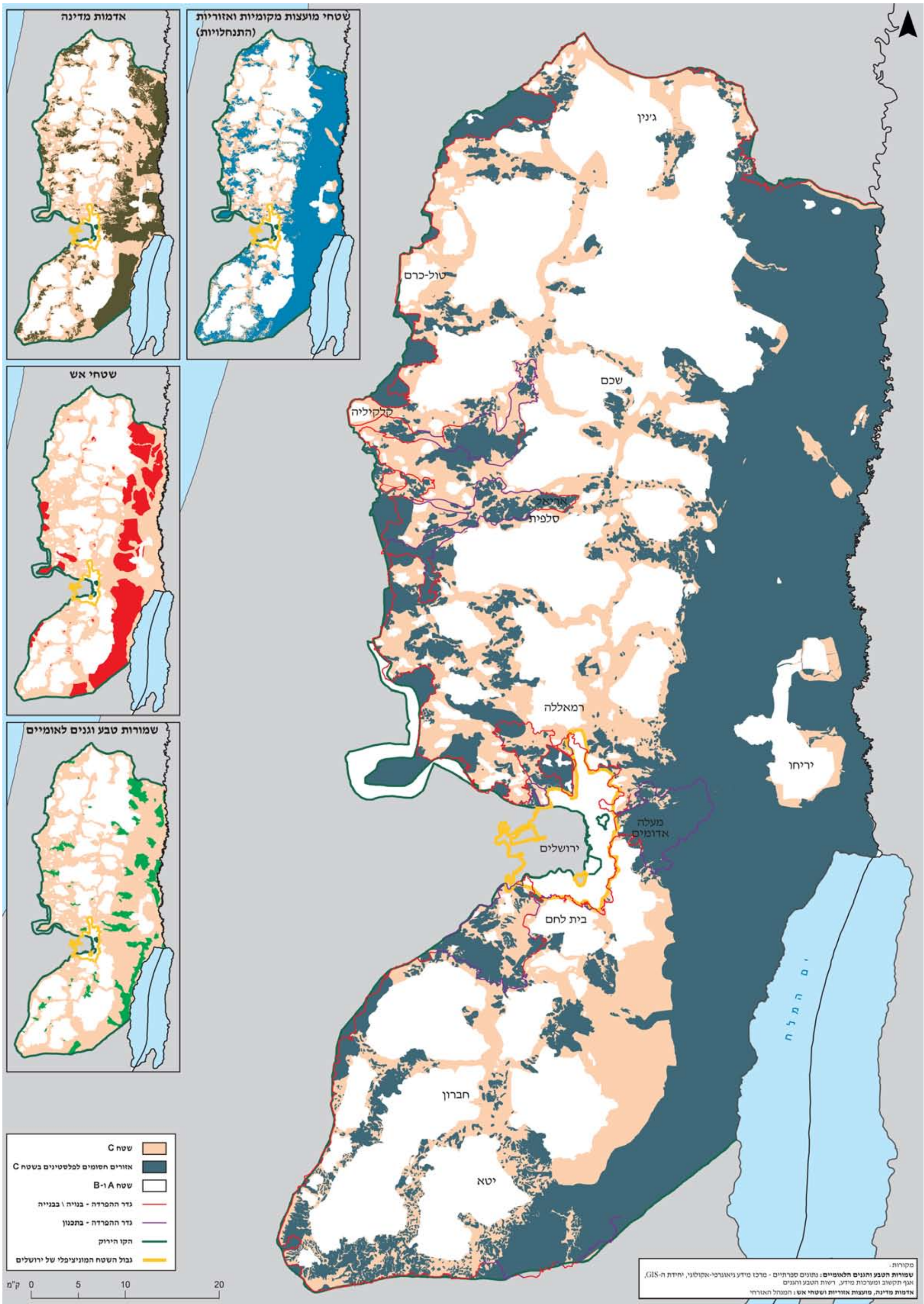
ישראל מטילה הגבלות חמורות על ההתיישבות, הבנייה והפיתוח הפלסטיניים בשטח C, תוך התעלמות מצורכי האוכלוסייה הפלסטינית. מדיניות זו כופה על תושבים פלסטינים לחיות בתנאי מגורים בסיסיים, ללא אפשרות לבנות בתים כחוק ולפתח את יישוביהם, ותוך חשש מתמיד מהרס בתיים, מפינויים ומגדיעת מטה לחמם.

שטח C משתרע על רוב הגדה המערבית, ובתוכו זרועים 165 "איים" של שטחי A ו-B, שבהם מצויים עיקר ריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית בגדה. משום כך, למדיניות הישראלית בשטח C ישנן השלכות על תושבי הגדה המערבית כולה. הגדרת הגבולות של שטחי A ו-B כופה על חלק מהיישובים שבשטחים אלה מחסור מלאכותי באדמות. זהו אחד הגורמים שתורמים לקושי לאתר בהם קרקעות לבנייה, לזינוק במחירי הקרקעות המעטות הפנויות, למיעוט בשטחים פתוחים, ולהיעדר מקומות מתאימים למתקני תשתית ולאזורי תעשייה. כאשר, בלית ברירה, תושבים באזורים אלה בונים את בתיים ללא היתר באדמותיהם הסמוכות שהוגדרו כשטח C – הם חיים תחת איום מתמיד שבתיהם ייהרסו.

הדו"ח מתאר את המדיניות שמיישמת ישראל בשטח C, בעיקר באמצעות המנהל האזרחי, ואת השלכותיה של מדיניות זו על אוכלוסיית הגדה המערבית כולה. הדו"ח מתמקד בכמה אזורים שבהם ההשלכות על חייהם של התושבים הן משמעותיות במיוחד.

הפרק הראשון מציג נתונים על שטח C, מפרט את מדיניות התכנון והבנייה של ישראל בשטח זה ודן בהשלכות המדיניות על התושבים הפלסטינים. הפרקים הבאים מציגים מקרים הממחישים את מדיניות ישראל: הפרק השני מתמקד בדרום הר חברון, אזור שבו קיימים עשרות כפרים פלסטיניים שהמנהל האזרחי מסרב להכיר בהם ונמנע מהכנת תוכניות עבורם. מעל ראשיהם של יותר מאלף תושבים החיים בשמונה מהכפרים הללו מרחפת סכנת גירוש, בטענה שהם גרים בשטח שהוכרז כ"שטח אש". הפרק השלישי מתאר את תוכניתו של המנהל האזרחי לפנות לפחות אלפיים בדואים החיים באזור מעלה אדומים למה שהוא מגדיר "יישובי קבע", לטובת הרחבת ההתנחלויות באזור ויצירת רצף בנוי שלהן עם ירושלים. זאת, לאחר שמאות בדואים באזור כבר פונו בעבר לטובת הקמת מעלה אדומים והרחבתה. הפרק הרביעי דן בקהילות בבקעת הירדן, שתושביהן סובלים מהרס תדיר של בתיים, נדרשים להתפנות מעת לעת לטובת אימונים צבאיים, ונאלצים להתמודד עם החרמת מכלי מים המשמשים אותם לשתייה ולהשקיית הצאן. הפרק החמישי עוסק בכמה יישובים פלסטיניים שרוב שטחם הבנוי נמצא בשטח B. עיקר אדמותיהם הזמינות לבניית בתי מגורים ומתקני תשתית ושירותים נמצאות בשטחי C, שבהם מונע המנהל האזרחי בנייה ופיתוח. הפרק השישי מנתח את הפרות המשפט הבינלאומי שכרוכות במדיניות ישראל בשטח C.

מפה 1 אזורים חסומים לשימוש פלסטיני בשטח C

פרק 1: מדיניות ישראל בשטח C

מדיניותה של ישראל בשטח C מתבססת על תפיסה שלפיה אזור זה נועד בראש ובראשונה לשרת את צרכיה שלה – פיתוח ההתנחלויות, אימוני צבא, אינטרסים כלכליים ועוד. כתוצאה מכך, מתאפיינת המדיניות בהגבלת הבנייה והפיתוח הפלסטיניים תוך התעלמות מצורכי האוכלוסייה. המנהל האזרחי אוכף מדיניות זו באופן נוקשה ומנצל לשם כך מגוון כלים משפטיים, תכנוניים ומנהליים העומדים לרשותו. בד בבד, מעודדת ישראל את התרחבותן של ההתנחלויות השוכנות בשטח זה ואת פיתוחן, תוך שימוש במערכת תכנון מקבילה, אוהדת וגמישה, ותוך העלמת עין של המנהל האזרחי מעבירות בנייה בהן.

מהו שטח C?

מאז שהחל יישום הסכם הביניים בין ישראל לאש"ף בשנת 1996, נחלקים שטחי הגדה המערבית לשלוש קטגוריות: שטח A, שגודלו כיום כ-18% משטח הגדה, כולל את הערים הפלסטיניות ובו מתגוררת רוב אוכלוסיית הגדה. בשטח זה מחזיקה הרשות הפלסטינית ברוב הסמכויות השלטוניות; בשטח B, שמקיף כ-22% משטח הגדה וכולל אזורים כפריים גדולים, שמרה ישראל על השליטה הביטחונית והעבירה לרשות הפלסטינית סמכויות בעניינים אזרחיים; בשטח C – המשתרע על כ-60% משטחי הגדה (כ-3.3 מיליון דונם) – שולטת ישראל הן על עניינים ביטחוניים והן על כלל העניינים האזרחיים הקשורים לקרקע, בהם הקצאת קרקעות, תכנון ובנייה ותשתיות.¹ הרשות הפלסטינית אחראית על מתן שירותי חינוך ובריאות גם לאוכלוסיית שטח C, אולם בניית התשתיות הנדרשות לצורך אספקת שירותים אלה נותרה בידי ישראל. על השליטה בעניינים האזרחיים שנותרו בידי ישראל בשטח C מופקד המנהל האזרחי.

המנהל האזרחי בגדה המערבית נוסד ב-1981 על מנת לנהל את העניינים האזרחיים של אוכלוסיית הגדה, במקום צה"ל שניהל אותם עד אז. הצו הצבאי שהורה על הקמת המנהל קבע כי הוא "ינהל את העניינים האזרחיים באזור, [...] לרווחתה ולטובתה של האוכלוסייה ולשם הספקת השירותים הציבוריים והפעלתם, ובהתחשב בצורך לקיים מינהל תקין וסדר ציבורי באזור".² ראש המנהל האזרחי כפוף למתאם פעולות הממשלה בשטחים, הפועל במסגרת משרד הביטחון. עם תחילת יישום הסכם הביניים ב-1996 הועברו חלק מסמכויות המנהל האזרחי לרשות הפלסטינית, אך סמכויות התכנון והבנייה בשטח C נותרו בידיו.

חלוקת הגדה המערבית לאזורי A, B ו-C נעשתה בעיקרה על בסיס דמוגרפי, לא גיאוגרפי: אזורי A ו-B, הכוללים את רוב ריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית בגדה (יותר מ-2.4 מיליון איש), מתחלקים ל-165 תאי-שטח נפרדים שאין ביניהם רצף טריטוריאלי, ואשר מוקפים בשטחי C.³ לעומתם, לשטח C יש רציפות טריטוריאלית. שטח זה כולל כמעט את כל החלק המזרחי של הגדה המערבית, מהמורדות המזרחיים של גב ההר ועד נהר הירדן, בנוסף לשטחים נרחבים במרכז הגדה המערבית ובחלקה המערבי. בשטח C חיים כיום, על פי הערכה, כ-180,000 פלסטינים.

1 ר' במקום, **התחום האסור – מדיניות התכנון הישראלית בכפרים הפלסטיניים בשטח C**, יוני 2008, עמ' 14, <http://bimkom.org/wp-content/uploads/the-prohibited-zone-heb-2.pdf>. שטח הגדה המערבית עומד על כ-5.6 מיליון דונם. ר' בצלם, **כל האמצעים כשרים – מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית**, יולי 2010, עמ' 10, http://www.btselem.org/sites/default/files/publication/201007_by_hook_and_by_crook_heb.pdf [כל ההפניות לכתובות האינטרנט בדו"ח זה אוחרו בתאריך 1.5.13]. על שטחי הגדה המערבית שסופחו לירושלים ב-1967 הוחל החוק הישראלי; הם אינם נכללים בשטח C ולא נעסוק בהם במסגרת דו"ח זה.

2 צו בדבר הקמת מינהל אזרחי (יהודה והשומרון) (מס' 947), התשמ"ב-1981.

3 הנתון חושב על סמך עיבוד מידע גיאוגרפי בידי שי אפרתי. הנתון בדבר גודל האוכלוסייה לקוח מאתר האינטרנט של הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה, <http://www.pcbs.gov.ps/site/881/default.aspx#Population>.

כ-60,000 מהם מתגוררים בכ-180 כפרים וקהילות שכל שטחם נכלל בשטח C⁴; השאר חיים בכ-300 כפרים ועיירות שרק חלק משטחם הבנוי מצוי בשטח C, ויתרתו בשטחי A או B.⁵

מבין תושבי היישובים שמצויים בשלמותם בשטח C, מעל 20,000 חיים בקהילות בדואים ובקהילות רועים אחרות. תושבים אלה גרים באוהלים, בפחונים או במערות, יש להם גישה מוגבלת בלבד לשירותים והם אינם מחוברים לתשתיות מים, תברואה וחשמל. האי-ביטחון התזונתי בקהילות אלה גבוה, ועומד על 34% לאחר מתן סיוע, לעומת נתון מקביל של 24% בקרב כלל האוכלוסייה הפלסטינית בשטח C, ו-17% בשטחי A ו-B.⁶

גבולותיו של שטח C שורטטו כך שכל 125 ההתנחלויות שבגדה המערבית נכללו בתחומו,⁷ וכך גם כל שטחי השיפוט של המועצות המקומיות והאזוריות שלהן. שטחים אלה משתרעים על כ-2.1 מיליון דונם – כ-37% משטח הגדה המערבית, אשר כוללים את רוב אדמות המדינה.⁸ החל ממחצית שנות התשעים הוקמו בשטח C גם כמאה מאחזים – התנחלויות שהוקמו ללא אישור פורמלי של רשויות המדינה, אך בעידודן ובסיוען.⁹ בהתנחלויות ובמאחזים חיו בסוף שנת 2011 לפחות 325,500 מתנחלים.¹⁰

למדיניותה של ישראל בשטח C יש השלכות משמעותיות על כלל תושבי הגדה הפלסטינים – יותר מ-2.6 מיליון תושבים.¹¹ הגדרת שטחי A ו-B נעשתה על ידי שרטוט קו תוחם סביב ריכוזי האוכלוסייה הפלסטיניים בעת חתימת הסכם הביניים. השטחים המקיפים אותם – שהוגדרו כשטחי C – מהווים את עיקר עתודות הקרקע של כלל האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית. בשטחים אלה נמצא פוטנציאל הפיתוח של היישובים הפלסטיניים ושל כלכלת הגדה, כולל כריית מחצבים, שימוש במקורות מים, חקלאות, שטחי מרעה, הקמת אזורי תעשייה ופיתוח תיירות. שטחים אלה אמורים גם לאפשר את פיתוח היישובים הקיימים ואת התרחבותם ולשמש להקמת תשתיות כמו מתקני טיפול בשפכים או אזורי תעשייה, שלא ניתן להקים בסמוך לבתי מגורים. גם עבודות תשתית בין-יישוביות, כמו כבישים ורשתות מים וחשמל, מחייבות מעבר ועבודה בשטחי C.¹²

מדיניות התכנון והבנייה עבור האוכלוסייה הפלסטינית בשטח C

שטחים אסורים לבנייה

המנהל האזרחי אוסר על פלסטינים לבנות בשטחים נרחבים בגדה המערבית בשל עילות שונות:

63% מאדמות שטח C מצויים בשטחי השיפוט של המועצות המקומיות והאזוריות של ההתנחלויות – איזורים שחסומים לפיתוח פלסטיני. 34% מהאדמות הללו – כמו גם 2.5% נוספים מאדמות שטח C – הוגדרו על ידי ישראל כ"אדמות מדינה". חלקן נרשמו כאדמות מדינה בזמן השלטון הבריטי או הירדני, והשאר הוכרזו ככאלה בידי ישראל. אופן ההכרזה על הקרקעות כעל אדמות מדינה התבסס על פרשנות מסלפת של החוק וכלל גם אדמות פלסטיניות פרטיות.¹³ בכל מקרה, גם אם מדובר היה בשטחים שהוכרזו כולם כאדמות מדינה כחוק – הרי שלפי המשפט הבינלאומי אדמות אלה

4 נתוני האוכלוסייה והכפרים נמסרו מאלון כהן-ליפשיץ מעמותת במקום בפגישה ב-7.5.13 ומבוססים על עדכון של הנתונים המקבילים שהוצגו בממוקם, **התחום האסור**.

5 הנתון חושב על סמך עיבוד מידע גיאוגרפי בידי שי אפרתי. ר' פירוט להלן, בעמ' 54.

6 <http://documents.wfp.org/>, עמ' 7 ו-22, מאי 2012, FAO, UNRWA, WFP, PCBS, **Socio-Economic and Food Security Survey 2011**, <http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/ena/wfp249301.pdf>. ביטחון תזונתי נמדד על פי מידת הגישה למזון נאות (באמצעות רכישה או גידול) ומידת גיוון התפריט בקרב קהילות שונות.

7 מספר זה אינו כולל את ההתנחלויות בחברון, שלא נכללת בשטח C. ר' בצלם והאגודה לזכויות האזרח, **עיר רפאים – מדיניות ההפרדה ודחיקת רגליהם של פלסטינים ממרכז חברון**, מאי 2007, http://www.btselem.org/hebrew/publications/summaries/200705_hebron.

8 הנתונים חושבו על סמך עיבוד מידע גיאוגרפי בידי שי אפרתי.

9 טליה ששון, אגף התקשורת, משרד ראש הממשלה, **חוות הדעת בעניין מאחזים בלתי מורשים**, אפריל 2005 (להלן: ששון, **חוות דעת בעניין מאחזים**), עמ' 18. <http://www.pmo.gov.il/SiteCollectionDocuments/PMO/Communication/Spokesman/sason2.pdf>. ר' גם להלן, בעמ' 18.

10 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **שנתון סטטיסטי לישראל 2012**, לוח מס' 2.6 – אוכלוסייה לפי מחוז, נפה ודת, עמ' 100, http://www.cbs.gov.il/shnaton63/st02_06x.pdf.

11 אתר הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה, <http://www.pcbs.gov.ps/site/881/default.aspx#Population>.

12 ר' **The Economic Effects of Restricted Access to Land in the West Bank**, World Bank, אוקטובר 2008, (להלן: הבנק העולמי, **גישה לאדמות**), <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/EconomicEffectsofRestrictedAccessToLandintheWestB ankOct.20.08.pdf>.

13 ר' בצלם, **באצטלה של חוקיות – הכרזה על אדמות מדינה בגדה המערבית**, מארס 2012, http://www.btselem.org/download/201203_under_the_guise_of_legality_heb.pdf.

אמורות לשמש את אוכלוסיית השטח הכבוש, דהיינו את הפלסטינים. בפועל, ישראל אוסרת כמעט לחלוטין על בנייה ופיתוח פלסטיניים באדמות אלה ומייעדת אותן באופן כמעט בלעדי להתנחלויות. לצבא ולמתקני תשתית ישראלים.

על פי נתונים שמסר המנהל האזרחי בעקבות עתירה שהגישו האגודה לזכויות האזרח ועמותת במקום, הקצה המנהל האזרחי לפלסטינים מאז כיבוש הגדה המערבית בשנת 1967 רק 0.7% מאדמות המדינה שבשטח C (8,600 דונם). זאת, לעומת כ-31% מהאדמות (כ-400,000 דונם) שהוקצו להסתדרות הציונית, העוסקת בפיתוח ההתנחלויות; כ-8% (כ-103,000 דונם) שהוקצו למועצות של ההתנחלויות ולחברות סלולריות ישראליות; וכ-12% (כ-160,000 דונם) שהוקצו למשרדי ממשלה ולחברות תשתית ישראליות כמו בזק, חברת חשמל ומקורות.¹⁴ אחוזים אלה חושבו על סמך הערכת המנהל האזרחי שהובאה בתגובת המדינה לעתירה – תוך הדגשה כי מדובר בהערכה בלבד, המתבססת על מפות אשר "אינן מדויקות כלל"¹⁵ – ולפיה היקף אדמות המדינה בשטח C עומד על 1.3 מיליון דונם.¹⁶

בסוף 1993 הפסיקה ישראל למספר שנים להכריז על אדמות מדינה בגדה המערבית, וב-1997 החילה נוהל "דבר פיקוח ושמירה על אדמות סקר, ניהול ופינוי פולשים". הנוהל נועד לבחון את מעמדן של קרקעות אשר לא עברו הליכי רישום או הכרזה של אדמות מדינה, במטרה לאפשר את החזקתן כרכוש ממשלתי ואת השימוש בהן בידי המדינה, למשל הכללתן בתחומי רשות מקומית של התנחלות.¹⁷ כ-20% מאדמות שטח C מוגדרות כ"אדמות סקר", ולפלסטינים אסור לבנות בהן.¹⁸

30% מהאדמות בשטח C מוגדרות כשטחי אש; רוב השטחים הללו מצויים בבקעת הירדן, וחלקם משתרעים על אדמות מדינה.¹⁹ לפי הערכת משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים בשטחים (OCHA), גרים בשטחי האש כ-5,000 פלסטינים ב-38 קהילות.²⁰ המנהל האזרחי אוסר עליהם לבנות בשטחים אלה ופועל לדחיקתם מהאזור.²¹ גם בשטחים שהוכרזו כשמורות טבע וכגנים לאומיים (14% משטח C, חלקם משמשים גם שטחי אש) אסור לפלסטינים לבנות.²²

אמצעי נוסף שבו משתמשת ישראל כדי למנוע בנייה פלסטינית הוא תוכנית המתאר לדרכים, תמ"א 50, שהמנהל האזרחי אישר בשנת 1991. התוכנית הגדירה דרכים מקומיות רבות בגדה המערבית כצירי תנועה אזוריים או ראשיים שרוחבם עד מאה מטרים, למרות שבפועל מדובר בכבישים צרים שהתנועה בהם דלילה. ישראל אסרה על בנייה בשטח של עד שבעים מטרים מכל צד שלהן – איסור נרחב אף מזה שקובעת התוכנית המקבילה בתחומי ישראל, תמ"א 3.²³ הגבלות אלה משפיעות על הכפרים הפלסטיניים השוכנים בסמוך לכבישים קיימים או מתוכננים, שהוגדרו במסגרת התוכנית ככבישים ראשיים. בנוסף, 3.5% משטח C הן אדמות שכלואות בין גדר ההפרדה שנבנתה – או שמצויה בבנייה – לבין הקו הירוק, ולפלסטינים אין אפשרות לבנות בהן ולפתחן.

כל אלה צמצמו באופן משמעותי את המרחב הזמין לפלסטינים לצורכי מגורים ומחייה. בניכוי חפיפות בין השטחים שפורטו לעיל, נאסר על פלסטינים לבנות בכ-70% משטח C²⁴

הליכי תכנון מגבילים²⁵

איסור הבנייה לפלסטינים באדמות מדינה, בשטחי אש, בשמורות טבע ובשולי דרכים ראשיות, הותיר רק כ-30% מההקצעות בשטח C שהבנייה עליהן לא נאסרה מראש. אלא שהמנהל האזרחי מטיל הגבלות חמורות גם בשטחים

14. עת"ם 40223-03-10 **במקום ואח' נ' המנהל האזרחי ואח'**, כתב תשובה מתוקן מטעם המשיבים מ-8.12.11 ומכתב מציון שוקר מהמנהל האזרחי לאגודה לזכויות האזרח מ-13.4.2. ר' המסמכים באתר האגודה, <http://www.acri.org.il/he/?p=26514>.

15 עת"ם 40223-03-10, כתב תשובה מתוקן מטעם המשיבים מ-8.12.11, ס' 29.

16 שם, ס' 9.

17. נוהל בדבר פיקוח ושמידה על אדמות סקר, ניהולן ופינוי פולשים, אשר עוגן בפקודת מפקדת תפ"ש מס' 507. ר' מבקר המדינה, **דו"ח שנת 56 א**, 2005, עמ' 206-207, <http://www.mevaker.gov.il/serve/showHtml.asp?bookid=433&id=184&frompage=220&contentid=8057&parentcid=8046&bctype=1&startpage=14&direction=1&sw=1600&hw=1130&cn=1.%20F0%E5%E4%EC%20%E0%E3%EE%E5%FA%20%F1%F7%F8>

18. בצלם, **כל האמצעים כשרים**, עמ' 23; אתר מנהל מקרקעי ישראל, <http://www.mmi.gov.il/static/agapim.asp>.

19. כך על פי שכבות מידע של המנהל האזרחי שהועברו לארגון במקום. התונים חושבו בידי שי אפרת ר' גם בצלב, **נישול וניצול – מדיניות ישראל באזור בקעת הירדן וצפון ים המלח**, מאי 2011, עמ' 14, http://www.btselem.org/download/201105_dispossession_and_exploitation_heb.pdf.

http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_area_c_2013, ינואר 2013, **שטח C של הגדה המערבית: סוגיות הומניטריות מעוררות דאגה**, factsheet January 2013 hebrew.pdf.

21 ר' להלן לגבי דרום הר חברון בעמ' 23-26, ובקעת הירדן בעמ' 48-51.

22 המקור נתון: נתונים ספרתיים - מרכז מידע גיאוגרפי-אקולוגי, 'יחידת ה-GIS, אגף תקשוב ומערכות מידע, רט"ג. ר' גם OCHA, **הגבלת המרחב: משטר התכנון והבניה בישראל מיישמת בשטח C של הגדה המערבית**, דצמבר 2009, עמ' 6-5, http://www.ochaopt.org/documents/specialfocusdecember_21_12_2009_hebrew.pdf.

23. במקום, **התחום האסור**, עמ' 111. ר' גם להלן את דוגמת הכפר ג'יפת'ליק, בעמ' 43-44.

24 הנתון חושב על סמך עיבוד מידע גיאוגרפי בידי שי אפרתי.

25. לתיאור מקיף של מדיניות התכנון של ישראל בשטחי C ר' במקום, **התחום האסור**.

אלה, ולמעשה מאפשר לפלסטינים לבנות רק בכחצי אחוז משטח C (כ-18,000 דונם) – שחלק ניכר ממנו כבר בנוי.²⁶

בהתאם למשפט הבינלאומי, על הכוח הכובש לכבד את החקיקה הקיימת בשטח הכבוש והוא מוסמך לשנותה רק אם הדבר נדרש לצרכים צבאיים או אם הוא משרת את טובת האוכלוסייה המקומית. מכאן, שמדיניות התכנון והבנייה בשטח C אמורה להמשיך להתנהל על פי חוק התכנון הירדני, שחל בגדה המערבית בעת כיבושה בידי ישראל ב-1967. למרות זאת, צו צבאי ישראלי שינה את החוק הירדני באופן מהותי: הוא ביטל את ועדות התכנון המקומיות והמחוזיות שאפשרו את ייצוגה של האוכלוסייה המקומית בהליכי התכנון, והעביר את השליטה הבלעדית בהליכים אלה לידי המנהל האזרחי.²⁷ השינוי נעשה על אף שהדבר לא נועד לשרת צורך צבאי כלשהו ובוודאי שלא על מנת לשרת את התושבים הפלסטינים.

עד כה, נמנע המנהל האזרחי מלאשר תוכניות מתאר ליותר מ-90% מהכפרים שמלוא שטחם נמצא בשטח C²⁸ ולפיכך עדיין חלות עליהם תוכניות המתאר הגליליות המנדטוריות שאושרו בשנות הארבעים. תכניות אלה נותרו בתוקף גם בתקופת השלטון הירדני בגדה המערבית וישראל לא שינתה אותן במסגרת השינויים שערכה בחוק התכנון. התוכניות מגדירות את רוב השטח שנכלל היום בשטח C כאזור חקלאי, שבו מותר לבנות רק מבנה עיקרי אחד בכל חלקה מקורית (שלא חולקה לחלקות משנה), אשר גודלה לפחות אלף מ"ר; עם זאת, באישור של מוסדות התכנון, מאפשרות התוכניות לחלק כל חלקה מקורית למגרשי בנייה בשטח של אלף מ"ר כל אחד, שעל כל אחד מהם ניתן להקים מבנה עיקרי נפרד, וכך להקים מתחם מגורים שיכול לענות על צרכיו של כפר בינוני. אולם, המנהל האזרחי אינו מוציא היתרי בנייה מכוחן של התוכניות המנדטוריות, ומשתמש בהן רק על מנת להוציא צווי הריסה למבנים שהקימו פלסטינים בלי היתר.²⁹

במהלך השנים העלה המנהל עילות שונות לסירובו לתכנן כפרים, ובהן מיקומו של הכפר בתחום אתר ארכיאולוגי;³⁰ קיומן של עתודות קרקע ביישובים פלסטינים סמוכים, שאותם בחר המנהל לתכנן, ושאליהן הוא מציע לתושבי כפרים לא-מתוכננים לעקור;³¹ והגדרת כפרים כ"מקבצי מבנים בנייה בלתי חוקיים", שאין הצדקה להכיר בהם מבחינה תכנונית.³² המנהל הסתמך על עילות אלה גם כשמדובר בכפרים שקיימים עשרות שנים וגם כשהם שוכנים על אדמותיהם הפרטיות.

בשנים 1987-1995 הכין המנהל האזרחי 380 תוכניות מתאר לכפרים בגדה המערבית.³³ למעט שישה כפרים שמצויים בשטח C, כלולים היום מאות הכפרים המתוכננים הללו בשטחי A ו-B, כאשר בכ-150 מהם התוכנית מכסה גם אזורים של הכפר שנכללים היום בשטח C.³⁴ בשנים 2006-2008 אישר המנהל תוכניות מתאר לעשרה כפרים נוספים בשטח C, כך שהיום יש תוכניות כאלה רק ל-16 מכלל כ-180 כפרים פלסטיניים שכל שטחם נכלל בשטח C – פחות מעשירית.³⁵ נוסף על כך, אושרו תוכניות לכפר הקבע שהקים המנהל האזרחי עבור בני שבט הג'האלין שפנו מאזור מעלה אדומים.³⁶

כל תוכניות המתאר שאושרו, הוכנו על ידי המנהל האזרחי ללא שיתוף התושבים. במקום לגבש תוכנית שתאפשר את פיתוח הקהילה, נקבעו גבולות התוכניות, בהתבסס על צילומי אוויר, על פי גבולות השטח הכפר-בנוי בכפר. שטחן הכולל של התוכניות – הן של הכפרים שכל שטחם בשטח C והן של אלה שרק חלק משטחם מצוי באזור זה – משתרע כיום על פני כחצי אחוז בלבד משטח C.³⁷ התחום המוגבל שהועידו תוכניות המתאר לבנייה הותיר מחוץ

26 נמסר מאלון כהן-ליפשיץ מעמותת במקום, בפגישה ביום 26.12.12. ר' להלן.
27 צו בדבר חוק תכנון ערים, כפרים ובניינים (יהודה והשומרון) (מס' 418) תשל"א-1971. ר' במקום, **התחום האסור**, עמ' 32-34.
28 מיעוטם של הכפרים האלה מצויים בהליכי תכנון, אולם עד כה טרם אושרה להם תוכנית מתאר. ר' להלן.
29 להרחבה בנושא התוכניות המנדטוריות ר' במקום, **התחום האסור**, עמ' 43-73.
30 בג"ץ 11258/05 חנני ואח' נ' ועדת המשנה לפיקוח על הבנייה ואח', תגובת המשיבים מ-27.11.08, ס' 45, בנוגע לח'ירבת טאנא (ר' בעמ' 48-49 להלן). ר' גם לגבי הכפר זיף בבמקום, **התחום האסור**, עמ' 96, 119-120.
31 בג"ץ 1258/05, תגובת המשיבים מ-27.11.08, ס' 42-44; בג"ץ 7151/05 אלנא'אדה ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', תגובת המשיבים מ-13.5.09, בנוגע לא-דוקייקה, ובג"ץ 6612/10 דבאבאת ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', תגובה מטעם המשיבים מ-26.7.11, ס' 38-39, בנוגע לאל-פאריסייה (לגבי כפרים אלה ר' להלן, בעמ' 21-22 ו-49 בהתאמה).
32 ר' למשל בג"ץ 7151/05, תגובת המשיבים מ-13.5.09, ס' 30.
33 מתאם פעולות הממשלה בשטחים, **פרויקטים בשטח C**, ספטמבר 2012, עמ' 45 (להלן: מתפ"ש, **פרויקטים בשטח C**). לחלק מהכפרים אושרו כמה תוכניות, ואילו חלק מהתוכניות כללו כמה כפרים. ר' גם במקום, **התחום האסור**, עמ' 81.
34 במקום, **התחום האסור**, עמ' 81, ועדכון שנמסר מאלון כהן-ליפשיץ מעמותת במקום, בפגישה ביום 7.5.13.
35 הנתונים נמסרו מאלון כהן-ליפשיץ מעמותת במקום, בפגישה ביום 7.5.13.
36 ר' להלן, בפרק 3.
37 נמסר מאלון כהן-ליפשיץ מעמותת במקום, בפגישה ביום 26.12.12. להרחבה בנושא תוכניות המתאר של המנהל האזרחי ר' במקום, **התחום האסור**, עמ' 81-125.

לתוכנית קרקעות מסביב לכפר, שהיו זמינות לפיתוח, ולעתים אף חלק מהמבנים הקיימים בשולי הכפר. התוכניות אינן מסמנות שטחים לצרכים ציבוריים, כמו בתי ספר או מרפאות, ומתכננות רמת צפיפות גבוהה של עד 15 יחידות דיור בשטחים הבנויים לדונם.³⁸

לחמש מהתוכניות לכפרים בשטח C, שהפקיד המנהל האזרחי להתנגדויות החל משנת 2006, הגיש ארגון במקום התנגדויות בשם תושבי הכפרים – בין היתר על רקע אי שיתוף התושבים בהכנתן, שטחן המצומצם, הותרת מבנים קיימים מחוץ להן והצפיפות הגדולה שהן מייעדות לכפר. ההתנגדויות לתוכנית הכפר זיף, שבדרום הר חברון, לא התקבלו, ובעקבות כך הגישו הארגונים במקום ושומרי משפט – רבנים לזכויות אדם עתירה לבג"ץ.³⁹ בעקבות העתירה הודיעה המדינה כי בכוונתה להכין תוכנית נוספת עבור המבנים שנותרו מחוץ לתוכנית המתאר המקורית. עד כה, טרם פורסמה תוכנית זו. המנהל קיבל חלק מההתנגדויות של במקום ליתר התוכניות, והחליט להכין תוכניות מתוקנות לכפרים ברוקין ותענכ, שחלקם בשטח B וחלקם ב-C, ולכפרים א-תוואני ואום א-ריחאן שבשטח C. התוכניות המתוקנות טרם אושרו או נכנסו לתוקף.⁴⁰

במהלך הדיון בהתנגדויות לתוכנית שהציע המנהל האזרחי לכפר אום א-ריחאן הסכימה ועדת המשנה להתנגדויות של מועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי, כי לאור ביטול סמכותן של ועדות התכנון המקומיות והמחוזיות שהוגדרו בחוק הירדני "עשוי להתעורר הצורך בקבלתו של מידע מגורמים מקומיים" במהלך הליך התכנון; נמסר, כי "להבא, בטרם הכנתה של תוכנית, בכוונת רשויות התכנון לקבל את התייחסותם של גורמים מקומיים [...]". לאפשרויות התכנון במקום.⁴¹ כמו כן, העירה הוועדה שבעבר אושרו תוכניות דומות לתוכנית המתאר לאום ריחאן, שהוחלט לתקנה, וכי מחובתן של רשויות התכנון להפיק לקחים מניסיון העבר ולשנות את מדיניותן בהתאם.⁴²

התוכנית המתוקנת לכפר אום א-ריחאן הוכנה לאחר דיון מעמיק בהתנגדויות שהגישה עמותת במקום בשם מועצת הכפר. היא אינה מהווה תוכנית תיחום בלבד כמו קודמותיה, לכן היא עונה בצורה טובה יותר על צורכי האוכלוסייה בכפר. צפיפות הבנייה בה ירדה מעשר יחידות לדונם (כ-55 נפש) לשלוש עד חמש (כ-16 עד 27 נפש), נקבעו בה ייעודי קרקע והוקצו אזורים לצורכי ציבור ולאזור מגורים עתידי. שטח התוכנית הוגדל ב-120%, אולם רוב השטח הנוסף אינו זמין לבנייה בעתיד הקרוב, משום שהתוכנית אוסרת על בנייה בו לפני הסטת תוואי של כביש אזורי שעובר בסמוך.

ב-2009 החלו האיחוד האירופי ומדינות חברות בו להשקיע בתכנון יישובים פלסטיניים בשטח C. בריטניה והאיחוד האירופי מימנו הכנה של תוכניות מתאר ל-32 כפרים, בידי הארגון הפלסטיני IPCC,⁴³ בשיתוף קהילות הכפרים ובתיאום עם הרשות הפלסטינית. עם השלמתן, החל מיולי 2011, הוגשו התוכניות למנהל האזרחי. עד כה, לא אושרה אף אחת מהן. עשרות תוכניות מתאר נוספות מצויות בהכנה, הן בידי IPCC במימון בריטי, והן בידי חברה פלסטינית פרטית במימון בלגי. סך ההשקעה מצד אירופה בתכנון יישובים בשטח C עומדת על כ-2.7 מיליון אירו.⁴⁴

בשנת 2010 החליט המנהל האזרחי לשכור את שירותיה של חברת תכנון פלסטינית פרטית לצורך הכנת תוכניות מתאר לכפרים בשטחי C. המנהל אף החל לשתף את נציגי הרשות הפלסטינית בדיונים בנושא התכנון, ובמסגרת החלטתו לתקן את תוכנית המתאר של הכפר א-תוואני, החליט לדון בתוכנית לכפר זה, שהגיש לו ארגון IPCC.

בשנת 2011 פירסם המנהל האזרחי רשימה של קריטריונים שמנחים אותו, לדבריו, בהחלטתו האם להכין תוכנית מתאר לאזורים בנויים בשטח C. קריטריונים אלה מתייחסים לגודלו של השטח הבנוי, לוותק הבנייה ולצפיפותה, לקרבה ליישוב קיים, לשמורות טבע או לאתרים ארכיאולוגיים, וכן לאפשרות להקים מבני ציבור ותשתיות.⁴⁵ מכוח קריטריונים אלה כבר פסל המנהל תכנון של כפרים קיימים, תוך התעלמות מהעובדה שגרים בהם פלסטינים, לעתים מזה עשרות שנים.⁴⁶

38 במקום, **התחום האסור**, עמ' 85-86. לדיון בנושא הצפיפות בתכנון המתאר ר' שם, עמ' 85-104.

39 בג"ץ 5118/08 **מחמד שתאת ואח' נ' מועצת התכנון העליונה**, עתירה מ-8.6.08.

40 נמסר מאלון כהן-ליפשיץ מעמותת במקום, בפגישה ביום 7.5.13.

41 פרוטוקול מס' 5/09 של ועדת המשנה להתנגדויות במועצת התכנון העליונה מ-29.3.09, ס' 71.

42 שם, ס' 183.

43 ר' אתר הארגון http://home.ipcc-jerusalem.org/en/ipcc/6/478/?tn=Urban_Planning_and_Zoning.

44 **Failing to Make the Grade**, AIDA, מאי 2013, עמ' 8, <http://www.oxfamsol.be/reports/Failing-to-Make-the-Grade-AIDA-EU>.

45 ר' למשל בבג"ץ 9715/07 **בטאט ואח' נ' ועדת המשנה לפיקוח על הבנייה באי"ש ואח'**, תגובת המשיבים מ-23.12.11, ס' 20, <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2012/07/hit9715tguva.pdf>.

46 לדוגמה הכפר א-דוקייה שבדרום הר חברון (ר' להלן, בעמ' 21-22).

כעשרים תוכניות מתאר של כפרים בשטח C, שחלק משטחם נמצא בשטח B, מצויות כיום בהליך תכנון חיצוני מטעם המנהל האזרחי. לפי פרסומים בתקשורת, כחלק מה"מחוות" כלפי הרשות הפלסטינית, עליהן החליטה ממשלת ישראל במטרה להקל את הלחץ הדיפלומטי שמופעל עליה, מתכנן המנהל האזרחי להשקיע במהלך שנת 2013 שלושה מיליון ש"ח לצורך הכנת תוכניות מתאר לכפרים פלסטיניים בשטחי C. לא נמסר בכמה כפרים מדובר.⁴⁷

מההתפתחויות שחלו בשנים האחרונות מסתמנת מגמה של שינוי חיובי בהליך התכנון של המנהל האזרחי בשטח C: השינוי כולל נכונות לקבל התנגדויות של גוף תכנון מקצועי, כמו עמותת במקום, לתוכניות מתאר שהכין המנהל; להכיר בבעייתיות שאפיינה את התוכניות הללו בעבר; לבטל תוכניות שהוכנו ולהורות על הכנת תוכניות מתוקנות במקומן. שינוי נוסף הוא העברת ביצוע התכנון עצמו לידיים פלסטיניות וקיום מגעים עם הרשות הפלסטינית בנוגע לתכנון כפרים בשטח C. עם זאת, מאחר שמשנת 2008 לא נכנסה לתוקף ולו תוכנית מתאר אחת של המנהל האזרחי, לא ניתן עדיין לבחון האם מדובר בשינוי מהותי.

הריסות בתים

כל בנייה פלסטינית בשטח C – של בית פרטי, של מבנה חקלאי, או של מתקן תשתית – דורשת את אישור המנהל האזרחי. נוכח מדיניות המנהל, הסיכוי לקבלת היתר לבנייה שלא בתחומי תוכניות המתאר הוא קלוש, ורוב הפלסטינים מוותרים מראש על הגשת בקשה. חלקם בוחרים, מחוסר ברירה, לבנות את ביתם בלי היתר, ומגישים בקשה להיתר רק לאחר שנמסרו להם צווי הפסקת עבודה. לפי נתוני המנהל האזרחי, בשנים 2000-2012 הגישו פלסטינים 3,750 בקשות להיתרי בנייה, מתוכן אושרו 211 – 5.6% בלבד.⁴⁸ שיעור זה היה נמוך במיוחד בארבע השנים האחרונות לגביהן סיפק המנהל נתונים: בשנים 2009-2012 אושרו רק 37 בקשות מכלל 1,640 שהוגשו – 2.3% בלבד.⁴⁹

לפלסטינים שבנו ללא היתר, קיבלו צו הפסקת עבודה ולא הגישו בקשה להיתר בנייה – מוסר המנהל האזרחי צו הריסה סופי. אם הוגשה בקשה להיתר לאחר קבלת צו הפסקת עבודה ונדחתה – נמסר צו הריסה שעליו ניתן לערער. כמעט בכל המקרים נדחה הערעור, בטענה שהבנייה נוגדת את תוכנית המתאר המנדטורית שחלה במקום, ולמבנה מוצא צו הריסה סופי.⁵⁰ נגד צו זה ניתן רק לעתור לבג"ץ – הליך יקר וממושך שרוב תושבי שטח C אינם מסוגלים להיעזר בו.

על פי נתוני המנהל האזרחי, בשנים האחרונות הוצאו אלפי צווי הריסה למבנים פלסטיניים בשטח C: בשנים 2000-2012 מסר המנהל לפלסטינים 766 צווי הריסה בשנה בממוצע.⁵¹ קיימים כפרים בשטח C שכמעט לכל המבנים שבהם הוצא צו הריסה.⁵² בשנים אלה נהרסו 2,829 מבנים של פלסטינים בשטח C – 218 בשנה בממוצע – כאשר ב-784 מקרים בוצעה ההריסה בידי בעלי המבנים עצמם לאחר שקיבלו צווי הריסה.⁵³ נתונים אלה כוללים הריסות לפי דיני התכנון והבנייה בלבד, ואינם כוללים הריסות אחרות, למשל של מבנים בשטחי אש.

לפי נתוני המנהל, בין השנים 2006-2012 נהרסו 1,638 מבנים פלסטיניים;⁵⁴ לפי נתוני בצלם, שהתחיל לתעד הריסת בתי מגורים בשנת 2006, המבנים שנהרסו בשנים אלה כוללים לפחות 501 יחידות דיור, לרבות אוהלים.⁵⁵ מינואר עד אפריל 2013 נהרסו 70 יחידות דיור נוספות. בתחילת 2012 התחיל בצלם לתעד גם הריסות של מבנים שאינם מיועדים למגורים, ועד סוף אפריל 2013 ספר 264 מבנים כאלה שנהרסו, לרבות בארות, מבנים חקלאיים ובתי עסק.

בסך הכול, לפי נתוני בצלם, נהרסו מאז 2006 571 יחידות דיור (72 בשנה בממוצע). מעדויות האנשים שבתיהם נהרסו עולה שברוב המקרים נתנו אנשי המנהל לתושבי הבית דקות ספורות בלבד לצורך פינוי רכושם מהבית טרם הריסתו. ההריסות בוצעו לאחר מתן צווי הריסה שחלקם נתלו על אוהלים ודלתות בתים ולא תמיד הגיעו לידי בעלי הבית.

47 חיים לוינסון, **הארץ**, "ישראל תלבין בנייה לא חוקית פלסטינית בשטחי סי", 19.3.2013, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1969703>.

48 תשובה מ-7.2.08 ממתי וילנאי, סגן שר הביטחון, לשאלתא שהגיש ח"כ חיים אורון; תשובה מ-22.3.11 מסגן לורן טלאל מהמנהל האזרחי, לבקשה לפי חוק חופש המידע שהגיש ניר שלו מבמקום; תשובה מ-9.6.13 מסגן בר אקוקה, קצין פניות הציבור במנהל האזרחי לבקשה לפי חוק חופש המידע שהגיש נגה קדמן מבצלם (להלן: תשובת המנהל לבצלם, 2013).

49 תשובת המנהל לבצלם, 2013.

50 במקום, **התחום האסור**, ע' 62-63.

51 תשובה מ-26.1.11 מסג"מ עמוס וגנר מהמנהל האזרחי, לבקשה לפי חוק חופש המידע שהגיש נועם רו מבצלם (להלן: תשובת המנהל לבצלם, 2011); תשובת המנהל לבצלם, 2013.

52 למשל הכפר סוסיא בדרום הר חברון. ר' להלן, בעמ' 26-29.

53 תשובות המנהל לבצלם, 2011 ו-2013.

54 ר' מקורות לעיל, בהערה מס' 48.

55 ר' נתונים באתר בצלם, http://www.btselem.org/hebrew/planning_and_building/statistics.

הריסת בית משפחת כעאבנה בכפר בית חנינא אל-בלד שמצפון לירושלים. צילום: איאד חדאד, בצלם, 24.11.11.

כתוצאה מההריסות, מאז 2006 ועד סוף אפריל 2013 איבדו את ביתם לפחות 2,882 בני אדם (378 בשנה בממוצע), מתוכם לפחות 1,368 ילדים (178 בשנה בממוצע). 367 מהפלסטינים שבתם נהרס (כולל 176 קטינים) סבלו מהריסת ביתם לפחות פעמיים.

הימנעות מפיתוח תשתיות ושירותים בשטח C

מדיניות התכנון המגבילה של המנהל האזרחי חלה גם על שירותים ועל תשתיות. המנהל מעניק היתרי בנייה לבתי ספר, למרפאות, לכבישים ולמתקני תשתית כמעט רק בכפרים הבוודים שעבורם אישר תוכנית מתאר; כמעט רק בכפרים אלה הוא מאשר חיבור בתים לרשת המים והחשמל.⁵⁶ יותר מ-48,000 פלסטינים החיים בשטח C אינם מחוברים לרשת מים כלשהי.⁵⁷ תושבים בקהילות אלה תלויים במי הגשמים שאותם הם אוגרים בבורות, וברכישת מים מקבלנים פרטיים והובלתם במכליות. בדרום הגדה המערבית, כ-42 קהילות צורכות פחות משישים ליטר לנפש ליום,⁵⁸ וקהילות רועים בצפון בקעת הירדן צורכות כ-20 ליטר לנפש ליום בלבד.⁵⁹ צריכה זו נמוכה משמעותית מההמלצה של ארגון הבריאות העולמי, העומדת על 100 ליטר לנפש ליום.⁶⁰ לשם השוואה, צריכת המים בישראל עומדת על 230-100 ליטר לנפש ליום.⁶¹

התערף לרכישת מים מקבלנים פרטיים עומד על 25-40 ש"ח למ"ק, בהתאם למרחק של מקור המים מהכפר. תשלום זה גבוה עד פי שלושה מהתערף הגבוה למים לצריכה ביתית שנדרשים לשלם תושבי תל אביב (12.6 ש"ח למ"ק

56 תשובת המנהל לבצלם, 2013.

57 OCHA, **Area C Community Profiling** – סקר מקיף של כלל הקהילות בשטח C שבוצע בשנת 2010, נשלח לבצלם מיחזקאל לייך מ-OCHA בדוא"ל מ-24.4.13.

58 OCHA, **הגבלת המרחב**, עמ' 11. למשל הכפר סוסיא בדרום הר חברון. ר' להלן, בעמ' 26-29.

59 משרד החקלאות ברשות הפלסטינית ורשות המים הפלסטינית, **פיתוח הבקעה הפלסטינית: תוכנית לפיתוח מקורות מים במחוזות הבקעה**, טיוטה סופית, מאי 2010 (בערבית), עמ' 14-15 (להלן: הרשות הפלסטינית, **פיתוח הבקעה הפלסטינית**).

60 Guy Howard & Jamie Bartram, **Domestic Water Quantity, Service Level and Health – Executive Summary**, World Health Organization, WHO/SDE/WSH/03.02 Ex. Sum.2003, http://www.who.int/water_sanitation_health/diseases/WSH0302exsum.pdf.

61 נתוני צריכת המים בישראל, אתר מקורות, <http://www.mekorot.co.il/Heb/WaterResourcesManagement/consumeData/Pages/default.aspx>.

לצריכה שמעבר לכמות של 3.5 מ"ק (לחודש לנפש), ועד פי 2.7 מהתעריף המקביל בהתנחלויות אריאל וקרני שומרון (14.8 ש"ח למ"ק).⁶² בקהילות הפלסטיניות שנאלצות לרכוש מים במכליות, עומדת ההוצאה החודשית הממוצעת לצריכת מים בחודשי הקיץ על 1,250-2,000 ש"ח לחודש למשפחה – עד כמחצית מכלל הוצאתן החודשית.⁶³ לעומת זאת, ההוצאה הממוצעת החודשית לצריכת מים במשפחה בהתנחלויות עומדת על 150 ש"ח, שהם 1.4% מסך ההוצאה המשפחתית.⁶⁴

המנהל האזרחי פועל לקטיעת אספקת המים והחשמל שמקבלים התושבים בדרכים חלופיות. בשנים 2009-2012 הרס המנהל 90 בורות מים, 61 בארות ו-17 מאגרי מים של פלסטינים בשטח C;⁶⁵ בשנת 2012 הוציא המנהל צווי הריסה למערכות חשמל המבוססות על אנרגיית רוח ושמשי, שהתקין ארגון Comet-ME בכפרים בדרום הר חברון;⁶⁶ בשנים האחרונות החל המנהל האזרחי להחרים בחודשי הקיץ מכלי מים שרכשו תושבים בבקעת הירדן לצורך שתייה והשקיית הצאן, בטענה כי הם מוצבים בשטחי אש.⁶⁷

לטענת המנהל האזרחי, "פיתוח שירותי הבריאות, דרכי גישה לקבלת טפול רפואי לכל דורש והקמת מתקנים רפואיים ומרפאות עבור האוכלוסייה בשטח C הם בראש סדר העדיפויות של משרד מתאמת הבריאות במנא"ז".⁶⁸ עם זאת, בכפרים שהמנהל אינו מכיר בהם – שהם רוב רובם של הכפרים בשטח C – אין הוא מאשר בנייה, לרבות

מכלית מים בקהילה בדואית מדרום להתנחלות מישור אדומים. צילום: עמאר עוואד, רויטרס, 19.8.09.

62 אתרי התאגידים מי אביבים ויובלים בשומרון, <http://mei-avivim.co.il/?CategoryID=174> ו-<http://yuvalim-sh.co.il/heb/124.aspx>, בהתאמה.
63 ההוצאה החודשית למשפחה פלסטינית בגדה המערבית עמדה בשנת 2008 על 708 דיןר ירדני (קרוב ל-4,000 ש"ח, לפי שער הדינר בסוף 2009). PCBS, הדועה לעיתונות מ-11.7.08, http://82.213.38.42/Portals/_pcbs/PressRelease/worldpopday_e.pdf.
64 ההוצאה החודשית למשפחה בהתנחלויות עמדה בשנת 2008 על 10,520 ש"ח בחודש. ר' לוח 6.15 – הוצאה חודשית לתצרוכת משק בית, לפי נפה, 2008. בתוך דן סואן ויורד נאמן-חביב (עורכים), **שנתון סטטיסטי יהודה ושומרון 2009**, המרכז האוניברסיטאי אריאל ומרכז מ"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן 2011, עמ' 144, 146, http://www.ariel.ac.il/images/stories/site/departments/social_anthropology/JudeaAndSamariaStatistics2009.pdf.
65 נתונים נמסרו לבצלם מסוהאד סקאללה מ-OCHA בדוא"ל מ-25.4.13.
66 ר' להלן, בעמ' 21.
67 ר' להלן, בעמ' 46. ר' גם אמנסטי אינטרנשיונל, **מים עכורים**, אוקטובר 2009, עמ' 45-48, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE15/027/2009/en/29493f51-4118-46c8-9105-811c49b47ff2/mde150272009iw.pdf>.
68 מתפ"ש, **פרויקטים בשטח C**, עמ' 38.

של מרפאות, ואף מוציא נגדן צווי הריסה. נוסף על כך, נכון לקיץ 2012 נשקפת סכנת הריסה ל-37 בתי ספר בשטח C, לאחר שנבנו ללא היתר.⁶⁹

בדו"ח שהוציא מתאם פעולות הממשלה בשטחים, נמסר כי המנהל האזרחי אישר 315 פרויקטים בשטח C מתחילת 2011 ועד אוגוסט 2012 – לרבות סלילת כבישים, בניית בתי ספר ומרפאות, התקנת מתקני תשתית ועוד. בדו"ח מובא פירוט לגבי 236 מהפרויקטים הללו, ממנו עולים הנתונים הבאים: רק 19 מהפרויקטים (8%) מיועדים לכפרים פלסטיניים שכל שטחם מצוי בשטח C, ומדובר ב-13 כפרים שהמנהל האזרחי אישר בעבורם תוכנית מתאר. שאר הפרויקטים מיועדים לשרת יישובים שכל שטחם, או רובו, נמצא באזורים A ו-B (102), לצורכי כלל אוכלוסיית הגדה (58, 104) מתוכם להצבת עמוד קליטה של רשת סלולרית), או שלא ניתן מידע לגבי מיקום המוטבים (11).⁷⁰

המנהל ממעט ליזום ולהשקיע בעצמו משאבים לטובת פיתוח הכפרים הפלסטיניים. רוב היוזמות והמימון לפרויקטים שאישר, המפורטים באותו דו"ח, הגיעו מצד הקהילה הבינלאומית והרשות הפלסטינית. כך, מתוך 32 פרויקטים של סלילת כבישים שפירט המנהל האזרחי ככאלה שאושרו ובוצעו בשטח C בשנים 2011-2012, או שנמצאים בביצוע, רק שניים נעשו במימון המנהל. השאר מומנו על ידי הסוכנות האמריקאית לפיתוח בינלאומי (USAID) ו/או הרשות הפלסטינית.⁷¹ המנהל לא מימן ולו אחד מ-17 הפרויקטים של שיפוץ בתי ספר וששת הפרויקטים של שיפוץ או בניית מרפאות שאושרו באותה תקופה. גם אלה מומנו על ידי גופים בינלאומיים כמו USAID, אונר"א, הקוורטט ועוד.⁷²

ארגונים בינלאומיים והרשות הפלסטינית נדרשים להליכים ביורוקרטיים ארוכים ומייגעים מול המנהל האזרחי על מנת להוציא לפועל פרויקטים שהם יוזמים בשטח C. לפי הבנק העולמי, הקשיים והעיכובים שמטיל המנהל על אישור פרויקטים כאלה גורמים לתורמים ולארגונים לוותר על מימושים. משום כך, למרות משאבי התורמים, רמת הפיתוח באזור נמוכה מאוד וההוצאות על השקעה ציבורית מינימליות.⁷³

כמעט כל הפרויקטים הקשורים במים, שנועדו לשרת את כלל תושבי הגדה המערבית, נמצאים בשטח C ודורשים אישור של המנהל האזרחי. אלה כוללים קידוח בארות, הובלת מים ומיחזור שפכים. ארגוני סיוע בינלאומיים שמנסים לקדם פרויקטים כאלה בשטח C מסרו לאנשי הבנק העולמי כי המנהל האזרחי מהווה מכשלה משמעותית לעבודתם.⁷⁴ כמה פרויקטים שצלחו את אישורן של ועדת המים הפלסטינית ושל ועדת המים המשותפת הישראלית-פלסטינית נדחו בסופו של דבר – לאחר עיכובים רבים – בידי המנהל האזרחי.⁷⁵ 16 פרויקטים של תשתיות מים, אשר אושרו בידי הוועדה המשותפת למעלה משנה קודם לכן, עדיין ממתנים, באפריל 2013, לאישור של המנהל האזרחי.⁷⁶

מדיניות התכנון והבנייה בהתנחלויות

בניגוד למדיניות התכנון המגבילה ביישובים הפלסטיניים, זוכות ההתנחלויות הישראליות – שגם הן שוכנות בשטח C – להקצאת שטחים נרחבים, לתכנון מפורט, לחיבור לתשתיות מתקדמות ולהעלמת עין מבנייה בלתי חוקית.

הצו הצבאי שהוציא את הליך התכנון מידי הפלסטינים אחרי כיבוש הגדה, מאפשר את פעולתן של ועדות תכנון בהתנחלויות, ותושביהן – בניגוד לפלסטינים – זוכים לייצוג מלא בהליכי התכנון. לטובת ההתנחלויות, שינה המנהל האזרחי את ייעוד הקרקע שבתוכניות המנדטוריות: על אף שכמעט כל ההתנחלויות בגדה הוקמו על שטחים המוגדרים בתוכניות אלה כאזורים חקלאיים, אישרו מוסדות התכנון של המנהל האזרחי לאורך השנים מאות תוכניות מתאר חדשות, ששינו את ייעוד הקרקע ואפשרו את הקמת ההתנחלויות. כמעט בכל המקרים הבנייה אושרה בדיעבד, או

69 OCHA, **מעקב הומניטרי**, אוגוסט 2012, עמ' 11, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_the_humanitarian_monitor_2012_09_24_.hebrew.pdf, ר' להלן לגבי בית ספר שמאויים בהריסה באל-ח'דר (עמ' 58).

70 מתפ"ש, **פרויקטים בשטח C**, OCHA, **מעקב הומניטרי**, דצמבר 2012, עמ' 7-8, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_the_humanitarian_monitor_2013_01_28_.hebrew.pdf.

71 שלושה פרויקטים נוספים של כבישים במימון המנהל ממתנים לביצוע. כך על פי מתפ"ש, **פרויקטים בשטח C**, עמ' 10-20.

72 שם, עמ' 32-36 לגבי בתי ספר, עמ' 39-40 לגבי מרפאות.

73 הבנק העולמי, **גישה לאדמות**, עמ' 15-16; World Bank, **Assessment of Restrictions on Palestinian Water Sector Development**, אפריל 2009, עמ' 55 (להלן: הבנק העולמי, **מגזר המים**). http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSPContentServer/WDSP/IB/2009/06/30/000333037_20090630003234/Rendered/PDF/476570SR0P11511nsReport18Apr2009111.pdf, AIDA, **Failing to Make the Grade**, עמ' 9. להרחבה בנוגע להשקעה בתשתיות בשטח C לטובת תושבי השטחים A ו-B, ר' להלן, בפרק החמישי.

74 הבנק העולמי, **מגזר המים**, עמ' 54.

75 שם, עמ' 53-54. ר', למשל, בנוגע לפרויקט בכפר אל-ג'פתליק להלן, בעמ' 43-44.

76 המידע נמסר בצלם מ-EWASH (Emergency Water Sanitation and Hygiene Group), אשר קיבלו אותו מרשות המים הפלסטינית ב-13.16.4.

מכוח צווים צבאיים.⁷⁷ המנהל האזרחי אישר גם את הקמתן של התנחלויות קטנות, שמנו עשרות או מאות בודדות של תושבים בעת ייסודן, וגם כאלה ששוכנות קילומטרים ספורים בלבד מהתנחלויות קיימות. בעשרות מקרים אישר המנהל בנייה באתרים ארכיאולוגיים ובאתרי טבע שבתחומי ההתנחלויות,⁷⁸ ולפי מידע של המנהל האזרחי, בכ-75% מההתנחלויות נעשתה בנייה ללא האישורים המתאימים.⁷⁹

בעוד שבשנים 2002-2010 ניתנו רק 176 היתרי בנייה לפלסטינים,⁸⁰ נבנו בהתנחלויות באותה תקופה, בהיתר או שלא בהיתר, לפחות 15,000 יחידות דיור.⁸¹ לעומת התכנון החלקי והמגביל של היישובים הפלסטיניים בשטח C, הוכנו עבור ההתנחלויות שבאותו שטח תוכניות מודרניות ומפורטות, הכוללות שטחי ציבור, שטחים ירוקים ובמקרים רבים צפיפות בנייה נמוכה.⁸² בניגוד לתוכניות המתאר התוחמות ומגבילות את השטח הבנוי של הכפרים הפלסטיניים המעטים שלהם הוכנה תוכנית, שטחי השיפוט של ההתנחלויות כוללים שטחים עצומים, לרבות שטחים חקלאיים עליהם ניתן לפתח את היישוב בעתיד, בכפוף לאישור תוכניות מתאר.

בניגוד לאכיפה הנוקשה של חוקי הבנייה על הפלסטינים, היחס לישראלים שבונים ללא היתר בהתנחלויות סלחני בהרבה: לפי נתוני המנהל האזרחי, בשנים 2000-2012 ניתנו לאוכלוסייה הפלסטינית בשטח C פי כ-3.4 צווי הריסה בהשוואה לאוכלוסיית המתנחלים (ביחס לגודל האוכלוסייה), ושיעור ההריסות של מבנים פלסטיניים היה גבוה בשנים אלה פי כ-3.6 לעומת ההריסות של מבנים שנבנו ללא היתר בהתנחלויות.⁸³

נוסף על ההתנחלויות שנבנו באישור ממשלת ישראל והמנהל האזרחי, הוקמו בשטח C יותר ממאה מאחזים, ללא תוכנית מתאר וללא אישור מדיני. עם זאת, ההקמה של חלק ניכר מהם נעשתה בתיאום עם גורמים ממשלתיים וביטחוניים שונים – לרבות המנהל האזרחי – ובתמיכתם. הרשויות העלימו עין מאי-חוקיותם של המאחזים, חיברו אותם לתשתיות מתקדמות ולרוב לא פעלו להריסתם.⁸⁴

77 ר' למשל בצלם, **נישול וניצול: מדיניות ישראל באזור בקעת הירדן וצפון ים המלח**, מאי 2011, עמ' 30, http://www.btselem.org/download/201105_dispossession_and_exploitation_heb.pdf.

78 למשל ההתנחלות בתל חברון (תל רומידה), שם התיישבו ישראלים בתוך אתר ארכיאולוגי מוכרז, וכן תוכנית מס' 220/12 שבהתנחלות גבעת זאב, שבמסגרתה נבנו בתי מגורים ונסללו כבישים בשטח שסומן כארכיאולוגי. ר' גם שלום עכשיו, **בניית התנחלויות ומאחזים בשטחי שמורות טבע בגדה המערבית**, פברואר 2007, <http://www.peacenow.org.il/sites/default/files/ReservesReprHeb.pdf>.

79 כך לפי מסד הנתונים של תא"ל (מיל.) ברוך שפיגל, אשר מתבסס בעיקר על מידע של המנהל האזרחי, http://www.peacenow.org.il/sites/default/files/Spiegel_Report.pdf.

80 תשובה מ-7.2.08 ממתן וילנאי, סגן שר הביטחון, לשאילתא שהגיש ח"כ חיים אורון; תשובה מ-22.3.11 מסגן לורן טלאל מהמנהל האזרחי, לבקשה לפי חוק חופש המידע שהגיש ניר שלו מבמקום.

81 המידע נלקח מאתר שלום עכשיו, http://peacenow.org.il/eng/sites/default/files/ConstructionAndTenders_forPublication.xls. יש לציין כי ברוב המקרים של המקרים מי שמנפיק את ההיתרים לבנייה בהתנחלויות הן הוועדות המקומיות של ההתנחלויות עצמן, ולא המנהל האזרחי.

82 בהתנחלות הכפרית כרמל, למשל, עומדת צפיפות הבנייה על 1.8 יחידות דיור לדונם ובהתנחלות אפרת – על 3.96. ר' במקום, **התחום האסור**, עמ' 107.

83 בהתבסס על תשובות המנהל לבצלם מ-2011 ו-2013, ועל גודל אוכלוסייה משוער של 150,000 פלסטינים (במקום, **התחום האסור**, עמ' 7) ו-290,000 מתנחלים בשטח C בשנת 2008 (אתר שלום עכשיו, **ההתנחלויות בגדה המערבית – עובדות ומספרים**, <http://peacenow.org.il/node/297>).

84 ששון, **חו"ד בעניין מאחזים**.

פרק 2:

דרום הר חברון – איום בהרס ובגירוש

בעשרות כפרים בדרום הר חברון חיים פלסטינים ללא מים זורמים וללא אספקת חשמל, בלי כל אפשרות חוקית לבנות ולפתח את יישוביהם, ותחת סכנה שהמבנים שבנו, בליט ברירה, ללא היתר, ייהרסו. כאלף בני אדם באזור זה, כמחציתם ילדים, חיים תחת איום ממשי של גירוש מבתיהם ושל הרס כפריהם, בטענה שהם גרים בתחומיו של שטח אש.

רקע – אזור מסאפר יטא

החלק הדרומי של הר חברון נמצא בדרום הגדה המערבית, בסמוך לקו הירוק, על ספר המדבר. היישוב הגדול באזור הוא העיירה יטא. מדרום וממזרח לעיירה פזורים יותר מ-30 כפרים קטנים, שבהם גרים יותר מ-4,000 תושבים. האזור, המכונה "מסאפר יטא" – כפרי הבת של יטא – משופע במערות טבעיות. לפי מחקר שפורסם בהוצאה לאור של משרד הביטחון, בשליש הראשון של המאה ה-19 החל תהליך שנמשך עד סוף שנות הארבעים, של יציאת תושבים מיטא לטובת מגורים במערות האזור.⁸⁵ חלק מהמערות שימשו למגורי קבע למשפחות שעקרו מיטא בשל הקושי הכלכלי לבנות בה בית, ועיבדו את האדמה בסביבתן. אחרות שימשו למשכן עונתי של רועי צאן בתקופת המרעה, כשבעה חודשים בשנה,⁸⁶ וכמה מהן הפכו עם השנים למקום המגורים הקבוע של משפחות הרועים.⁸⁷ כיום גרים תושבי האזור בעיקר באוהלים ובמבנים ארעיים אחרים, ומתפרנסים בדוחק מחקלאות בעל ומגידול צאן. ממחקר שטח שערכו בצלם והאגודה לזכויות האזרח בסתיו 2012 ב-12 מכפרי מסאפר יטא, אשר נכללו בשטח האש שהוכרז במקום (ראו להלן), עולה כי רוב תושביהם גרים במקום באופן קבוע. עיקר תוצרתם מיועד לצריכה עצמית, והעודפים נמכרים ביטא ובכפרי הסביבה.⁸⁸

המנהל האזרחי אינו מכיר בכפרי מסאפר יטא ומסרב להכין להם תוכניות מתאר – למעט הכפר א-תוואני, שבו גרים כ-350 תושבים ושבעבורו הוכנה תוכנית בשנת 2008.⁸⁹ בפברואר 2009 הגיש ארגון במקום התנגדות לתוכנית בשם תושבי הכפר, בטענה שהיא אינה עונה על צורכי התושבים.⁹⁰ המנהל קיבל את ההתנגדות ב-2012 והחליט על הכנת תוכנית מתאר מתוקנת לכפר. במסגרת החלטה זו דן המנהל בתוכנית לכפר זה, שהגיש לו הארגון IPCC.⁹¹

85 יעקב חבקוק, **חיים במערות הר חברון** (הוצאת משרד הביטחון, 1985), עמ' 26.

86 שם, עמ' 31, 35, 55, 56.

87 פרופ' גדעון מ' קרסל, ראש היחידה למחקרים חברתיים במכון לחקר המדבר, חוות דעת שצורפה לעתירת האגודה לזכויות האזרח מינואר 2000 (ר' להלן).

88 להרחבה על החיים במסאפר יטא ר' חוות דעת מומחית – שולי הרטמן, אנתרופולוגית חברתית – **אורחות החיים של קהילות פלחים רועים בתחום שטח אש 918**. חוות הדעת צורפה לעתירה שהגישה האגודה לזכויות האזרח לבג"ץ בינואר 2013 (ר' להלן), <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2013/01/hit413expert2.pdf>.

89 תוכנית המתאר המיוחדת 1764/1/05, פורסמה להפקדה ב-28.12.08.

90 במקום, התנגדות לתוכנית המתאר המיוחדת 1764/1/05, א-תוואני, מ-23.2.09, <http://bimkom.org/wp-content/uploads/A-Tawani.pdf>.

91 ר' לעיל, בעמ' 13.

בהעדר תוכניות מתאר, מסרב המנהל האזרחי להנפיק היתרים לבניית בתי מגורים, מבני ציבור, מבנים חקלאיים ותשתיות בכפרי האזור. בלית ברירה, נאלצים התושבים לבנות בלי היתר ולחיות תחת איום תמידי שבתיהם ייהרסו.

נוסף על כך, הכפרים באזור אינם מחוברים לאספקה סדירה של חשמל ומים, למעט הכפר א-תוואני, אשר חובר לתשתיות אלה באוגוסט 2010 בעקבות מאבק ציבורי.⁹² תושבי שאר הכפרים נאלצים להסתמך על אגירת מי גשמים בבורות, החרבים בחודשי הקיץ. לפי OCHA, בשנים 2009-2012 הרס המנהל האזרחי תשעה בורות מים באזור זה, בטענה שהוקמו ללא היתר.⁹³ התושבים נאלצים לרכוש מים ביטא ולהובילם במכליות – דבר הכרוך בהוצאה כספית כבדה: מחיר רכישת המים והובלתם באזור זה עומד על כ-40 ש"ח למ"ק.

תושביהם של 21 מהכפרים באזור, כ-1,400 איש, נהנים מאספקת חשמל מוגבלת, לאחר שבשנים האחרונות התקין בהם ארגון Comet-ME מערכות חשמל מקומיות המבוססות על אנרגיית רוח ושמש.⁹⁴ בשנת 2012 הוציא המנהל האזרחי צווי הריסה למתקני החשמל בתשעה מהכפרים. בעקבות פעילות משפטית, דיפלומטית וציבורית שערך ארגון Comet-ME, התחייב המנהל האזרחי שלא לממש את הצווים.⁹⁵

לתושבי הכפרים בדרום הר חברון אין גישה נוחה לשירותי בריאות וחינוך. בית ספר היסודי המרכזי באזור נמצא בא-תוואני. בתי ספר קטנים נוספים קיימים בח'ירבת סוסיא, בא-דוקייקה, בח'ירבת אל-פח'ית ובח'ירבת ג'ינבה. נגד כולם הוצאו בשנים האחרונות צווי הריסה. ילדי הכפרים האחרים צועדים לבתי הספר ברגל – מסע שאורך בין חצי שעה מהכפרים הקרובים לשעתיים לכל כיוון מהכפרים הרחוקים יותר. ילדים וילדות שממשיכים לחטיבת הביניים ולבית ספר תיכון עוברים ללמוד ביטא, שם הם שוהים במהלך השבוע עם קרובי משפחה וחוזרים לכפר בסופי שבוע ובחופשות החגים והקיץ. מרפאה קבועה קיימת רק בכפר א-תוואני, הנמצא במרחק של כ-20 קילומטר מחלק מכפרי האזור. בכפרים ח'ירבת אל-פח'ית וח'ירבת ג'ינבה פועלת מרפאה יומיים בשבוע בלבד, במבנים שהוצאו נגדם צווי הריסה. למרפאה ניתן להגיע רק באמצעות רכב שטח, ברגל או על גבי חמור.

העדר הפיתוח באזור יוצר תלות גדולה של תושבי הכפרים במרכז העירוני ביטא, שבה נמצאים בית חולים ושירותים רפואיים נוספים, בתי ספר ומוקדי מסחר. למרות שרוב הכפרים אינם מרוחקים יותר מ-20 קילומטר מיטא, ההגעה לעיירה כרוכה בקשיים רבים שכן דרכי הגישה מהכפרים אינן סלולות והן הרריות, מפותלות ורוויות מהמורות. כתוצאה מכך תנועת התושבים מכפריהם לכביש הראשי מתאפשרת רק בהליכה, ברכיבה על בעלי חיים או בנסיעה בטרקטור או ברכב שטח. על קשיי העבירות הללו נוספות הגבלות תנועה מטעם הצבא, לרבות עצירת כלי רכב והחרמתם ומניעת מעבר אל שטח האש שהוכרז באזור.

המקרה של הכפר ח'ירבת א-דוקייקה, המונה למעלה מ-300 תושבים, ממחיש את התנהלות המנהל האזרחי בכפרי האזור. על אף שהכפר שוכן במקומו הסמוך לקו הירוק מזה עשרות שנים,⁹⁶ סירב המנהל האזרחי לבקשות תושביו לתכננו, והוציא צווי הריסה נגד המבנים שבנו.

בעקבות צווי הריסה שנמסרו כנגד מבנים בכפר בשנת 2005, לרבות בית הספר והמסגד, הגיש ארגון שומרי משפט עתירה לבג"ץ בשם התושבים. בעתירה נדרש המנהל האזרחי לבטל את עשרות הצווים שהוצאו עד אז כנגד מבנים בכפר ולהכין לכפר תוכנית מתאר.⁹⁷ בתגובה לעתירה טען המנהל כי הכפר אינו עומד בקריטריונים שקבע לתכנון כפרים בשטחי C והדגיש ש"לא יעלה על הדעת כי הרשויות יפעלו כדבר שבשגרה לקידום תוכניות מתאר לכל מקבץ בנייה בלתי חוקי".⁹⁸ המנהל המשיך וטען כי כמה קילומטרים מח'ירבת א-דוקייקה נמצא כפר שאותו שוקל המנהל לתכנן (חמיידה). לפי המנהל, תושבי שני הכפרים שייכים לאותו שבט בדואי ובית הספר והמרפאה שבחמיידה משמשים גם את תושבי ח'ירבת א-דוקייקה. המנהל הוסיף כי בהקמת "המבנים הבלתי חוקיים" בח'ירבת א-דוקייקה אין בכדי להצדיק "הסדרה של מתחם נוסף באזור זה".⁹⁹ עם זאת ציין המנהל כי תושבי הכפר רשאים להגיש בעצמם הצעה לתוכנית מתאר, שאותה יבחן לעומק.

92 ר' פעולה אחת ביום, ההצלחה של כולנו – יש מים וחשמל בא-תוואני, <http://actionaday.co.il/category/water>.

93 נמסר מסוהאד סקאללה מ-OCHA בדוא"ל מ-25.4.13.

94 להשלכות של אספקת החשמל על חייהם של תושבי הכפרים, ר' שולי הרטמן, "כמו מים לצמא..." – מערכות אנרגיה מתחדשות בקהילות פלסטיניות בדרום הר חברון, Comet-ME, דצמבר 2012, http://comet-me.org/wp-content/uploads/2012/09/Cmt_ShuliReport_Heb_F.pdf.

95 Comet-ME, 2012 Annual Report, עמ' 14-19, http://comet-me.org/wp-content/uploads/2012/09/Comet_AR2012_web.pdf.

96 בתצלומי אוויר החל מסוף שנות השבעים נראה הכפר בבירור. ר' במקום, חוות דעת תכנונית מקצועית, הכפר הבדואי דקייקה, נובמבר 2011, עמ' 8, http://bimkom.org/wp-content/uploads/Dkaika_expert-opinion-11_2011-final.pdf. חוות הדעת צורפה לעתירה בבג"ץ 8506/11 מועצת הכפר דקייקה ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', שהוגשה ב-11.12.21.

97 בג"ץ 7151/05 אלג'אדה ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', עתירה מ-25.7.05.

98 בג"ץ 7151/05, תגובת המשיבים מ-13.5.09, ס' 30, 31, 33. הציטוט בס' 33.

99 שם, ס' 34-36.

מכלית מים בכפר א-דוקייה שבדרום הר חברון. צילום: נאסר נוואג'עה, בצלם, 19.8.12.

בינואר 2010 דחה בית המשפט את העתירה, לאחר שקבע שאין הצדקה להתערב בשיקוליו של המנהל האזרחי.¹⁰⁰ שנה לאחר מכן, בינואר 2011, עוד בטרם הספיקו תושבי הכפר להכין תוכנית מתאר, הרס המנהל האזרחי 17 מבנים בח'ירבת א-דוקייה, לרבות אוהלי מגורים וכיתת לימוד. באי כוחם של תושבי הכפר פנו למנהל האזרחי וביקשו לדעת מה עמדתו העקרונית בנוגע לתכנון הכפר. המנהל השיב בספטמבר 2011 כי "סיכויי אישור התוכנית המבוקשת למקבץ הינם נמוכים מאוד", משום ש"הכפר יתקשה לשאת את עצמו כישות חברתית וגיאוגרפית", וכי גודל האוכלוסייה שבו אינו יכול להצדיק את העלויות של הקמת התשתיות והשירותים הכרוכות בהקמת יישוב עצמאי.¹⁰¹ בדצמבר 2011 מסר המנהל האזרחי צווי הריסה ל-46 מבנים נוספים בכפר. יחד עם צווים אחרים שנמסרו בשנים קודמות, הגיע מספר המבנים המאוימים בהרס ל-77, שהם רוב מבני הכפר. תושבי הכפר פנו שוב לבג"ץ ודרשו להקפיא את ביצועם של צווי ההריסה, כל עוד לא הושלמה הכנת תוכנית המתאר של הכפר וכל עוד זו לא נדונה במוסדות התכנון של המנהל.¹⁰² בעקבות הגשת העתירה, הגיעו הצדדים להסכמה ולפיה המנהל ידון בתוכנית מתאר שתוגש לו מטעם העותרים ויזמנם להציג בפני גופי התכנון שלו. עד תום הדיון בתוכנית לא יהרוס המנהל האזרחי בתים בכפר, ואילו העותרים התחייבו שלא יבנו בתים חדשים. ההסכמה בין הצדדים קיבלה תוקף של פסק דין באפריל 2012.¹⁰³

במארס 2013 דחה המנהל האזרחי את תוכנית המתאר שהגישו תושבי הכפר בלי שנציגי הכפר ובאי כוחם זומנו להציג את התוכנית בפני גופי התכנון של המנהל, כפי שהתחייב האחרון. בעקבות דרישת באי כוחם של תושבי הכפר, ביטל המנהל האזרחי את ההחלטה והוא אמור לזמן את נציגי הכפר בטרם יקבל החלטה חדשה.¹⁰⁴ עד אז נכפה על הכפר לקפוא על שמריו: תושביו אינם רשאים לבנות בתים חדשים או מוסדות ציבור, נמנע מהם החיבור לרשת המים והחשמל והם מוסיפים לחיות באי ודאות לגבי עתידם במקום.

100 בג"ץ 7151/05 פס"ד מ-12.1.10, <http://elyon2.court.gov.il/files/05/510/071/M27/05071510.M27.pdf>.

101 מכתב מסגן אלירן בן אליעזר בלשכת היועץ המשפטי לגדה המערבית לעו"ד ג'אית נאסר משומרי משפט מ-14.9.11.

102 בג"ץ 8506/11, עתירה מ-21.12.11.

103 בג"ץ 8506/11 פס"ד מ-17.4.12, <http://elyon2.court.gov.il/files/11/060/085/C16/11085060.C16.pdf>.

104 נמסר לבצלם מעו"ד קמר משרקי-אסעד משומרי משפט, באתר כוחם של תושבי דוקייה, בדוא"ל מ-11.4.13.

בדרום הר חברון הוקמו בשנות השמונים ההתנחלויות כרמל, מעון, סוסיא ומצדות יהודה ("בית יתיר"). בהמשך הקימו מתנחלים את המאחזים סוסיא צפון-מערב, אביגיל, מצפה יאיר ("מגן דוד"), נוף נשר ("חוות לוציפר") וחוות מעון.¹⁰⁵ בשנת 2011 חיו בהתנחלויות אלה כ-2,400 מתנחלים.¹⁰⁶ כל המאחזים שהוקמו באזור נבנו ללא תוכניות בנייה ובלי שהוקצתה להם קרקע מטעם הרשויות.¹⁰⁷ למרות זאת, הבתים שנבנו בהם לא נהרסו, דרכים סלולות מקשרות אותם לכביש הראשי וכולם מחוברים לתשתיות מים וחשמל.

שטח אש 918 וגירוש תושביו

בתחילת שנות השמונים הכריז צה"ל על אזור של כ-33,000 דונם בדרום הר חברון כעל שטח סגור לצרכים צבאיים, שכונה בהמשך שטח אש 918.¹⁰⁸ בשנים הבאות הוכרזו 5,743 דונם מאדמות שטח האש כאדמות מדינה, והוקצו לחטיבה להתיישבות, שעוסקת בהקמת התנחלויות.¹⁰⁹ בשטח האש נכללו 12 כפרים פלסטיניים, שבהם גרו באותה עת בין מאה ל-120 משפחות,¹¹⁰ וכ-12,000 דונם אדמות פרטיות של פלסטינים.¹¹¹ עד שנת 1993 הכרזה זו כמעט שלא השפיעה על תושבי הכפרים, שהמשיכו לגור במקום, לעבד את אדמותיהם ולרעות את צאנם. אמנם, עד שנה זו הוצאו צווי פינוי ל-17 משפחות, אולם רק שלושה נאכפו. בין השנים 1994 ל-1998, הוצאו 38 צווים, שמתוכם נאכפו תשעה.¹¹²

בשנת 1999 חידש הצבא את ההכרזה על שטח האש.¹¹³ באוקטובר ובנובמבר באותה שנה מסר המנהל האזרחי לרוב תושבי הכפרים צווי פינוי, שבעקבותיהם עזבו כ-300 תושבים את בתיהם. ב-16.11.99 פינו כוחות הביטחון בכוח כ-430 מהתושבים שנותרו בבתיהם וכן אטמו מערות, הרסו בתים ובורות מים והחרמו רכוש – כולל אוהלים, שמיות ומזון.¹¹⁴

בינואר ובפברואר 2000 עתרו לבג"ץ 86 מהתושבים שגורשו, באמצעות האגודה לזכויות האזרח ועו"ד שלמה לקר, בדרישה כי יתאפשר להם להישאר בבתיהם וכן כי יוחזר להם רכושם שהוחרם ונהרס, או שיינתן להם פיצוי עליו.¹¹⁵ בתגובה לעתירות טענה המדינה כי אמנם מותר לתושבי קבע לגור בשטח שהוכרז כשטח סגור, אולם העותרים אינם כאלה, שכן הם שוהים בו באופן עונתי בלבד, לצורכי חקלאות ומרעה, ולכן הגירוש חוקי.¹¹⁶

במארכ 2000 הוציא בג"ץ צו ביניים, שבו קבע כי עד להכרעה סופית בעתירה יש לשמור על הסטטוס קוו, שהתקיים באזור טרם הוצאת צווי הפינוי. הצו התיר לעותרים לחזור לבתיהם ולרעות את עדריהם בשטח הסגור.¹¹⁷ השופטים הורו לצדדים למנות גורם מוסכם לבירור שאלת מגורי הקבע בשטח וזכויות התושבים בו, שעל בסיס המלצותיו יוחלט על המשך הטיפול בעתירות.¹¹⁸

למרות בחירתם של שני מומחים מוסכמים, הבדיקה לא נערכה מעולם; המדינה נימקה זאת בסיבות תקציביות ובפרוץ האינתיפאדה השנייה.¹¹⁹ במקום זאת, בדקה המדינה בעצמה את מגוריהם של 82 מהעותרים, וביוני 2002

105 חוות מעון המקורית שכנה בתחום שטח האש, פונתה בנובמבר 1999 בידי צה"ל והוקמה שנית ב-2001 בסמוך להתנחלות מעון.
106 כך על פי רשימת התנחלויות ומאחזים של שלום עכשיו, <http://peacenow.org.il/sites/default/files/settlements%20database%20for%20publication.xls>.
107 ר' ששון, **חו"ד בעניין מאחזים**, בחו"ד מצוין כי לגבי המאחז סוסיא צפון הוגשה בקשה לרישוי ונדחתה (עמ' 100) וכי המאחזים מצפה יאיר ואביגיל נבנו בחלקם על אדמות פלסטיניות פרטיות (עמ' 101 ו-103 בהתאמה).
108 צו סגירת שטח מס' 40/63 מ-8.6.80 וצו סגירת שטח מס' 5/60 מ-12.11.82. ב-30.6.91 הוצא צו סגירת שטח מס' 2/91 ס' על כלל שטח אש 918.
109 מידע שנמסר מדורר אטקס בדוא"ל מ-3.5.13, בהתבסס על שכבות מידע שקיבל מהמנהל האזרחי.
110 חבקוק, **מעירות הר חברון**, עמ' 65.
111 על פי מיפוי של המנהל האזרחי אשר הועבר לדורר אטקס. תצהיר של אטקס בנושא זה צורף לעתירת האגודה מינואר 2000, ר' להלן.
112 על פי נתוני המנהל האזרחי. ר' טבלה בבצלם, **חרב הגירוש – אלימות, התנכלויות ואי אכיפת החוק בהר חברון**, יולי 2005. בעמ' 12, http://www.btselem.org/hebrew/publications/summaries/200507_south_hebron.
113 צו סגירת שטח אש מס' 6/99 ס', התשנ"ט-1999.
114 להרחבה לגבי הגירוש ר' בצלם, **כבשת הרש – גירוש תושבים מאזור דרום הר חברון אוקטובר-נובמבר 1999**, פברואר 2000, https://www.btselem.org/hebrew/press_releases/20000229.
115 בג"ץ 517/00 **חמאמדה ואח' נ' שר הביטחון ואח'**, עתירה מ-19.1.00; בג"ץ 1199/00 **אבו עראם ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש**, עתירה מ-15.2.00.
116 בג"ץ 517/00, תגובה מטעם המשיבים, סע' 16.
117 כאשר ביקשו התושבים לחזור לבתיהם, התברר כי לדעת המנהל האזרחי צו הביניים חל על 86 העותרים בלבד ולכן המנהל אסר על חזרתם של יתר התושבים. ביולי 2001 הצטרפו לעתירה של האגודה לזכויות האזרח 112 עותרים, וכך זכו כמעט כל המשפחות שגרו בשטח האש להגנת צו הביניים.
118 בג"ץ 517/00, החלטה מ-29.3.00, ס' 1, <http://elyon2.court.gov.il/files/00/170/005/A04/00005170.A04.pdf>.
119 פניית עו"ד מלכיאל בלס מפרקליטות המדינה לבג"ץ מ-13.1.02, ס' 2.

הודיעה לבית המשפט כי הם אינם תושבי קבע בשטח הסגור אלא תושבים עונתיים בלבד, החיים דרך קבע ביטא.¹²⁰ לפיכך הודיעה המדינה כי היא נותרה בעמדתה וכי עליהם לפנות את בתייהם. המדינה הסכימה, עם זאת, להתיר את שהייתם בשטח "בתקופת החריש והזריעה, בתקופת הקציר, ולצורכי מרעה בימים שישי ושבת ובחגי ישראל", והוסיפה כי לא תפנה את תושביהם של ארבעה כפרים: ח'ירבת א-טובא, אל-מופקרה, ח'ירבת סירת עוואד איבראהים וח'ירבת סארורה – הנמצאים בחלק הצפוני-מערבי של השטח הסגור. שני הכפרים האחרונים כבר היו בלתי-מיושבים ממילא באותה עת.¹²¹

התושבים טענו בתגובה כי עמדת המדינה אינה נכונה מבחינה עובדתית, וביקשו מבג"ץ לאכוף את החלטתו בנוגע לבדיקה עובדתית, שתהיה מקיפה ומקצועית, ומקובלת על שני הצדדים.¹²² בית המשפט קיבל עמדה זו ובדצמבר 2002 נכנסו הצדדים להליך של גישור. במאי 2005 הודיע המגשר – תא"ל (מיל.) דב צדקה – לבית המשפט כי הגישור הסתיים ללא תוצאות ובית המשפט הורה למדינה להגיש את עמדתה המעודכנת. מאז הגישה המדינה 27 בקשות לקבלת ארכה להגשת עמדתה. במשך שנים נותרו העתירות תלויות ועומדות, וצו הביניים נשאר בתוקף.

בכל אותן השנים ניסה המנהל האזרחי למנוע את התפתחות היישובים שבשטח הסגור. בינואר 2005, למשל, הוציא המנהל צווי הריסה ל-15 בורות אגירה ול-19 תאי שירותים שהוקמו בשלושה כפרים בידי המחלקה לפיתוח בינלאומי מטעם ממשלת בריטניה. בעקבות עתירה שהגיש לבג"ץ ארגון שומרי משפט, קבע בית המשפט שצווי ההריסה יוקפאו בתנאי שהתושבים יתחייבו ש"המצב הקיים במקום יוקפא", שמבני שירותים חדשים לא ייבנו, ושמבנים לא יאוכלסו.¹²³ המנהל האזרחי המשיך להוציא צווי הריסה למבנים שנבנו בכפרים במהלך השנים. במארכ 2013 היו בכפרים שבשטח האש צווי הריסה נגד לפחות 80 מבני מגורים ומחסות לבעלי חיים ולפחות שלושים בורות מים שנבנו ב-13 השנים מאז חזרת התושבים לכפריהם.¹²⁴ צווים אלה לא מומשו, ובאוגוסט 2012 הגיש עו"ד שלמה לקר עתירה לבג"ץ נגד המנהל האזרחי, בדרישה לבטלם. העתירה עדיין תלויה ועומדת.¹²⁵

ביולי 2012, יותר מ-12 שנים לאחר שהוגשו העתירות נגד גירוש התושבים, הגישה המדינה לבית המשפט את עמדתה המעודכנת של משרד הביטחון, שהייתה זהה לזו שהוגשה לבג"ץ עשור קודם לכן. לפי עמדה זו "לא תתאפשר שהיית קבע" ברוב השטח, לצורכי אימונים באש חיה של צה"ל. לפי מפה שהגישה המדינה לבג"ץ, שטח האש הפעיל כולל שמונה כפרים שנועדו להריסה: ח'ירבת אל-מג'אז, ח'ירבת א-תבאן, ח'ירבת א-ספאיי, ח'ירבת אל-פח'ית, ח'ירבת אל-חלאווה, ח'ירבת אל-מרכז, ח'ירבת ג'ינבה, וח'ירבת ח'לת א-דבע. על פי ההודעה, תושבי כפרים אלה יוכלו לעבד את אדמתם ולרעות את צאנם בתחומי שטח האש בסופי שבוע ובחגי ישראל בלבד, וכן בשתי תקופות במהלך השנה, בנות חודש כל אחת.¹²⁶ המדינה חזרה על עמדתה כי תושבי ארבעה כפרים בחלק הצפון-מערבי של שטח האש – ששניים מהם אינם מיושבים מזה שנים – יוכלו להישאר בבתייהם.¹²⁷ משמעותה של ההודעה זו היא גירוש של יותר מאלף בני אדם מבתייהם – כמחציתם ילדים, הותרת משפחות שלמות ללא קורת גג והרס שמונה כפרים.¹²⁸

בהודעתה לבית המשפט חזרה המדינה על טענתה, שלפיה שטח האש לא שימש למגורי קבע טרם הגשת העתירות, וכי "באותה עת שהה במקום, באופן עונתי, מספר מועט של תושבים מהכפר יטא".¹²⁹ על מנת להוכיח טענה זו צירפה המדינה תצלום אוויר של השטח ערב הגשת העתירה המקורית. לדברי המדינה, מאז הגשת העתירות והוצאת צו הביניים "החלה בשטח האש תופעה רחבת היקף של בנייה בלתי חוקית, ובצייד תופעה נרחבת של כניסה ושהייה בשטח של אנשים במספר העולה באופן משמעותי על מספר העותרים".¹³⁰ המדינה הוסיפה כי השטח חיוני לצורכי אימונים של צה"ל בשל "המבנה הטופוגרפי הייחודי" שלו, וכי פתרונות חלופיים בשטחי אש אחרים אינם עונים על צרכים אלה במלואם.¹³¹

120 בג"ץ 517/00, 1199/00, הודעה משלימה מטעם פרקליטות המדינה מ-11.6.02.

121 שם, ס' 1.

122 בג"ץ 517/00, 1199/00, תגובת העותרים להודעה משלימה מטעם פרקליטות המדינה, 11.6.02.

123 בג"ץ 805/05, עוואד ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', החלטה מ-17.2.05. <http://elyon2.court.gov.il/files/05/050/008/T03/05008050.T03.htm>

124 נמסר מיחזקאל לין מ-OCHA בדוא"ל מ-4.3.13.

125 בג"ץ 5901/12 חליל דבאבסה נ' ראש המנהל האזרחי באיו"ש, עתירה מ-5.8.12.

126 בג"ץ 517/00, 1199/00, הודעה מעדכנת מטעם המשיבים מ-19.7.2012, סע' 3.

127 פירוט הכפרים מופיע בפסקה הראשונה שבעמוד זה. באזור ה"מותר", לפי המפה שהגישה המדינה לבג"ץ, מצוי כפר נוסף, בשם מר'אייר אל-עביד. כפר זה לא נכלל ברשימת הכפרים שישאל את המשך ישיבתם במקום, ולפיכך עד שלא יובטח אחרת, 35 תושביו מצויים אף הם תחת איום של גירוש.

128 הנתונים בדבר מספרי התושבים מבוססים על מחקר שטח שביצעו בצלם והאגודה ליזום האזרח בסתיו 2012.

129 בג"ץ 517/00, 1199/00, הודעה מעדכנת מטעם המשיבים מ-19.7.12, סע' 5.

130 שם, סע' 6.

131 שם, סע' 10-11.

בעקבות הודעה זו, מחק בג"ץ את העתירות באוגוסט 2012, לאחר שקבע כי הודעת המדינה מצביעה על "שינוי של המצב הנורמטיבי". בית המשפט האריך בכמה חודשים את צווי הביניים המתירים לתושבים להמשיך לגור בבתייהם ולעבד את אדמותיהם, על מנת לאפשר לעותרים לבחון את החלטת המדינה ולהחליט אם להגיש נגדה עתירה חדשה.¹³²

ב-16.1.13 הגישה האגודה לזכויות האזרח עתירה חדשה לבג"ץ בשם 108 מתושבי הכפרים שנועדו לגירוש. בעתירה ביקשו התושבים מבית המשפט למנוע את העברתם הכפויה מבתייהם, להסדיר את מגוריהם באזור שהוכרז כשטח אש ולבטל את ההכרזה.¹³³ באותו יום הוציא בית המשפט צו ביניים האוסר על צה"ל להעביר בכפייה את העותרים ובני משפחותיהם מבתייהם. המדינה נדרשה להגיש את תגובתה לעתירה בתוך 60 יום.¹³⁴ בפברואר הוגשה עתירה בידי עו"ד שלמה לקר בשם 143 תושבים נוספים המאוימים בגירוש¹³⁵ והדיון בעתירות אוחד. בסוף מארס 2013 הגישה המדינה תגובה מקדמית ובה הודיעה שיידרשו לה 90 יום נוספים כדי להציג את עמדתה ולהגיב לטענות המהותיות שבעתירה.¹³⁶

בהחלטתה לגרש את התושבים משטח האש התעלמה המדינה מכך שבצו שהוצא לסגירת השטח נקבע כי הוא לא יחול על "אדם המתגורר בשטח הסגור", בלי שצוין אם אותו אדם גר שם באופן קבוע או עונתי.¹³⁷ יתרה מכך, הקביעה תלושה ממצאות חייהם של התושבים: ממחקר שטח שערכו בצלם והאגודה לזכויות האזרח בקרב כלל הקהילות שבשטח האש בסתיו 2012, עלה כי רק 18% מכלל תושבי המקום חיים בו באופן עונתי, וגם אז מדובר בתקופה של כמה חודשים עד חצי שנה.

המדינה טענה כי העובדה שהמען הרשום בתעודת הזהות של התושבים הוא יטא, וכי רבים מהם מחזיקים בבתיים שם, מוכיחה כי הם יושבים בשטח באופן ארעי בלבד. טענה זו קלושה: אמנם לעשרות משפחות מקרב שוכני השטח הסגור ישנם גם בתים ביטא, אולם עובדה זו אינה מוכיחה כי הם אינם גרים בכפריהם – ובאותו אופן, נכסיהם בכפרים יכולים להוות הוכחה למגוריהם שם. למעשה, התושבים נאלצים לרשום את יטא כמענם הרשמי, משום שהכפרים שבהם הם גרים אינם מוכרים על ידי הרשויות ואינם מופיעים במרשם היישובים.

הריסת מבנים באל-מופקרה שבשטח אש 918 בדרום הר חברון. צילום: נאסר נווא'עה, בצלם, 24.11.11.

132 בג"ץ 517/00, 1199/00, פס"ד מ-7.8.12, <http://elyon2.court.gov.il/files/00/170/005/M71/00005170.M71.htm>.

133 בג"ץ 413/13 אבו עראם ואח' נ' שר הבטחון ואח', עתירה מ-16.1.13, <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2013/01/hit413.pdf>.

134 בג"ץ 413/13, צו ביניים מ-16.1.13, <http://elyon2.court.gov.il/files/13/130/004/H01/13004130.H01.pdf>.

135 בג"ץ 1039/13 יונס ואח' נ' שר הבטחון ואח', עתירה מ-7.2.13.

136 בג"ץ 413/13, תגובה מקדמית מטעם המשיבים מ-24.3.13.

137 צו סגירת שטח מס' 99/6 ס', סע' 4, 5.5.1999. ר' נספח 5 בבצלם, חרב הגירוש.

גם תצלום האוויר שהציגה המדינה כדי להוכיח, כביכול, את דלילות ההתיישבות בשטח האש, אינו יכול להוות ראיה הולמת. התצלום נעשה בשנת 2000, לאחר גירוש התושבים. לכן הוא משקף את ההרס שהמנהל האזרחי זרע במקום ולא את היקף ההתיישבות האמיתי, שבו ניתן להבחין בתצלומי אוויר קודמים שצולמו לאורך עשרות שנים.¹³⁸

המדינה הדגישה שהשטח שבו מצויים הכפרים חיוני לאימוני צה"ל. ואולם, מאז סגירת השטח בתחילת שנות השמונים כמעט שלא התקיימו בו אימונים, גם לא לאחר גירוש התושבים.¹³⁹ כמו כן, על אף חשיבותו לכאורה של השטח, עיכבה המדינה את ההליכים המשפטיים לשנים ארוכות, שבמהלכן נאלץ צה"ל להימנע מקיום אימונים משמעותיים במקום – ויתרה מכך, מערכת הביטחון הסכינה במשך שנים עם קיומו של המאחז חוות מעון בתחום שטח האש.¹⁴⁰

עדותה של מייסר דבאבסה, בת 65, נשואה ואם לשישה, תושבת ח'ירבת א-ספאיי¹⁴¹

בתשע השנים האחרונות אני סובלת ממחלות כמו סוכרת ומחלת לב. [...] לפעמים אני צריכה ללכת כשעה אל הכפר חמיידה כדי שהרופאים שבאים לשם פעם בשבוע יבדקו אותי וכדי לקחת מהם את התרופות. כבר שנים שאני לוקחת חמישה סוגים של תרופות. אני גם חוזרת ברגל ומגיעה עייפה. [...]

אני חייבת להישאר בח'ירבה כדי לטפל בצאן וכדי להגן על חלקת האדמה הגדולה שמשתרעת על שטח של יותר מ-100 דונם. באדמה אנחנו מגדלים חיטה, שעורה ודגנים אחרים המהווים את מקור המזון העיקרי שלנו ושל העדר שלנו, שמורכב מיותר מ-90 ראשי צאן. אני רועה את הכבשים, נותנת להם לשתות ומטפלת בהם עם בעלי הזקן והחולה. האדמה והצאן והעובדה שהתרגלתי לחיים פה הם הסיבות העיקריות שבגללן אני נמצאת במקום הזה ונאחזת בו. [...]

אני התרגלתי לחיים פה, למרות שהם מאוד קשים – הדרך הררית מאוד והתנועה מהח'ירבה ואליה מפרכת ונעשית לרוב ברגל. גם הבאת החציר לכבשים היא משימה קשה ויקרה. מי הגשמים שאספנו בחורף שעבר עומדים להיגמר ובקרוב ניאלץ להתחיל לקנות מים יקרים כדי לשתות וכדי לתת לכבשים שלנו לשתות. חמישה קוב של מים עולים לנו מאתיים ש"ח. [...]

למרות הקושי שבחיים הפרימיטיביים שלנו פה, הצבא הישראלי לא עוזב אותנו בשקט. בחודש פברואר 2012 הגיע ג'יפ האמר והשאיר לנו התראה שבה נכתב שהם הולכים להרוס את הבתים שלנו ואת בורות המים ואת הדירים. בעבר הגיע הצבא והרס את חדרי השירותים והשאיר אותנו במצב ממושך של פחד ודאגה. בשנת 1999 גירש אותנו הצבא מהח'ירבה ועברנו לגור באל-ברכה לכמה חודשים עד שחזרנו שוב.

שמעתי מהשכנים והשכנות שלי שישנה החלטה לגרש אותנו שוב מהח'ירבה. [...] כששמעתי את החדשות השתגעתי ודאגתי המון, הרגשתי שהם עומדים לעקור אותי מהמקום הזה שלי, שאין לי מקום אחר חוץ ממנו. אני מעדיפה למות פה וללכת לגיהנום מאשר לעזוב את המערה בה העברתי את הילדות שלי ואת שנות ההתבגרות ואת כל חיי. בנוסף, מה נעשה עם הכבשים שלנו והאדמות שלנו אם יוציאו לפועל את צו הגירוש? הכבשים והאדמה הן מקור החיים שלנו, ירשנו אותן מאבותינו ואבותינו.

ח'ירבת סוסיא – כפר שלם בסכנת הריסה

הכפר הפלסטיני ח'ירבת סוסיא שוכן בדרום הר חברון לפחות מאז שנות השלושים של המאה ה-19. תושביו התפרנסו לאורך השנים מרעיית צאן ומגידול עצי זית. ב-1983 הוקמה בסמוך לכפר ההתנחלות סוסיא, על קרקעות פלסטיניות שהוכרזו כאדמות מדינה. ב-1986 הכריז המנהל האזרחי על שטח הכפר כעל אתר ארכיאולוגי, השטח הופקע "לצורכי ציבור" והצבא גירש את תושביו מבתיים. באותה עת גרו בח'ירבת סוסיא, במערות ובמבנים, כ-25

138 תצלומים כאלה צורפו לעתירת האגודה לזכויות האזרח מינואר 2013.

139 ר' בצלם, **כבשת הרש**, בעמ' 8-9.

140 ר' לעיל, בהערה מס' 105.

141 עדותה של מייסר דבאבסה אחמד דבאבסה נגבתה על-ידי תחקירן בצלם מוסא אבו השאש ב-11.10.12 בבית העדה.

משפחות.¹⁴² בלית ברירה עקרו המשפחות למערות אחרות באזור ולסוכות ואוהלים שהציבו על אדמות חקלאיות במרחק כמה מאות מטרים מדרום-מזרח לכפר המקורי ולאתר הארכיאולוגי.

ביולי 2001, זמן קצר לאחר שפלסטינים הרגו את יאיר הר סיני, תושב ההתנחלות סוסיא, שוב גירשו כוחות צבא את תושבי הכפר. הגירוש בוצע ללא אזהרה ובמהלכו הרסו חיילים רכוש של התושבים, החריבו מערות וסתמו בורות מים.¹⁴³ בעקבות עתירה לבג"ץ שהגישו 83 מתושבי הכפר באמצעות עו"ד שלמה לקר, הוציא בית המשפט בספטמבר 2001 צו ביניים, שאסר על המשך ההרס עד להכרעה בעתירה.¹⁴⁴ בשל הרס המערות נאלצו תושבי ח'ירבת סוסיא לבנות מבנים ארעיים ואוהלי מגורים.

המנהל האזרחי סירב להכין תוכנית מתאר לכפר, שתאפשר לתושבים לבנות את בתיהם באופן חוקי ולהתחבר לתשתיות של מים וחשמל. במקום זאת, הוציא המנהל צווי הריסה למבנים חדשים, שלטענתו צו הביניים לא חל עליהם. בפברואר 2004 תוקנה העתירה, ותושבי הכפר ביקשו כי יינתן להם להגיש בקשות להיתרי בנייה.¹⁴⁵ לאחר יותר משלוש שנים, כאשר פנייתם של התושבים לרשויות התכנון העלתה חרס, החליט בג"ץ ביוני 2007 למחוק את העתירה. השופטים קבעו כי העתירה מיצתה את עצמה, שכן התושבים לא הצליחו "להכשיר" את הבנייה בכפרם. עם זאת הוסיפו השופטים כי אין בכך כדי להביע עמדה "בשאלת הפתרונות הראויים לגבי האוכלוסייה עליה נמנים העותרים".¹⁴⁶ בית המשפט התיר לעותרים להגיש בקשות להיתרי בנייה בתוך 45 יום ממתן פסק הדין, וכך הם עשו. בספטמבר 2008 דחה המנהל האזרחי את כל הבקשות "על בסיס שורה של נימוקים תכנוניים וקרקעיים".¹⁴⁷

בשנים 2001-2002 הקימו מתנחלים כמה מאחזים על חלק מהאדמות ששימשו בעבר את התושבים הפלסטינים. נוסף על כך, מאז הרס ח'ירבת סוסיא בשנת 2001 מונעים תושבים מההתנחלות סוסיא וממאחזיה את גישתם הרציפה של תושביו לכ-3,000 דונם של קרקע מסביב להתנחלות, ובה 23 בורות מים. מניעת הגישה נעשית באמצעות איומים ואלימות, לרבות השחתת שטחי מרעה, שדות, עצים ובורות מים, והטרדת רועים.¹⁴⁸ תושבים מההתנחלויות מנצלים את חוסר יכולתם של התושבים הפלסטינים להגיע לאדמותיהם כדי להשתלט על חלקן: בקיץ 2010 הם עיבדו כ-400 דונם, שהם כ-15% מכלל השטח אליו נמנעת גישתם של הפלסטינים.

תיקים שנפתחו בעקבות תלונות שהגישו הנפגעים הפלסטינים, נסגרו ברוב המקרים בלא כלום. לפי מעקב של ארגון שומרי משפט, מתוך 120 תלונות למשטרה שהגישו תושבי ח'ירבת סוסיא למשטרת חברון – בגין תקיפות, איומים, פלישות וגרימת נזק לרכוש מצד מתנחלים – נסגרו לפחות 95% מהתיקים, בלי שאיש הועמד לדין.¹⁴⁹ בצלם עקב מאז שנת 2004 אחר 11 תלונות למשטרה ביחס לאלימות מתנחלים כנגד תושבי ח'ירבת סוסיא, לרבות תקיפות פיזיות, הצתת אוהלי מגורים, איומים, כריתת עצי זית, גניבת יבולים ופגיעה אחרת ברכוש. בשמונה מתוך התלונות הללו נסגר תיק החקירה בעילה של חוסר ראיות או של עבריו לא נודע, ובשלוש מהן החקירה עדיין מתנהלת.¹⁵⁰

באוגוסט 2010 עתרו 55 מתושבי הכפר לבג"ץ באמצעות ארגון שומרי משפט, בדרישה לאפשר להם, בין היתר, גישה יומיומית לאדמותיהם.¹⁵¹ בתגובה לעתירה, הודיעה המדינה לבג"ץ באוקטובר 2010 כי הצבא והמנהל האזרחי מתכוונים למפות את הבעלות על הקרקעות באזור, ובהתאם לכך להנחות את הכוחות בשטח כיצד להתמודד עם הצורך לאפשר גישה לחלקות החקלאיות.¹⁵² עד אמצע מאי 2013 הוציא הצבא רק ארבעה צווים שסגרו בפני המתנחלים שטח של 417 דונם – כ-13% בלבד מהאדמות שמהן נמנעת הגישה לתושבים הפלסטינים – ופינה בפועל רק פלישה אחת של מתנחלים, מחלקה שגודלה כ-3.5 דונם. מניעת הגישה לכ-87% מהשטח נמשכת.¹⁵³

142 דוד גרוסמן, הכפר הערבי ובנותיו – תהליכים בשוב הערבי בארץ ישראל בתקופה העות'מאנית (יד בן צבי, תשנ"ו), עמ' 226.

143 ר' בג"ץ 7530/01 שריטיח ואח' נ' המנהל האזרחי ליהודה ושומרון ואח', עתירה מתוקנת מ-26.2.04.

144 בג"ץ 7530/01, צו ביניים מ-26.9.01.

145 בג"ץ 7530/01, עתירה מתוקנת מ-26.2.04.

146 בג"ץ 7530/01, פס"ד מ-6.6.07, <http://elyon2.court.gov.il/files/01/300/075/C39/01075300.C39.pdf>.

147 בג"ץ 1556/12 רגבים ואח' נ' שר הביטחון ואח', תגובה מטעם המשיבים מ-16.2.12, ס' 4.

148 להרחבה בנוגע לתופעה זו ר' בצלם, אדמה שדודה – חסימת הגישה של פלסטינים לקרקע סביב התנחלויות, ספטמבר 2008, http://www.btselem.org/hebrew/publications/summaries/200809_access_denied.

149 רשימה של 84 מהתלונות צורפה לעתירה שהגישו שומרי משפט באוגוסט 2010, ר' להלן. מאז הוגשו 36 תלונות נוספות. נמסר לבצלם מעו"ד קמר משרקי-אסעד משומרי משפט בדוא"ל מ-29.4.13.

150 העדכון האחרון לגבי חקירות אלה נמסר לבצלם מייב ואקי, מנהל תחום עררים בפרקליטות המדינה, ב-1.7.12.

151 בג"ץ 5825/10 נוואג'עה ואח' נ' שר הביטחון ואח', עתירה מ-3.8.10.

152 בג"ץ 5825/10, תגובת המדינה מ-20.10.10.

153 נמסר לבצלם מעו"ד קמר משרקי-אסעד משומרי משפט בדוא"ל מ-21.5.13.

לקחת כך עד הכביש חולים או נשים שצריכות ללדת, ומשם מסיעים אותם במכונית פרטית או באמבולנס לבית החולים.

בנוסף לכל הקשיים, המתנחלים תוקפים אותנו. אנחנו מסתובבים כל הזמן בתחושה שהחיים שלנו על האדמה זמניים ולא חוקיים. זה משפיע על היציבות החברתית, הנפשית והכלכלית, וקשה לנו לישון בלילה מרוב פחד.

סיכום ביניים: האמנם צורך באימונים ובשמירה על חוקי התכנון?

עשרות כפרים לא מוכרים ולא מתוכננים, כפרים שלמים שנמצאים בסכנת הריסה, וכ-1,000 איש שמאוימים בגירוש בעילה של מגורים בשטח אש – כל אלה הם תוצאותיה של מדיניות ישראל באזור דרום הר חברון. המדינה מנמקת מדיניות זו בטיעונים של אכיפת חוקי התכנון והבנייה, ולפעמים גם טוענת לקיומו של צורך צבאי. ואולם, ממדיניותה ומהצהרותיה של ישראל לאורך השנים ביחס לדרום הר חברון, עולה חשש כי המניעים האמיתיים שלה הם אחרים, ועיקרם שאיפתה לספח את השטח לישראל, שאיפה שיקל עליה להגשים אם תושבי השטח יפנו.

בשל סמיכותו לקו הירוק ודלילות האוכלוסייה הפלסטינית שחיה בו, נתפס אזור דרום הר חברון כמועמד לסיפוח וכשטח אטרקטיבי להתנחלות שתצור רצף יהודי-ישראלי משני צדי הקו הירוק. ואכן, כל תוכניות ההתיישבות בגדה המערבית שהנחו את ממשלות ישראל לדורותיהן מצביעות בבירור על הכוונה לספח לישראל חלקים שונים מדרום הר חברון.

תוכנית אלון, ששימשה כקו מנחה לממשלות ישראל בכל הנוגע להקמת התנחלויות בגדה המערבית המערבית מ-1967 ועד 1977, הציעה לספח כמחצית משטחו של דרום הר חברון לישראל.¹⁵⁹ תוכנית נוספת הוכנה על ידי מתתיהו דרובלס, דאז ראש החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית העולמית, ושימשה בסיס למדיניות הממשלה מ-1978 ועד אמצע שנות השמונים. לפי התוכנית, ישראל תמשיך להחזיק בכל הגדה המערבית ולצורך כך תקים שרשרת התנחלויות לכל אורכה.¹⁶⁰ אחד מגושי ההתנחלויות שהציעה התוכנית היה מדרום לחברון, משני צדי הקו הירוק, סמוך לשטח הסגור. ב-1981 פורסמו מפות מתוך תוכנית שהציג שר הביטחון דאז, אריאל שרון, לסיפוחם של שטחים מהגדה המערבית לישראל, ובהם אזורים נרחבים בדרום הר חברון. גם במסגרת המשא ומתן להסדר הקבע בין ישראל לפלסטינים שהתקיים ביולי 2000 בקמפ דייוויד הציע ראש הממשלה דאז, אהוד ברק, לנציגי הפלסטינים כי ישראל תספח לשטחה 13% משטחי הגדה ותחזיק למשך שנים רבות ב-10% נוספים. חלקים מדרום הר חברון, לרבות השטח הסגור, היו בין האזורים שבהם שאף ברק להמשיך להחזיק.¹⁶¹

התוואי המקורי של גדר ההפרדה בדרום הגדה המערבית, אשר אושר בידי הממשלה באוקטובר 2003, מעיד אף הוא על שאיפותיה של ישראל לספח, ולו דה-פקטו, את דרום הר חברון לשטחה. התוואי המתוכנן מיקם את הגדר כחמישה עד שמונה קילומטר מצפון לקו הירוק, תוך הותרת כ-170,000 דונם מדרום הר חברון בצד ה"ישראלי" שלה, לרבות כל ההתנחלויות והמאחזים שבאזור וכן כפרי מסאפר יטא. תוואי זה שונה בסופו של דבר.¹⁶² לפי התוואי המתוקן, שאושר בפברואר 2005, תוקם הגדר בדרום הגדה בסמוך לקו הירוק, תוך הותרת שתי התנחלויות בלבד בצידה ה"ישראלי" (אשכולות ומצדות יהודה). עד כה לא הוחל בבניית הגדר באזור זה, אולם בדצמבר 2005 החל הצבא להקים מעקה בטון בגובה 82 ס"מ לאורך 41 קילומטר של כביש 317, מההתנחלות כרמל ועד דרומית להתנחלות טנא, בתוואי דומה לתוואי המקורי של גדר ההפרדה. בעקבות עתירה לבג"ץ הורה בית המשפט לפרק את הגדר.¹⁶³ ולאחר עיכובים היא פורקה באוגוסט 2007.

159 Meron Benvenisti and Shlomo Khayat, *The West Bank and Gaza Atlas, West Bank Data Project* (The Jerusalem Post, ר', Jerusalem, 1987), pp. 63-64.

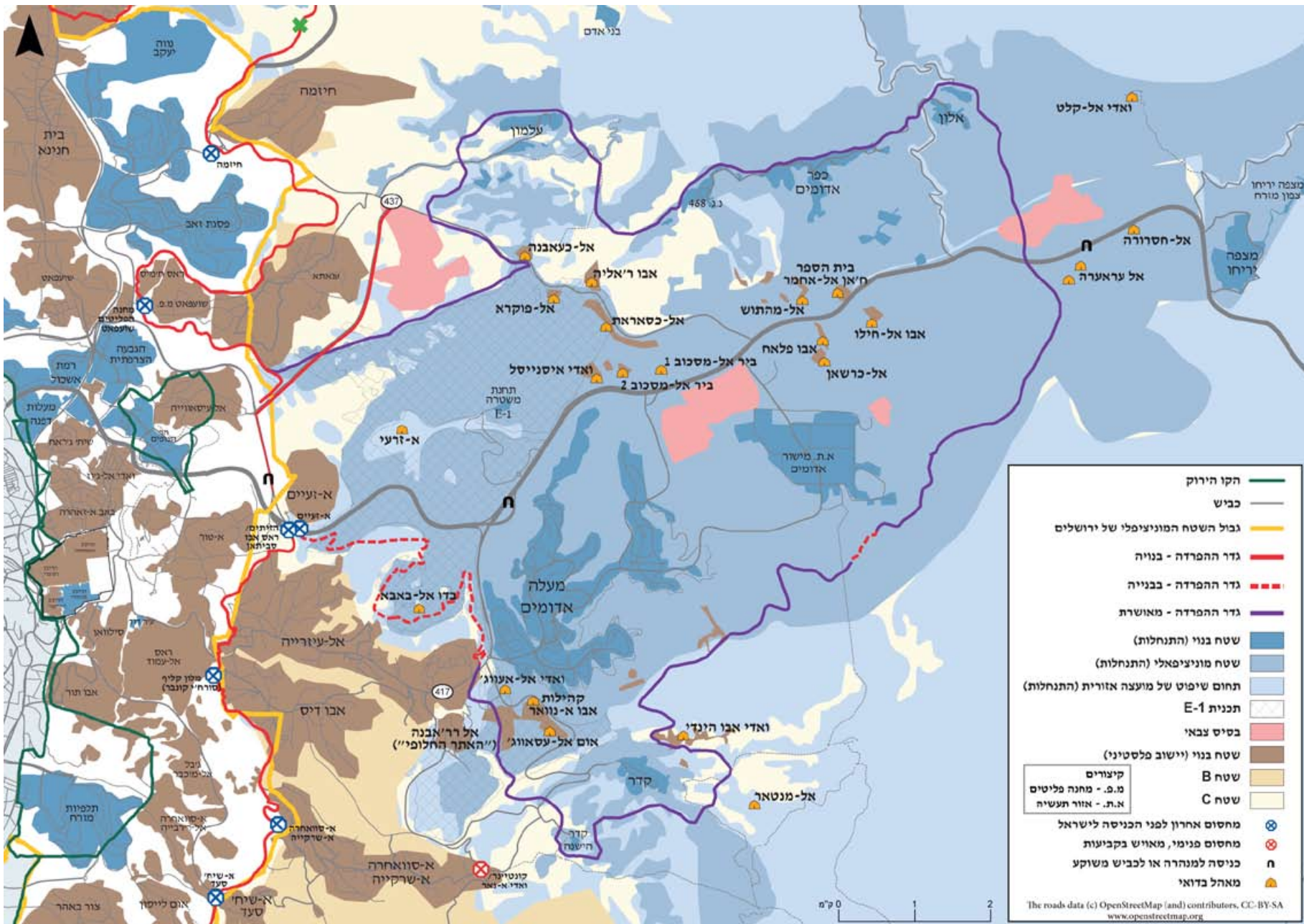
160 מתתיהו דרובלס, *תכנית האב לפיתוח ההתיישבות ביהודה ושומרון לשנים 1979-1983* (ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, 1979).

161 רון פונדק ושאל אריאלי, *ההיבט הטרטוריאלי במו"מ הישראלי-פלסטיני על הסדר הקבע*, (מרכז פרס לשלום, ספטמבר 2004), עמ' 29.

162 בהשפעת פסק דין בג"ץ 2056/04 מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', פס"ד מ-30.6.04. בפסק הדין קבע בית המשפט כי תוואי הגדר בצפון מערב ירושלים אינו חוקי, שכן הוא פוגע באופן בלתי מידתי בתושבים הפלסטינים שחיים בסמוך לו, והורה למדינה להציע תוואי חלופי. בעקבות פסק הדין שינתה המדינה את התוואי במספר אזורים בגדה המערבית.

163 בג"ץ 1748/06 ראש עיריית דארהיה ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית (ועתירות נוספות), פס"ד מ-14.12.06, http://www.btselem.org/heb/legal_documents/hc1748_06_20061214_southern_hebron_hills_concrete_barricade_ruling.pdf

מפה 3 אזור מעלה אדומים

פרק 3:

אזור מעלה אדומים – גירוש בדואים לטובת התנחלות ישראלית

מאות בדואים משבט הג'האלין גורשו מאזורי מחייתם בידי המנהל האזרחי בשנות השמונים והתשעים לטובת הקמת ההתנחלות מעלה אדומים והתרחבותה. באתר הקבע שאליו הועברו התושבים, סמוך למזבלת אבו דיס, אין הם יכולים לקיים את אורח חייהם הקודם המצריך מרחבים למגורי הצאן ולרעייתו. קרוב ל-3,000 בדואים נוספים שעדיין חיים באזור מעלה אדומים נתונים תחת איום של גירוש. רובם גרים בתחום המובלעת שאמורה להוצר עם בניית גדר ההפרדה, שתחבר את ההתנחלות לישראל. מתוכם, כ-1,400 גרים במתחם EI, שבתחום השיפוט של מעלה אדומים וישבו מתכננת ישראל לבנות במטרה ליצור רצף בנוי שיחבר את ההתנחלות לירושלים.

הג'האלין ומרחב מעלה אדומים

בתחילת שנות החמישים עקרו בדואים בני שבט הג'האלין מאזור תל ערד שבנגב לגדה המערבית. חלקם גורשו ממקום מושבם המקורי בידי צה"ל; אחרים שהו באותו זמן באזור הגדה לצורכי מרעה ונאסר עליהם לחזור לתל ערד.¹⁶⁴ העקורים ערכו הסכמי חכירה עם בעלי קרקעות פלסטינים באזור שבו הוקמה לימים ההתנחלות מעלה אדומים והשתקעו בו. בני השבט נדדו מעת לעת במרחב זה ובבקעת הירדן, על פי צורכי המרעה שעליו התבססה פרנסתם. לאחר כיבוש הגדה המערבית בשנת 1967 הגביל צה"ל יותר ויותר את גישתם של בני הג'האלין לרבים משטחי המרעה שלהם: על חלקם הכריז כשטחים צבאיים ואחרים הוכרזו כשמורות טבע. כתוצאה מכך, אפשרויות הנדידה והמרעה של בני הג'האלין, ועמן היכולת להתפרנס מגידול העדרים, הצטמצמו מאוד. הם הלכו ונדחקו לאזור כביש ירושלים-יריחו, שבו הקימו עד שנות השמונים מאהלים קבועים יחסית ולפחות שני בתי קבע.¹⁶⁵

ב-1974 החליטה הממשלה על בניית אזור תעשייה לירושלים במישור אדומים ובתי מגורים לעובדים בו.¹⁶⁶ במאוס 1975 הורתה ועדת שרים על הפקעה של כ-30,000 דונם מאדמות אל-עזרייה, אבו דיס וכפרים נוספים – שטח נרחב בהרבה מהדרוש לצורכי אזור תעשייה.¹⁶⁷ בדצמבר אותה שנה התיישבו 23 משפחות במחנה המגורים לעובדים, שהוכר בשנת 1977 כיישוב אזרחי – ההתנחלות מעלה אדומים.¹⁶⁸ באותה שנה הופקעו כ-4,000 דונם נוספים לצורך הרחבת ההתנחלות ובניית מתקני תשתית.¹⁶⁹ גבולותיה של מעלה אדומים נקבעו בשנת 1979 בצו צבאי, והקיפו אז

164 ר', למשל, עמנואל מרקס, **החברה הבדווית בנגב** (רשפים, 1974), עמ' 17; משה שרון, "הבדווים במדבר יהודה" בתוך יצחק ביילי (עורך), **רשימות בנושא הבדווים [ב]** (מדרשת שדה-בוקר, בית-ספר שדה, ללא תאריך [אמצע שנות השבעים על-פי החוברות האחרות בסדרה]), עמ' 181-187, בעמ' 181.

165 ר' בצלם, **במורד הסיפוח – הפרת זכויות אדם כתוצאה מהקמת התנחלות מעלה אדומים והרחבתה**, יוני 1999, עמ' 21-22, www.btselem.org/hebrew/sites/default/files2/bmvrds_hsyypvkh.pdf; במקום ובצלם, **כרוניקה של סיפוח ידוע מראש – כוונותיה של ממשלת ישראל בהקמת מעלה אדומים, התוכנית לחברה לעיר ירושלים והפגיעה בפלסטינים**, דצמבר 2009, עמ' 25-26, 44, http://www.btselem.org/sites/default/files/publication/200912_maale_adummim_heb.pdf.

166 החלטת ממשלה מס' 159, "פיתוח ירושלים", מ-23.11.74. ר' במקום ובצלם, **כרוניקה של סיפוח**, עמ' 12-13. למפה של האדמות שהופקעו, ר' שם, בעמ' 17, 19.

167 החלטה מס' 385 של ועדת השרים לצורך הקצאת קרקעות, מ-30.3.75. ר' במקום ובצלם, **כרוניקה של סיפוח**, עמ' 9, 13.

168 החלטת הממשלה מס' 835 (הת/20) מ-26.7.77.

169 ר' במקום ובצלם, **כרוניקה של סיפוח**, עמ' 9. לדיון באופי ההפקעות ר' שם, בעמ' 10-16, 25-26, וכן בצלם, **במורד הסיפוח**, עמ' 9-14.

כ-35,000 דונם, שכ-1,500 מהם הופקעו בזמן השלטון הירדני.¹⁷⁰ באותה שנה הוכר היישוב כמועצה מקומית, ובשנת 1991 הייתה מעלה אדומים ההתנחלות הראשונה שהוכרזה כעיר.¹⁷¹ בשנות השמונים והתשעים הורחבו גבולות ההתנחלות בכ-13,000 דונם נוספים, עליהם הכריזה ישראל כעל אדמות מדינה.¹⁷² עיקר השטח הזה מהווה את מתחם E1, עליו מתכננת ישראל לבנות שכונות נוספות, שיחברו את מעלה אדומים לשטח ירושלים (ר' להלן). כיום משתרע שטח השיפוט של מעלה אדומים על כ-48,000 דונם ומתגוררים בה מעל 36,000 תושבים.¹⁷³

גירוש בני הג'האלין וחייהם ב"אתר החלופי"

הקמת ההתנחלות מעלה אדומים פגעה קשות בבני שבט הג'האלין ומוסיפה לפגוע בהם עד היום. מאות מהם גורשו במהלך השנים ממאהליהם ומאזורי המחיה שלהם כדי לאפשר את פיתוח ההתנחלות ואת הרחבתה. כבר במהלך עבודות הפיתוח של העיר בשנות השמונים הרסו הרשויות מאהלים ולפחות שני מבני קבע מאוכלסים של בני השבט.¹⁷⁴ בשנת 1994 הורה המנהל האזרחי לפנות עשרות משפחות מקרקע שהוקצתה לשכונה חדשה של ההתנחלות המתרחבת. עתירה שהוגשה לבג"ץ כנגד הפינוי נדחתה,¹⁷⁵ והמשפחות פונו באותה שנה לאתר סמוך למזבלה העירונית של ירושלים, על אדמות אבו דיס, שעליהן הכריזה ישראל כאדמות מדינה. שני פינויים כפויים נוספים של קבוצות מקרב הג'האלין בוצעו בינואר 1997 ובפברואר 1998. רכושם של התושבים הועמס על משאיות והובל לאותו אתר, והתושבים שוכנו בו במכולות מתכת קטנות.¹⁷⁶

חמש עתירות הוגשו לבג"ץ, באמצעות עו"ד שלמה לקר, על ידי כל הקבוצות מאנשי הג'האלין שקיבלו צווי הריסה ופינוי בשנים 1997 ו-1998. בעקבות עתירה שהגישה אחת מהקבוצות נערך הסכם בין נציגיה לבין ראש המנהל האזרחי, שאושר בבג"ץ.¹⁷⁷ בעקבות ההסכם עברו אנשי הקבוצה לאתר הסמוך למזבלה (להלן: "האתר החלופי"), שבו החכיר להם המנהל האזרחי מגרשים ללא תשלום בגודל של חצי דונם לבודד ודונם עד דונם וחצי למשפחה. במגרשים אלה בנו בני השבט את בתיהם, לאחר שקיבלו היתרי בנייה ללא תשלום. המנהל חיבר נקודת מים לכל מגרש והקצה באתר שטח למבני ציבור, כולל מסגד, בית ספר ומרפאה. המפונים קיבלו מהמנהל סכומי כסף שנועדו להיות "פיצוי מלא" וסופי על זכויות ו/או נזקים הכרוכים במעבר: 15,000 ש"ח לבודד ו-28,000-38,000 ש"ח למשפחה, בהתאם לגודלה.¹⁷⁸ ההסכם הקצה קרקעות בשטח של כ-3,000 דונם, שבהן הותר למפונים לרעות את עדריהם ונקבע כי אם יחרגו מכך המנהל האזרחי "שומר לעצמו את מלוא הסמכות לסלק את העותרים".¹⁷⁹ ההסדר הוחל בהמשך גם על כל המשפחות האחרות שפוננו בכפייה בשנים הקודמות.¹⁸⁰

ההסכם אמנם נעשה בהסכמת בני הג'האלין, אולם עצם הפינוי ל"אתר החלופי" נכפה עליהם ולא היה נתון למשא ומתן, וכל שהיה בידם לעשות הוא לנסות לשפר את תנאי הפינוי. כיום גרות, על פי תנאי ההסדר, כ-190 משפחות ב"אתר החלופי".¹⁸¹ יתר בני השבט, כ-2,700 איש, מוסיפים לגור בינתיים בשולי כביש ירושלים-יריחו ומסביב למעלה אדומים (ר' להלן). באזור מתגוררות גם קהילה אחת של בדואים משבט הכעאבנה, המונה כשמונים נפש, וקהילה אחת של שבט א-סוואחרה, המונה כ-150 תושבים.¹⁸²

החיים בכפר הג'האלין שתוכנן בידי המנהל האזרחי כרוכים בכמה בעיות קשות עבור תושביו: ה"אתר החלופי" קרוב מאוד לאתר איסוף הפסולת אבו דיס, שאליו מפונה אשפה בהיקף של כאלף טונות ביום מאז יולי 2011, ויותר מ-1,500 טונות ליום קודם לכן, רובה מירושלים.¹⁸³ הבתים הקיצוניים של בני הג'האלין מצויים במרחק של

170 צו בדבר ניהול מעלה אדומים (יהודה והשומרון) (מס' 788), התשל"ט-1979.

171 אתר עיריית מעלה אדומים, <http://www.maale-adummim.muni.il/page.asp?id=3>.

172 ר' במקום ובצלם, **כרוניקה של סיפוח**, עמ' 26-27.

173 מספר התושבים נכון לשנת 2011 ומובא באתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, http://www.cbs.gov.il/reader/?MIval=%2Fpop_in_locs_h.html&Name_h=%EE%F2%EC%E4+%E0%E3%E5%EE%E9%ED.

174 במקום ובצלם, **כרוניקה של סיפוח**, עמ' 25-26, 41.

175 בג"ץ 2966/95 מוחמד אחמד סאלם הרש ואח' נ' שר הביטחון ואח', פס"ד מ-28.5.96.

176 להרחבה לגבי הפינוי ר' בצלם, **במורד הסיפוח**, בעמ' 23-25.

177 בג"ץ 1242/98 ג'האלין ואח' נ' המנהל האזרחי ואח', הודעה מוסכמת מטעם הצדדים, 7.2.99.

178 סעיפים 12-13 להסדר.

179 סעיפים 6, 17 להסדר.

180 ר' למשל בג"ץ 5813/00 פס"ד מ-23.10.03, <http://elyon2.court.gov.il/files/00/130/058/N18/00058130.N18.pdf>.

181 בג"ץ 3930/12 עראערה ואח' נ' ראש המנהל האזרחי לאיו"ש, תגובה מטעם המשיבים מ-14.6.12, ס' 16.

182 המספרים מבוססים על מחקר שטח שבוצע תחקירן בצלם, עאמר עארווי, באפריל 2013.

183 בג"ץ 3930/12, תגובה מטעם המשיבים מ-14.6.12, ס' 47.

מאהל בדואי של שבט הג'האלין על רקע התנחלות מעלה אדומים. צילום: עמאר עוואד, רויטרס, 3.12.12.

כ-300 מטרים בלבד מהאתר והתושבים סובלים ממפגעי ריח קשים. המדינה הסבירה לבג"ץ כי כמויות גדולות של גז מתאן הצטברו באתר הפסולת עם השנים, והבעירות שמתרחשות בו "יכולות לגרום להתמוטטויות של הר הפסולת", מה שעלול "לגרום למפגע סביבתי חמור ואף לסכן חיי אדם".¹⁸⁴ אתר איסוף הפסולת אמור היה להיסגר במאסר 2013, אך נכון ל-1.5.13 האתר עדיין פעיל ולא חל שינוי בכמות הפסולת שמועברת אליו.¹⁸⁵ גם לאחר שייסגר האתר, ימשיכו להיווצר בו גזים במשך עוד כ-20 שנה מיום סיום הטמנת הפסולת, ומתוכנן להיערך בו תהליך שיקום שיימשך שנים ארוכות.¹⁸⁶

השטח שהוקצה לכל משפחה באתר מצומצם ואינו מתאים לשיכון עדרים. כתוצאה מכך, מגורי הקבע ב"אתר החלופי" מונעים מבני הג'האלין שעקרו אליו לקיים את דרך החיים המסורתית שלהם, שנשענת על נדידה עונתית ועל גידול צאן. 3,000 הדונם שהוקצו לתושבי הכפר למרעה סמוכים להתנחלות מעלה אדומים ואף הוגדרו בחלקם כ"שטח אש", והצבא מגביל את הגישה אליהם. הקושי בגישה לשטחי מרעה יצר תלות ברכישת מספוא בעלות גבוהה עבור הצאן – מצב שהביא רועים רבים למכור את צאנם. כיום רק כ-30% מהתושבים ב"אתר החלופי" מוסיפים להתקיים מגידול כבשים, והשאר תלויים למחייתם בעבודה כפועלים, לרבות בהתנחלויות האזור. בעיה נוספת היא שישראל קבעה אמנם שאדמות "האתר החלופי" הן "אדמות מדינה", אולם בעיני הפלסטינים, ובהם אנשי הג'האלין, הקרקעות שייכות לתושבי אבו דיס ובני הג'האלין נתפסים כפולשים להן.¹⁸⁷

עיד אבו ר'אליה בן ה-55, נשוי ואב ל-13, הוא אחד מבני הג'האלין שגורשו בשנת 1997 ל"אתר החלופי" והקימו בו בהמשך את ביתם. הוא מסר לבצלם על השינויים שכפתה העקירה על חייו ועל חיי קהילתו:¹⁸⁸

184 בג"ץ 10611/08 עיריית מעלה אדומים נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש, תגובת המדינה מ-22.2.09, ס' 17. ההדגשה במקור.

185 ר' אתר החברה הכלכלית לפיתוח מעלה אדומים, <http://www.parkedom.co.il/%D7%94%D7%97%D7%91%D7%A8%D7%94-%D7%94%D7%9B%D7%9C%D7%9B%D7%9C%D7%99%D7%AA>.

186 כך מסר יואב גואל מהמשרד להגנת הסביבה, ביישובת הועדה המשותפת פנים-עבודה של הכנסת מ-6.2.12, <http://www.knesset.gov.il/protocols/.data/rtf/pnim/2012-02-06.rtf>.

187 להרחבה לגבי האתר החלופי, העברת הבדואים אליו וחיייהם במקום, ר' במקום ואונר"א, *Al Jabal: a Study on the Transfer of Beduin* (לא מצוין תאריך, פורסם במאי 2013), <http://www.unrwa.org/userfiles/201305290269.pdf>.

188 עדותו של עיד עלי סאלם אבו ר'אליה, בן 55, נגבתה על ידי תחקירן בצלם עמאר עארווי ב-17.1.13. באל-ר'אבנה ("האתר החלופי").

אורח החיים הבדואי נסמך על שלושה מרכיבים: אוהל, שטח פתוח ורחב שאיננו תחום בגבולות וגידול צאן כמקור הכנסה וכסמל של מעמד חברתי. [...]

גדלתי באזור שבו נמצאת היום ההתנחלות מעלה אדומים. [...] האזור התאים לאורח החיים הבדואי – היו שם שטחים פתוחים למרעה ומזג האוויר בחורף היה יחסית חם. אני זוכר שחיי היו שמחים. אבי לימד אותי לרעות את הצאן והייתי עובר עם הצאן ממקום למקום. הבדואים בזים לעבודות אחרות, ומעמדם החברתי נקבע על פי כמות הצאן שיש להם ולפי מספר הנאקות. למשפחתי, המונה ארבעה בנים ושתי בנות, היו 200 ראשי צאן.

[...] ב-27.1.97 בערך בשעה 9:30 בבוקר הגיעו כוחות ישראליים רבים אל האזור. [...] הם הכריחו אותנו לעזוב ושיכנו אותנו בקונטיינרים מברזל שלא מתאימים לחיים של משפחה. שטח מבנה הברזל הוא שניים וחצי על שישה מטרים. הוא מתאים להיות משרד, לא בית מגורים.

אני זוכר שיום אחד הייתה באיזור סערה גדולה שלא יכולנו לעמוד בה. מבנה הברזל היה קר מדי והרוחות והגשמים טלטלו אותו. חלק מהאנשים נאלצו להימלט למערות בקרבת מקום, ואחרים נמלטו לבתים של מכרים וחברים באל-עזרייה ובענאתא. [...] במבנה הברזל שהצבא הישראלי נתן לנו לא היה אמצעי חימום ולא ניתן להבעיר בתוכו עצים. אחרי שהסערה הסתיימה החלטתי לשוב אל הכפר, למבנה הברזל [...]. בניתי צריף מעץ למגורים וצריף נוסף עבור הצאן, ליד צריף הברזל. [...] בשנת 2001 קיבלתי מישראל חלקת אדמה ובניתי בית בן שתי קומות. [...]

המגורים בכפר הזה החריבו לחלוטין את אורח החיים הבדואי. הבתים קרובים וצפופים וכבר אין לנו מרחבים פתוחים ואוויר, מה שסותר את הרוח של האדם הבדואי, ומשפיע על המרקם החברתי. הדבר המשמעותי ביותר הוא שבגלל המחסור הקשה במרחב נעלמה תופעת "האוהל הבדואי". מדובר באוהל בעל חשיבות מכרעת עבור החברה הבדואית. כשמגיע אדם זר אל הקהילה הבדואית הוא נכנס אל האוהל. תמיד יושב שם מישו מהקהילה, ובכך נותנים כבוד לאורח ומקבלים אותו בברכה ובשתיית קפה, וגם שומעים מה מטרת הביקור שלו.

כבדואים נהגנו לעבור ממקום למקום עם הצאן, וכמו שאומרים "תנועה היא ברכה". אבל היום לרוב האנשים בקהילה כבר אין צאן, הם מכרו את העדרים שלהם בגלל שלא היו שטחי מרעה זמינים. כתוצאה מכך רבים מבני הקהילה הפכו למובטלים ולא פעילים.

לי אישית נשארו רק 10 ראשי צאן, שגם אותם שמרתי רק בעקבות לחצם של בניי. זה היה בלתי אפשרי להחזיק את 200 ראשי הצאן שהיו לי כשאין שטחי מרעה זמינים ואין סיוע ממשלתי לכיסוי מחירי המספוא, שעולה 2,000 ש"ח לטון.

יש לי ארבעה בנים ורק אחד מהם נשוי, הוא בן 30. לעומתו, בני מוסטפא בחר ללכת ללמוד באוניברסיטת אל-קודס עבודה סוציאלית במקום להתחתן, כי הוא יודע שאין לו מקום לבנות בית ולהקים משפחה. בני מחמוד, בן 26 ורווק, עובד בניקיון בהתנחלות מעלה אדומים. בניי אחמד בן ה-28 ועבדאללה בן ה-20, שניהם רווקים ומובטלים, נאסר עליהם לעבוד במעלה אדומים מסיבות ביטחוניות.

על הבדואים עברה טרגדיה. הכריחו אותנו לעזוב את אדמתנו כדי להקים עליה את ההתנחלות מעלה אדומים והתנחלויות אחרות, ובנוסף החריבו לגמרי את אורח החיים הבדואי ואת פרנסתנו. מכרנו את הצאן והנאקות שלנו והפכנו לעובדי ניקיון בהתנחלויות כפי שקרה גם לבניי. כאילו לא די בכך, על חלקנו נאסר לעבוד שם מסיבות ביטחוניות. [...]

כאשר עברנו לגור כאן, אתר השלכת הפסולת המרכזי היה במרחק של 600 מטרים מאתנו, אבל האתר התרחב וכעת הוא נמצא במרחק של 300 מטרים. בקיץ האתר מדיף ריח דוחה והוא מושך אליו חולדות, כלבים משוטטים וחתולים. [...] המקום נקרא "הכפר הבדואי", אבל אין כאן מקום שבו אפשר להקים פרויקטים חקלאיים. עם צפיפות כזו של תושבים איך אפשר בכלל לקרוא לזה "כפר"? זה כמעט כלא ענק, שגורם לי כאדם בדואי להיחנק.

תוכניות עתידיות

שתי תוכניות שנועדו לחזק את גוש ההתנחלויות באזור מעלה אדומים ולחברו לירושלים, מאיימות על הבדואים שעדיין גרים במאהלים ובפחונים באזור. האחת היא תוכנית E1, שבמסגרתה מתכננת ישראל ליצור רצף בנוי שיחבר בין מעלה אדומים לירושלים; השנייה היא תוכניתה של ישראל להקים את גדר ההפרדה בתוואי שיותר את מעלה אדומים וההתנחלויות שסביבה כמובלעת המחוברת לשטח ישראל.

תוכנית E1

מתחם E1 (קיצור של East-1) משתרע על כ-12,000 דונם, שצורפו לשטח השיפוט של מעלה אדומים בשנות התשעים. הוא שוכן מצפון וממערב להתנחלות וכולל בעיקר שטחים מצפון לכביש ירושלים-יריחו (כביש 1) אך גם מדרום לו (ממערב לכביש 417). ב-1999 אישר המנהל האזרחי את תוכנית המתאר 4/420, אשר מקיפה את מלוא שטחו של מתחם E1, ואשר יישומה ייצור רצף אורבני בנוי בין מעלה אדומים לירושלים.¹⁸⁹

אדמות התוכנית הן אדמות מדינה מוכרזות, עם כמה מובלעות של שטחים חקלאיים בבעלות פלסטינית פרטית. הגבולות הצפוניים והדרומיים של התוכנית משיקים במידה רבה לגדר ההפרדה שמתוכננת באזור, אשר אמורה להותיר את מעלה אדומים בצד "הישראלי" ולנתק אותה משטחי הגדה המערבית הסמוכים לה.

מימושה של תוכנית המתאר והוצאת היתרי בנייה מותנים באישור תוכניות מפורטות. עד כה אושרו שתי תוכניות כאלה: תוכנית 2/4/420, שאושרה בשנת 2002, מקיפה כ-1,350 דונם בחלק הצפוני-מערבי של מתחם E1, הנושק לגבול המוניציפלי של ירושלים. התוכנית מייעדת שטח זה למרכז תעסוקה ועסקים, ועד כה לא הוחל במימושה. תוכנית 9/4/420, שאושרה בשנת 2005, מקיפה כ-180 דונם והיא מייעדת את השטח למטה משטרת מחוז יהודה ושומרון (ש"י). תוכנית זו כבר מומשה ומטה המשטרה נפתח רשמית ב-2008. נוסף על כך, פרצה ישראל בשטח התוכנית מערכת כבישים ענפה וביצעה עבודות תשתית בהשקעה של 200 מיליון ש"ח.¹⁹⁰ עבודות פיתוח בסדר גודל כזה נועדו לשרת את שכונות המגורים שישראל מתכננת לבנות בסמוך.

לפחות שלוש תוכניות מפורטות לבנייה למגורים במתחם E1 נמצאות בהכנה, והן כוללות את הקמתם של כ-4,000 יחידות דיור ועשרה בתי מלון.¹⁹¹ עד כה, עיכבו ממשלות ישראל בנייה נוספת במקום, בין השאר בשל התנגדותם הנחרצת של הממשל בארצות הברית ושל האיחוד האירופי; לפי פרסומים בתקשורת, ראש הממשלה בנימין נתניהו התחייב בפני נשיא ארה"ב שלא לבנות בשטח E1.¹⁹² למרות זאת, בסוף נובמבר 2012 הורתה הממשלה לקדם את התוכניות המפורטות, כתגובה להחלטת האו"ם על קבלת פלסטין כמדינה משקיפה.¹⁹³ בעקבות ההוראה אישר המנהל האזרחי את הפקדתן להתנגדויות של שתיים מתוך שלוש התוכניות למגורים במתחם E1.¹⁹⁴ עד ה-1.5.13 התוכניות טרם הופקדו ולא חלה התקדמות בהליכי אישורן.

יישומה של תוכנית E1 צפוי לגרור השלכות קשות על אוכלוסיית הגדה כולה. ירושלים גובלת באזור הצר ביותר בגדה המערבית שרוחבו, ממזרח למערב, כ-28 ק"מ בלבד. בפועל, בשל הטופוגרפיה התלולה בואכה בקעת הירדן במזרח, המעבר האפשרי מדרום הגדה לצפונה צר ומצומצם בהרבה. בנייה במתחם E1 תיצור רצף אורבני בין ירושלים למעלה אדומים ותקטין עוד יותר את המסדרון הצר ממילא שמחבר בין שני חלקי הגדה המערבית. עם מימוש התוכנית, יעברו קטעים של הכבישים 1, 417 ו-437 בתוך שטח בנוי של התנחלות – מה שיהפוך אותם באופן רשמי לאסורים לגישה עבור פלסטינים – לרבות קטע מכביש 437, המהווה כיום את דרך הגישה היחידה הפתוחה בפני פלסטינים למעבר מצפון הגדה המערבית אל חלקה הדרומי. קטיעת המרחב תקשה על הקמת מדינה פלסטינית בעלת רצף טריטוריאלי. ישראל אמנם מתכננת לסלול כביש חלופי לפלסטינים שיקשר בין שני חלקי הגדה, אולם כביש זה יספק רצף תעבורתי בלבד בין האזורים. הקרקעות הפלסטיניות הפרטיות, שיישאו

189 להרחבה בנוגע לתוכנית ר' במקום ובצלם, **כרוניקה של סיפוח**, בעמ' 30-33.

190 עמוס הראל, **הארץ**, "ישראל השקיעה 200 מיליון שקלים בהרחבת מעלה אדומים", 31.12.08. <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1243191>

191 תוכניות 4/3/420, 4/10/420, ר' במקום ובצלם, **כרוניקה של סיפוח**, עמ' 31.

192 ברק רביד, **הארץ**, "עריקאת: נתניהו הבטיח לא לבנות בין מעלה אדומים לירושלים", 26.1.11. <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1158910>

193 איתמר אייכנר, **YNET**, "התשובה לאו"ם: 3,000 דירות מעבר לקו הירוק", 30.11.12. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4313849,00.html>

194 איתמר פליישמן, **YNET**, "המנהל האזרחי אישר קידום תוכנית הבנייה ב-E1", 5.12.12. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4316002,00.html>

כמובלעות בתחומי התוכנית, יוקפו בשטח בנוי של התנחלויות וקיים חשש שבעליהן לא יוכלו להגיע אליהן ולעבדן. אחד הכבישים שמובילים למטה המשטרה חוצה מובלעת כזו, ומנכס חלק משטחה.

גדר ההפרדה

באפריל 2006 החליטה ממשלת ישראל על תוואי מתוקן לגדר ההפרדה בגדה המערבית.¹⁹⁵ באזור מעלה אדומים חודר התוואי המתוכנן עד 14 קילומטר ממזרח לקו הירוק, מקיף את התנחלויות האזור ומחבר אותן לצד ה"ישראלי" של הגדר. כך תיצור הגדר מובלעת בגודל של כ-64,000 דונם, אשר תכלול את רוב שטח השיפוט של מעלה אדומים, כמעט את כל אזור תוכנית המתאר לשטח E1, את ההתנחלויות כפר אדומים, עלמון, נופי פרת, אלון וקדר ואת אזור התעשייה מישור אדומים.¹⁹⁶ כמו כן, תכלול המובלעת את הכפר הפלסטיני א-זעיים, על 3,500 תושביו, וכ-2,100 תושבים בדואים. בינוי 2009 הודיעה המדינה לבג"ץ כי החליטה להקפיא את העבודות להקמת גדר ההפרדה סביב מעלה אדומים בשל "מגבלות תקציביות ובשל צרכים אחרים המונחים לפתחה של מערכת הביטחון".¹⁹⁷ מתוך התוואי המתוכנן של הגדר באזור מעלה אדומים, כ-42 ק"מ אורכו, נבנה עד כה קטע בן 6.4 ק"מ בלבד, באזור אל-עזרייה.¹⁹⁸

איומים בגירוש נוסף

הבדואים שנותרו באזור מעלה אדומים לאחר הגירוש בשנות התשעים מונים כיום קרוב ל-3,000 נפש, כמחציתם ילדים. הם גרים ביותר מ-20 ריכוזים לאורך כביש ירושלים-יריחו וכן מצפון, ממערב ומדרום למעלה אדומים. 11 מהקהילות שוכנות באזור התוכנית E1 ובשוליו. למרות שהם גרים באזור זה במשך עשרות שנים, מסרב המנהל האזרחי להכין בעבורם תוכנית מתאר, ובכך מונע מהם אפשרות לבנות כחוק. המנהל מוציא צווי הריסה כנגד מבנים בריכוזי הבדואים, ובחלקם הוצאו צווי הריסה נגד כלל המבנים. לאף אחת מהקהילות אין גישה לרשת החשמל, כמחציתן בלבד מחוברות לרשת המים וגישתן לשירותי בריאות וחינוך מוגבלת ביותר.

ההתנחלויות הישראליות שהוקמו באזור – כפר אדומים, נופי פרת ואלון – הוקמו ונבנו אף הן ללא תוכנית מתאר מפורטת. אותן, לעומת זאת, הכשיר המנהל האזרחי בדיעבד, באמצעות הכנת תוכנית מתאר ואישורה, לעתים רק כעשור לאחר הקמת ההתנחלות. מאחז מצפה חגית, שצמח מתוך אלון, לא קיבל הכשר תכנוני תקף, אולם תושביו מוסיפים לחיות בו תוך שהם נהנים מחיבור לתשתיות.¹⁹⁹

בשנת 2005 הכין המנהל האזרחי תוכנית לפינוי כ-200 משפחות נוספות משבט הג'האלין ל"אתר החלופי" הסמוך למזבלת אבו דיס, בצד ה"פלסטיני" של גדר ההפרדה.²⁰⁰ המנהל תכנן להרחיב את "האתר החלופי" וליישב בו את המשפחות שיפוננו, במה שהמדינה מכנה "רצף טבעי של התיישבות שבט הג'האלין".²⁰¹ הבתים החדשים תוכננו להיבנות במרחק של החל מ-150 מטרים בלבד מאתר הפסולת. התוכנית אושרה על ידי מוסדות התכנון של המנהל האזרחי, אך לא נכנסה לתוקף.

במאי 2012 עתרו לבג"ץ נגד המנהל האזרחי ארגון במקום וכמה מהתושבים שנועדו לפינוי, באמצעות עו"ד שלמה לקר. העותרים דרשו מהמנהל לבטל את הפינוי, לשתפם בכל תוכנית שתיערך עבורם ולהימנע מפינויים עד להחלטה בעתירה.²⁰² בתגובתה הבהירה המדינה כי בני הג'האלין גרים באופן "לא מסודר ולא חוקי" ליד מעלה אדומים מאז שנות השישים.²⁰³ המדינה טענה כי תוכניתה לפינוי בני השבט לאתר חלופי היא חלק ממדיניותו הכוללת של המנהל האזרחי בנוגע לבדואים בגדה והיא נועדה "להביא לפתרון קבע העולה עם עקרונות שלטון החוק ומעניק רמת חיים

195 החלטת ממשלה מס' 4783 מ-30.4.06. מפה שמתארת את תוואי הגדר פורסמה באתר מנהלת מרחב התפר, http://www.securityfence.mod.gov.il/Pages/Heb/seamzone_map_heb.htm.

196 ר' במקום ובצלם, **כרוניקה של סיפוח**, תמונה מס' 4, בעמ' 20.

197 בג"ץ 9919/05 מועצת סואחרה שרקייה ואח' נ' שר הביטחון; בג"ץ 2001/06 מועצת אבו דיס נ' שר הביטחון. העתירות נמחקו ב-11.8.09 בעקבות הודעת המדינה.

198 להרחבה בנוגע לגדר ההפרדה באזור זה ר' במקום ובצלם, **כרוניקה של סיפוח**, בעמ' 39-41.

199 במקום, **חוות דעת תכנונית מקצועית – שבט הג'האלין בחאן אל אחמר**, פברואר 2010. נלוות לעתירה לבג"ץ 6288/09 **עראערה ואח' נ' המפקד הצבאי לאזור יהודה ושומרון**, עמ' 13-16, http://bimkom.org/wp-content/uploads/Khan-Al-Ahmar_expert-opinion1.pdf.

200 תוכניות 1627/4/05, 1627/6/05, 1627/5/05 ו-1627/8/08.

201 בג"ץ 3930/12 **עראערה ואח' נ' ראש המנהל האזרחי לאיו"ש**, תגובה מטעם המשיבים מ-14.6.12, ס' 23.

202 בג"ץ 3930/12, עתירה מ-7.5.12.

203 בג"ץ 3930/12, תגובה מטעם המשיבים מ-14.6.12, ס' 15, 19.

ראויה ליתר בני השבט".²⁰⁴ לדברי המדינה, "המנהל האזרחי מקדם לאחרונה שורה של תוכניות לבני שבטים שונים, אשר מטרתן היא ליתן פתרון מגורים קבוע לאוכלוסייה הבדואית, אשר יעלה בקנה אחד עם עקרון שלטון החוק".²⁰⁵

המדינה הדגישה כי במסגרת התוכניות יספק המנהל על אדמות מדינה מוכרזות "תנאי מגורים הולמים" לאוכלוסייה: מתן זכויות קדין במגרשים עבור בניית בתי קבע למגורים, חיבור לתשתיות מים, חשמל, ודרכים ומציאת פתרונות ביוב, "אשר יעלו באופן ניכר את רמת החיים של האוכלוסייה הבדואית".²⁰⁶ הודגש כי במסגרת התכנון, "נבחנת אף הזיקה של השבט למרחב שסביבו (כגון, היכן נוהגים בני השבט להתפלל, איפה לומדים ילדי השבט, היכן מקומות התעסוקה וכדומה)".²⁰⁷

בנוגע להעברת בני הג'האלין לאתר סמוך למזבלה, מסרה המדינה כי בתחילת 2012 יזם המנהל האזרחי סקר סיכונים אשר רק בסימו יוחלט האם לאשר סופית את התוכנית. עד אז לא תיעשה כל פעולה בשטח, ואם יוחלט לקדם את התוכנית היא תופקד שוב להתנגדויות והעותרים יוכלו להגיש לה את התנגדויותיהם.²⁰⁸ בעקבות הודעה זו, נמחקה העתירה בהסכמת הצדדים, תוך הדגשה כי "רשויות האזור שומרות לעצמן את הזכות להמשיך ולפעול במטרה לתכנן לטובת הפלסטינים בכלל, והמגזר הבדואי בפרט בכל אזור יהודה ושומרון".²⁰⁹ נכון לתחילת מאי 2013, טרם פירסם המנהל את החלטתו לגבי תוכנית הפינוי לאזור המזבלה, וטרם הפקיד תוכנית חלופית לפינוי הבדואים מאזור מעלה אדומים.

אזור ח'אן אל-אחמר

12 מהקהילות הפלסטיניות שתושביהן חיים תחת איום של גירוש גרות באזור ח'אן אל-אחמר והן מונות כ-1,400 תושבים. הקהילות פזורות משני צדיו של כביש ירושלים-יריחו, ממזרח למישור אדומים, וכן משני צדיו של כביש 437, המחבר בין הכביש הראשי לחיזמה. התושבים סובלים מהיעדר מקורות פרנסה, ממחסור חמור בשירותי בריאות, חינוך ורווחה ומהיעדר תשתיות פיזיות – חשמל, ביוב ודרכים.²¹⁰ אחת מהקהילות מכונה קהילת בית הספר ח'אן אל-אחמר. היא נמצאת כשני ק"מ מדרום להתנחלות כפר אדומים, וחיים בה כ-160 תושבים, כמחציתם ילדים, המתגוררים ב-22 בתים – שנגד כולם הוציא המנהל האזרחי צווי הריסה בשנים 2011-2012.

למרות שהכביש הראשי עובר ממש ליד ח'אן אל-אחמר, אין המנהל האזרחי מאפשר גישה ישירה מהכביש לכפר ואוסר על עצירת מכוניות פרטיות או תחבורה ציבורית בצד הדרך בסמוך לכפר. המנהל לא בנה כביש גישה לכפר או מפרצי עצירה בצד הכביש הראשי, והתושבים נאלצים לנסוע בדרכי חתחתים עוקפות.

בשל היעדר בית ספר במקום עד 2009, נאלצו ילדים קטנים להגיע למוסדות החינוך המרוחקים בנסיעות שעלותן גבוהה ושהיו כרוכות בסיכון בטיחותם. ביוני 2009 התחילה העמותה האיטלקית Vento di Terra בהקמת בית ספר יסודי בח'אן אל-אחמר, במבנים שעשויים מבזלז ומצמיגים.²¹¹ חודש אחר כך הוציא המנהל האזרחי צו הריסה נגד המבנים, לטענתו בשל קרבתם לכביש הראשי, שאושרה תוכנית להרחיבו.²¹²

באוגוסט 2009 הגיש עו"ד שלמה לקר עתירה לבג"ץ בשם תושבים מאזור ח'אן אל-אחמר, בדרישה להימנע מהרס בית הספר.²¹³ ובספטמבר התחילו כ-50 ילדים מח'אן אל-אחמר ומהסביבה ללמוד בו. באותו חודש עתרו ההתנחלויות כפר אדומים, אלון ונופי פרת לבג"ץ, בשיתוף עם עמותת רגבים, ודרשו לממש את צווי ההריסה שהוצאו ל-257 מבנים של פלסטינים באזור ההתנחלויות, לרבות מבני בית הספר.²¹⁴

בתגובה לעתירת תושבי הכפר הסכים המנהל האזרחי שלא להרוס את בית הספר לפני תום שנת הלימודים בסוף יוני 2010, והצהיר כי במסגרת כוונתו לשכן מחדש את תושבי האזור ימצא גם פתרון לתכנון בית הספר שישרת אותם.²¹⁵

204 שם, ס' 20.

205 שם, ס' 12.

206 שם, שם.

207 שם, ס' 13.

208 שם, ס' 6-8.

209 בג"ץ 3930/12 מ-7.8.12, החלטה מ-7.8.12, <http://elyon2.court.gov.il/files/12/300/039/T08/12039300.T08.pdf>.

210 להרחבה לגבי ח'אן אל-אחמר ר' במקום, **חוות דעת תכנונית מקצועית**.

211 ר' על הפרויקט באתר העמותה (באיטלקית), <http://www.ventoditerra.org/la-scuola-di-gomme-2/>.

212 נמסר בתשובת המדינה לבג"ץ 6288/09 **סלימאן ערערה ואח' נ' ראש המנהל האזרחי באי"ש ואח'** מ-5.11.09.

213 בג"ץ 6288/09, עתירה מ-4.8.09.

214 בג"ץ 7264/09 **כפר אדומים ואח' נ' שר הבטחון ואח'**, עתירה מ-10.9.09.

215 בג"ץ 6288/09, תגובת המשיבים מ-5.11.09 ומ-23.2.10.

נוכח הצהרות אלה, דחה בית המשפט את שתי העתירות במארכס 2010. בית המשפט קבע כי מבני בית הספר נבנו על שטח תוכנית שאושרה כבר להרחבת תוואי הכביש, ולכן אין אפשרות חוקית לאשר את בנייתם. השופט פוגלמן ציין כי "גם אם נניח לצורך הדיון, ומבלי להכריע בסוגיה זו, כי יש ממש בטענתם של העותרים לפיה המשיבים לא דאגו לתכנון מתארי שיאפשר להם לקבל היתרי בנייה, אין בכך כדי לחסום את הליכי האכיפה שננקטים בגין הבנייה שלא כדין". בהתחשב בכך שהמנהל הסכים לדחות את הריסת בית הספר והצהיר על כוונתו לקיים הליכי תכנון עבור התושבים החליטו השופטים לדחות את העתירה. עתירת ההתנחלויות נדחתה אף היא, לאחר שבית המשפט סירב להתערב בקביעת סדרי העדיפויות של גורמי האכיפה.²¹⁶

בית הספר לא נהרס בידי המנהל האזרחי עם תום שנת הלימודים 2010 וגם לא בזו שלאחריה. באוגוסט 2011 עתרו ההתנחלויות לבג"ץ בשנית ודרשו מצה"ל ומהמנהל האזרחי לממש את צווי ההריסה שהוצאו לבית הספר.²¹⁷ תושבי האזור הפלסטינים הגישו אף הם עתירה נוספת לבג"ץ באמצעות עו"ד לקר, בנובמבר 2011, וביקשו להשהות את הריסת בית הספר עד להשלמת תוכנית מתאר ליישוב כפרי בסמוך לכפר ח'אן אל-אחמר, שאליו יוכלו להעתיק את מבני בית הספר כדין.²¹⁸

בתגובה לעתירת ההתנחלויות הודיעה המדינה באפריל 2012 כי שר הביטחון הורה למצוא מקום חלופי לקהילת ח'אן אל-אחמר ולבית ספרה.²¹⁹ בספטמבר 2012 הודיעה המדינה כי לצורך זה נבחנו שני אתרים חלופיים באזור יריחו – נועיימה צפון או ארמונות חשמונאים – וכי המעבר ייעשה בהליך המשתף את נציגי שבט הג'האלין.²²⁰ המדינה הוסיפה כי עד להשלמת המהלך לא ימומשו צווי ההריסה. לאור הודעת המדינה בחר בית המשפט שלא להתערב ודחה את העתירות.²²¹ על פי פרסומים בתקשורת, במאי 2013 אישר המנהל האזרחי להפקדה תוכניות להקמת יישוב קבע לבדואים באזור נועיימה, על אדמות מדינה בשטח C. על-פי הפרסום, ביישוב זה מתכנן המנהל לרכז בדואים בני שבטים שונים, שגרים באזורים שונים של הגדה המערבית, לרבות באזור מעלה אדומים.²²² התוכנית טרם פורסמה.

מאהל בדואי של שבט הג'האלין על רקע תחנת המשטרה ב-EI. צילום: עמאר עוואד, רויטרס, 6.12.12.

216 בג"ץ 6288/09 ובג"ץ 7264/09, פס"ד מ-2.3.10, <http://elyon2.court.gov.il/files/09/880/062/M24/09062880.M24.pdf>.

217 בג"ץ 5665/11 **כפר אדומים ואח' נ' שר הביטחון ואח'**, עתירה מ-1.8.11.

218 בג"ץ 8615/11 **עראערה ואח' נ' ראש המנהל האזרחי אי"ש ואח'**, עתירה מ-22.11.11.

219 בג"ץ 5665/11, תגובת המשיבים מ-19.4.12.

220 בג"ץ 5665/11, תגובת המשיבים מ-7.9.12.

221 בג"ץ 5665/11 ובג"ץ 8615/11, פס"ד משותף מ-13.9.12, <http://elyon1.court.gov.il/files/11/650/056/m18/11056650.m18.htm>.

222 עמירה הס, **הארץ**, "הבדואים בגדה מתנגדים לתוכנית ליישוב קבע מצפון ליריחו", 16.5.13, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium->1.2021165.

עדותה של סארה אבו דאהוק, בת 40, נשואה ואם לשבעה, תושבת ח'אן אל-אחמר²²³

אני אם לשבעה בנים ובנות. [...] הבת שלי סאברין, היום בת 19, נאלצה להפסיק ללמוד בגיל 13. היא הייתה נוסעת לבית ספר יסודי במחנה הפליטים עקבת ג'בר, במרחק של 20 קילומטר מכאן, ביחד עם האחים הגדולים שלה ח'מיס וסלאמה ואחיה הקטן נסר. הם נסעו בבוקר באוטובוס של הרשות הפלסטינית, אבל לפעמים האוטובוס לא הגיע. גם בסוף יום הלימודים האוטובוס לא תמיד נסע בחזרה לכיוון שלנו. בחורף סברין ואחיה לא הלכו לבית הספר בגלל שאי אפשר היה לסמוך על ההסעה. גם כשהאוטובוס הגיע זה היה מסובך, כי בשוליים של הכביש הראשי שליד המאהל אין מקום לעצור.

אנחנו קהילה שמרנית ואנחנו לא מסכימים שבחורה תיסע לבדה ללא מלווה, אבל אני ואבא של סאברין היינו תמיד רגועים לגבי סאברין כי ידענו שהאחים הגדולים שלה מלווים אותה לבית הספר ומגנים עליה. במיוחד בדרך חזרה מבית הספר, כאשר הם היו הולכים בשולי הכביש עד שאחד מנהגי המוניות היה רואה אותם, מרחם עליהם ועוצר להם.

בבית הספר בעקבת ג'בר מלמדים רק עד כיתה ט'. ח'מיס וסלאמה עברו ללמוד בבית הספר לבנים ביריחו כשסיימו כיתה זו. מאז, לא היה יותר מי שילווה את סאברין לבית הספר, ולכן החלטנו להפסיק את הלימודים שלה. זו הייתה החלטה כואבת, כי סאברין הייתה תלמידה מצטיינת. גם האחים שלה ביקשו להפסיק ללמוד בגלל הקושי להגיע לבית הספר. ח'מיס וסלאמה סיימו את כיתה י"א, ונסר סיים רק את כיתה ט'.

בית הספר שנבנה בח'אן אל-אחמר הוא דבר חשוב בחיים של התושבים במאהל הבדואי. למרות שלומדים בו רק עד כיתה ז', הוא מספק לילדים, ובמיוחד לבנות, הזדמנות ללמוד. העובדה שיש צו הריסה נגד בית הספר מסכנת את הזכות של הילדים שלנו לחינוך. האם זה לא מספיק שילדיי, ח'מיס, סלאמה, נסר וסאברין עזבו את בתי הספר בגלל שלא היה להם אמצעי תחבורה ליריחו?

עכשיו הבעיות האלה מאיימות על החינוך של הילדים הקטנים שלי, מוחמד, נסרין ואימאן. גם אם הם יספיקו לסיים את כיתה ז' לפני שיהרסו את בית הספר הם יחוו את אותם הקשיים שהפריעו לחינוך של אחיהם הגדולים. [...]

על התוכנית לפינוי הקהילות הבדואיות מהאזור שמעתי בפעם הראשונה לפני ארבע שנים, ובחודשים האחרונים מדברים עליה יותר. אנחנו קהילה שמתפרנסת מגידול ורעיית צאן. אני פוחדת שיגרשו אותנו בכוח ויאלצו אותנו ללכת למקום שלא מתאים לאורח החיים הבדואי. אני לא אעזוב את המקום הזה, למרות הקושי וההתנכלויות של המתנחלים. אני קשורה למקום הזה ומרגישה שייכת אליו. אני מרגישה שהבית שלי הוא מקור הביטחון שלי. נולדתי במאהל הזה, וכאן התחתנתי והבאתי ילדים לעולם. יש לי זיכרונות יפים מכאן. איך השלטונות הישראליים רוצים שאני אעזוב את המאהל מרצון?

לפני יומיים הגיעו כוחות גדולים של משמר הגבול, משטרה ופקידים בלבוש אזרחי. הם נכנסו לבית שלי ולבתים של השכנים ורשמו את שמות בני המשפחה. כשהילדים הקטנים שלי ראו אותם הם פחדו וראו את זה מיד על הפנים שלהם. הם שאלו אותי: "האם באו לגרש אותנו?". הילדים, למרות גילם הצעיר, כבר מודעים למה שקורה סביבם. אמרתי להם: "אל תדאגו, אבא שלכם נמצא כאן, הוא ידבר איתם ולא יגרשו אותנו".

מאז שתוכנית הגירוש שוב עלתה על הפרק, ההתנכלויות של המתנחלים הפכו לנפוצות יותר. המתנחלים מקדר וממעלה אדומים מגיעים בשעות הלילה המאוחרות, מאירים בזרקורים על הבתים שלנו ועל המאהל ומקללים אותנו. בכל פעם שזה קורה אני מתעוררת בבעתה כי אני חושבת שבאו לגרש אותנו. לפני יומיים הגיעו מתנחלים וזרקו לנו אבנים על הבתים. אנחנו חיים בחרדה, ובמיוחד הילדים, שהתעוררו בצעקות כשהאבנים פגעו בפחון שלנו. לא יצאנו כדי להתגונן מהמתנחלים כי הם חמושים והיו מנצלים את ההזדמנות כדי לתקוף אותנו. [...] המתנחלים פוגעים בנו בשעות הלילה,

223 עדותה של סארה סאלח אבו דאהוק נגבתה על ידי תחקירן בצלם עאמר עארווי ב-20.12.12 בבית העדה.

לפעמים הם צועקים ברמקולים ומשמיעים מוזיקה רועשת שעה שלמה. קשה לי לתאר את החרדה שילדי חווים.

[...] למשפחה שלי היו 125 ראשי צאן וגם גמלים. בגלל ההגבלות הישראליות, התנכלויות המתנחלים והחרמות בעלי חיים מכרנו את שמונת הגמלים שהיו לנו ובעלי חיים נוספים. בעלי קנה בכסף הזה טרקטור, אבל בשנת 2009 הוא הוחרם בגלל שהוא השתמש בו לעבודות הבנייה והחפירה של בית הספר בח'אן אל-אחמר. בנוסף, הוא נקנס ב-17 אלף שקלים [...], זה סיבך אותנו בחובות.

סיכום ביניים: פינוי בדואים לטובת התנחלויות

בעקבות ההליכים המשפטיים הוסר האיום בגירוש מידי של קהילות הבדואים לאתר הסמוך למטמנת הפסולת באבו דיס. עם זאת, הרשויות הישראליות עדיין מסרבות לאפשר להן להמשיך לחיות במקומות מגוריהן. במקביל לתכנון העברתן לאתר אחר, המנהל האזרחי אינו מאפשר להן בנייה והתפתחות ומותיר את תושביהן במצב של תת-פיתוח, חוסר אונים וחוסר ודאות לגבי עתידם.

המנהל האזרחי מציג את תוכניותיו ליישוב הכפוי של הבדואים ככאלה שנועדו להעלאת רמת החיים ולמתן תנאי מגורים הולמים בעבורם. אולם, המנהל לא טרח להתייעץ עם התושבים וערך את תוכניותיו באופן חד-צדדי תוך שהוא מכתב להם שינוי קיצוני באורח החיים, באפשרויות הפרנסה ובתרבות.

את תוכנית המנהל האזרחי לפנות את הבדואים ממרחב מעלה אדומים יש לראות על רקע שאיפות הסיפוח של מרחב זה לישראל. עוד בטרם הקימה את ההתנחלות, התייחסה ישראל למרחב מעלה אדומים שבגדה המערבית כאל חלק ממרחב ירושלים. מעלה אדומים תוכננה כפרבר של העיר, וסמוך לה הוקמו אזור התעשייה מיזור אדומים ומזבלת אבו דיס, שנועדו לשרת בעיקר את צרכיה של ירושלים. תחום השיפוט של מעלה אדומים הורחב – כיום היא ההתנחלות הגדולה ביותר בשטחה – במטרה ליצור, כפי שהצהירה פרקליטות המדינה בפני בית המשפט העליון, "חיבור של מעלה אדומים לתחום השיפוט של ירושלים [...] זאת מתוך ראייה של חשיבות הקשר והרצף האורבאני בין מעלה אדומים וירושלים".²²⁴ רצף אורבני זה אמור להתממש באמצעות תוכניות הבנייה שמקדמת ישראל במתחם IE השוכן על האדמות שנוספו לשטח השיפוט של ההתנחלות.

בכירים בממשלה הצהירו כי הם רואים את מעלה אדומים כחלק מישראל גם בעתיד. שר הביטחון לשעבר, אהוד ברק, הכריז כי "מעלה אדומים היא חלק בלתי נפרד מירושלים וממדינת ישראל, בכל הסדר קבע".²²⁵ ראש הממשלה בנימין נתניהו תיאר את מעלה אדומים כ"חלק אינטגרלי ממדינת ישראל ומבירת ישראל רבתי",²²⁶ ושאל רטורית: "מישהו מעלה על דעתו שמעלה אדומים לא תהיה חלק ממדינת ישראל?".²²⁷ גם התוואי המתוכנן של גדר ההפרדה עומד לחבר את מעלה אדומים לישראל, תוך ניתוקה מהיישובים הפלסטיניים הסמוכים לה.

פינוי הקהילות מהאזור יעביר אותן לצד "הפלסטיני" של גדר ההפרדה המתוכננת. הדבר יאפשר את המשך הבנייה של ההתנחלויות באזור גם על אדמות שבהם גרים היום התושבים הבדואים, לרבות במתחם EI, שבאמצעות פיתוחו שואפת ישראל לחבר את מעלה אדומים עם ירושלים. הפיכתו של מרחב מעלה אדומים לריק מתושבים פלסטינים יקל על ישראל לספחו לגבולותיה בעתיד.

224 בג"ץ 3125/98 עבד אל עזיז מוחמד עיזא ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון ואח', תגובת המשיבים מ-3.10.99, ס' 11 ו-28.
225 עמוס הראל, הארץ, "ישראל השקיעה 200 מיליון שקלים בהרחבת מעלה אדומים", 31.12.08, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1243191>.
באותה כתבה ציטט הכתב דברים דומים מפי ראשי המפלגות הגדולות האחרות דאז, ציפי לבני ובנימין נתניהו.
226 נמסר בנאומו של נתניהו בעת אירוע נטיעות במעלה אדומים, ב-24.1.10, <http://www.pmo.gov.il/mediacenter/speeches/pages/speechnetiot240110.aspx>.
227 דברי ראש הממשלה נתניהו בכנס שגרירים במשרד החוץ, 3.1.13, <http://www.pmo.gov.il/MediaCenter/Speeches/Pages/speechamba030113.aspx>.

פרק 4:

בקעת הירדן – הריסות, גירוש ומניעת פיתוח

בקעת הירדן היא אזור בעל שטחים נרחבים ופנויים המאוכלס בדלילות, ובו נמצא פוטנציאל הפיתוח האורבני, החקלאי והכלכלי של הגדה המערבית. אולם, ישראל אוסרת על הפלסטינים להשתמש ברוב שטחה של הבקעה, מגבילה את גישתם למקורות המים העשירים שלה ומסרבת לתכנן כפרים השוכנים בשטח C. ישראל הכריזה על שטחים נרחבים בבקעה כעל שטחי אש והיא דוחקת קהילות רועים שגרות בהם לעזוב את בתיהן.

רקע – בקעת הירדן

אזור בקעת הירדן וצפון ים המלח משתרע על כ-1.6 מיליון דונם, שהם 28.8% מן הגדה המערבית. כ-88% מהאדמות באזור זה מוגדרות כשטח C והן מהוות כ-42% מכלל האדמות של שטח זה בגדה.²²⁸ שאר אדמות הבקעה הן מובלעות של יישובים פלסטיניים שכלולים בשטח A או B, לרבות העיר יריחו. בשנת 2009 גרו בבקעת הירדן כ-58,000 פלסטינים, רובם בעיר יריחו ובסביבותיה.²²⁹ כ-10,000 מהפלסטינים בבקעת הירדן גרים ביותר מ-20 קהילות שנמצאות בשטח C. מתוכם, כ-2,700 חיים בקהילות קטנות של בדואים ורועים.²³⁰

ברחבי בקעת הירדן וצפון ים המלח הוקמו עד היום 39 התנחלויות, לרבות תשעה מאחזים בלתי חוקיים. בשנת 2011 עמדה אוכלוסייתן על 10,738 נפש.²³¹ השטחים המוניציפליים של ההתנחלויות עצמן מקיפים כ-12% משטח האזור, והם גדולים פי כ-30 מסך שטחיהן הבנויים.²³² השטחים המוניציפאליים מוקפים בשטחי השיפוט של המועצות האזוריות בבקעת הירדן. סך הכל, כ-95% מהאדמות שמוגדרות כשטח C באזור זה מצויות בשטחי השיפוט של מועצות מקומיות או אזוריות.²³³

ישראל אוסרת על פלסטינים להשתמש ברוב האדמות של בקעת הירדן וצפון ים המלח, בעילות שונות: 48.7% מהשטח, המצוי בחלקו בתחומי 30 מהתנחלויות האזור, מוגדר כ"אדמות מדינה" (חלק גדול מהן עוד מתקופת הירדנים); 46.1% מהשטח הוכרז כשטח צבאי סגור, ובכלל זה השטחים המוניציפליים של ההתנחלויות ו-11 שטחי אש; ישראל הכריזה על 26 שמורות טבע, בהיקף של כ-20% משטח האזור; באחוז אחד מהשטח טמנה ישראל מוקשים בעבר. רוב רובו של השטח שנותר הינו שטח שיפוט של המועצות האזוריות של ההתנחלויות. בסך הכול, לאחר ניכוי חפיפות באזורים שנמנו לעיל, 85.2% משטח בקעת הירדן וצפון ים המלח אסורים לבנייה ולפיתוח פלסטיניים.²³⁴

228 הנתונים חושבו על סמך עיבוד מידע גיאוגרפי בידי שי אפרתי.

229 משרד החקלאות ורשות המים הפלסטינית, **פיתוח הבקעה הפלסטינית – תוכנית לפיתוח מקורות המים במחוזות הבקעה**, מאי 2010 (המקור בערבית. להלן: הרשות הפלסטינית, **פיתוח הבקעה הפלסטינית**), עמ' 14-15.

230 שם, וכן **OCHA, Area C Community Profiling** – סקר מקיף של כלל הקהילות בשטח C שבוצע בשנת 2010.

231 שלום עכשיו, רשימת התנחלויות ומאחזים.

232 ר' בצלם, **נישול וניצול**, עמ' 9, הערה 22.

233 הנתון חושב על סמך עיבוד מידע גיאוגרפי בידי שי אפרתי. להרחבה לגבי שטחי ההתנחלויות והמועצות האזוריות שלהן ר' בצלם, **נישול וניצול**, בעמ' 9-10.

234 הנתונים חושבו על סמך עיבוד מידע גיאוגרפי בידי שי אפרתי.

הימנעות מתכנון, איסור בנייה והריסות בתים

המרחב המצומצם המותר למגורי פלסטינים בבקעת הירדן מופצל לשטחים מבודדים, שמוקפים בשטחי אש, בהתנחלויות ובשמורות טבע. בדומה למדיניותה בשאר הגדה, מגבילה ישראל את אפשרויות הבנייה והפיתוח בכפרי הבקעה. מבין יותר מ-20 ריכוזי האוכלוסייה הפלסטיניים בבקעת הירדן שכל שטחם נכלל בשטח C הכינה ישראל תוכניות מתאר לכפר אחד בלבד (ראו להלן). בכפרים האחרים מוציא המנהל האזרחי צווי הריסה לבתים שפלסטינים בונים – בלית ברירה – ללא היתר, ומממש את חלקם. לפי נתוני בצלם, מתחילת 2006 עד סוף אפריל 2013 הרס המנהל האזרחי לפחות 308 יחידות דיור ביישובים פלסטיניים בבקעת הירדן ועוד מספר לא ידוע של מבנים חקלאיים. במבני המגורים שנהרסו גרו לפחות 1,421 פלסטינים, ובהם לפחות 604 קטינים. 287 מהפלסטינים שבתיהם נהרסו (בהם 132 קטינים) סבלו מהריסת בתים לפחות פעמיים.

הכפר היחיד שישראל תכננה בבקעת הירדן ומלוא שטחו נמצא בשטח C הוא הכפר אל-ג'יפתליק, שבו גרו בשנת 2007 למעלה מ-3,700 תושבים.²³⁵ שלוש התוכניות שאושרו לכפר בשנת 2005, הוכנו ללא שיתוף תושביו והן מגבילות את הבנייה והפיתוח בכפר לאזור מצומצם. בעת אישורן כללו גבולות התוכניות רק 60% מהשטח הבנוי של הכפר, כשהן מותירות 40% מהמבנים בו חשופים לסכנת הריסה. המתכננים לא ייעדו שטח למבני ציבור, לא אפשרו סלילת דרכים, ולא הותירו שטחים ריקים לבנייה ולפיתוח עתידיים.²³⁶ תוכנית המתאר האזורית לדרכים, תמ"א 50, שימשה ככלי להגבלת השטח המותר לבנייה בתחומי תוכניות המתאר: היא הגדירה את כביש 57, שבסמוך לו בנויים חלק מבתי אל-ג'יפתליק, כדרך ראשית, שיוצרת רצועה אסורה לבנייה ברוחב של 240 מטרים – למרות שבפועל מדובר בדרך צרה שהתנועה בה דלילה. לצורך התוכניות שהכין לכפר, צמצם המנהל את הרצועה האסורה לבנייה בצדי הכביש בקטעים מכביש 57. אולם גם לאחר מכן, רק 590 דונם מכלל השטח הכולל של התוכניות – 761 דונם – מותרים לפיתוח, ואילו השאר כלולים ברצועת הכביש ובקו האסור לבנייה שבצדיה.

לפי נתוני בצלם, משנת 2005 הרס המנהל האזרחי באל-ג'יפתליק לפחות 11 יחידות דיור, אשר נבנו לפני הכנת תוכנית המתאר לכפר. ההריסות הותירו 133 אנשים ללא קורת גג, ובהם לפחות 50 ילדים. חמשת המבנים האחרונים נהרסו ב-24.1.13. 34 אנשים, שמתוכם 18 ילדים, נותרו ללא בית. נוסף על כך, ראש מועצת הכפר מסר לבצלם כי המנהל הרס עשרות מבנים חקלאיים באדמות הכפר.²³⁷

המנהל האזרחי אישר חיבור לחשמל רק לחלקי הכפר שנכללו בתוכניות המתאר,²³⁸ אולם בסופו של דבר חיבר לרשת החשמל רק אחד מתוך שלושת מתחמי הכפר שתוכננו.²³⁹ בלית ברירה, חיברו תושבי הכפר את כלל בתי הכפר לחיבור היחיד, אשר אינו ערוך לספק חשמל לכפר שלם. כתוצאה מכך, זרם החשמל בכפר חלש, פוגע במכשירי חשמל ויוצר תאורה עמומה. לפי דו"ח שפרסם המנהל האזרחי בספטמבר 2012, פרויקט של בניית חדרי חשמל והפרדת חשמל למתחמי הכפר השונים (במימון הרשות הפלסטינית) נמצא בהליכי תכנון.²⁴⁰ עד ל-1.5.13 הדבר טרם בוצע.

ראש המועצה מסר לבצלם כי הכפר חובר לרשת המים בשנת 1984. למרות שמאז הוכפל מספר תושביו, עד היום לא אישר המנהל האזרחי את הרחבת הרשת ואת הגדלת כמות המים המוזרמת אליו. הצינורות הצרים והישנים אינם מצליחים להעביר את כמות המים הנדרשת לכל אזורי הכפר, ורשת המים בו סובלת מדליפות בהיקף של כ-40%.²⁴¹ כתוצאה מכך, סובלים תושבי הכפר ממחסור במים בחודשי הקיץ ונאלצים לרכוש מים ממכליות. בקשה להיתר בנייה של מאגר מים, שהגיש הכפר למנהל האזרחי ב-2006, נענתה בשלילה בטענה שמדובר באתר ארכיאולוגי. אותו טיעון שימש גם לדחיית פרויקט שיזמה סוכנות האיחוד האירופי לסיוע הומניטארי והגנה אזרחית (Echo) לשיקום רשת המים באל-ג'יפתליק בשנת 2005 – פרויקט שאושר בידי רשות המים הפלסטינית ובידי ועדת המים המשותפת הישראלית-פלסטינית,²⁴² וכן היווה בסיס לדחיית בקשותיה של מועצת הכפר לסלול כבישים חדשים בכפר, אשר רוב

235 כך על פי מפקד האוכלוסין הפלסטיני בשנה זו. PCBS, *Census Final Results in the West Bank*, 2007, טבלה 26, בעמ' 115, http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/Downloads/book1487.pdf. במארכ 2013 פורסם בתקשורת כי המנהל האזרחי מתכוון לתכנן כפרים נוספים בשטח C, לרבות הכפרים פסאיל ורשאידה בבקעת הירדן. עד כה, טרם אושרו תוכניות מתאר לכפרים אלה. ר' חיים לוינסון, **הארץ**, "ישראל תלבין בנייה לא חוקית פלסטינית בשטח C", 19.3.13, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1969703>.

236 תוכניות מס' 1409/05, 14010/05, 1411/05. ר' במקום, **התחום האסור**, עמ' 94-95, 122-125.

237 נמסר לבצלם מפי עבד א-רחמאן איברההים חוסיין כסאב, ראש מועצת הכפר, ב-3.4.13.

238 צו בדבר עיסוק בחשמל (הסדרה ופעולה) (יהודה והשומרון) (מס' 427), התשל"א-1971: הוראה בדבר עיסוק בחשמל (ג'פטיק) (הוראת שעה), 5.12.06.

239 נמסר לבצלם מפי עבד א-רחמאן איברההים חוסיין כסאב, ראש מועצת הכפר, ב-3.4.13.

240 מתפ"ש, **פרויקטים בשטח C**, עמ' 29.

241 הבנק העולמי, **מגזר המים**, עמ' 125.

242 **שם**, עמ' 54, 64. לפי אלון כהן ליפשיץ במבמקום, תוכניות המתאר של הכפר אינן כוללות אתרים ארכיאולוגיים. נמסר בדוא"ל מ-4.4.13.

הדרכים בשטחו הבנוי הן דרכי עפר צרות. עם זאת, כשביקשה הסוכנות הגרמנית לשיתוף פעולה בינלאומי בשנת 2010 להקים מרפאה בכפר, ערך המנהל חפירות ארכיאולוגיות על חשבוננו. לאחר שחשף ממצאים ארכיאולוגיים והסיר אותם מן האתר, אישר את הקמת המרפאה.²⁴³

דוגמה לכפר שהמנהל האזרחי מסרב להכין לו תוכנית מתאר הוא אל-עקבה שבצפון הבקעה, כשני ק"מ מזרחית לכפר תיאסיר שבשטח B. אל-עקבה נמצא במקום זה עוד מתחילת המאה ה-20. לאחר כיבוש הגדה המערבית הוכרז אזור נרחב, שבתחומיו שוכן הכפר, כשטח צבאי סגור, ובכפר התקיימו אימונים תדירים שכללו שימוש באש חיה. האימונים, שהיו כרוכים בסגירת כבישים ובהשחתת יבולים, פגעו קשות בשגרת חייהם של התושבים ובפרנסתם ואף גבו קרבנות בנפש. בעקבות עתירה לבג"ץ, שהגישה האגודה לזכויות האזרח ב-1999, התחייב צה"ל כי לא יתבצעו אימונים באש חיה בכפר וכי חיילים לא ינועו בין בתיו.²⁴⁴

תושבי הכפר, כ-300 במספר, גרים במבנים העשויים מאבן ומפח. המנהל האזרחי מעולם לא הכין לכפר תוכנית מתאר ובתחילת שנת 2004 הוציא צווי הריסה ל-35 מתוך 45 המבנים שבו, כולל רוב בתי המגורים, מסגד, גן ילדים, מרפאה, והכביש היחיד הסלול בכפר. תושבי הכפר הגישו עתירות לבג"ץ בדרישה לבטל את צווי ההריסה ולחייב את המנהל האזרחי להכין תוכנית מתאר שתאפשר בנייה בכפר.²⁴⁵ בתגובה לעתירות, הודיע המנהל באוגוסט 2008 כי תיחם אזור במרכז הכפר, שבו מרוכזים כל מבני הציבור ופחות ממחצית מבתי המגורים, ושאותם המנהל אינו מתכוון להרוס "לעת הזו".²⁴⁶ באותו חודש דחה בית המשפט את העתירה, לאחר שקבע כי ביטול צווי ההריסה, "כמוהו כמתן הכשר של בית המשפט לביצוען של עבירות".²⁴⁷ מאז הרס המנהל בכפר כמה מבנים שנמצאו מחוץ לשטח שתוחם וכן הרס כמה פעמים דרכים שסללה מועצת הכפר ופנסי רחוב שהוצבו על מנת להאיר את כביש הגישה לכפר.²⁴⁸

מאז דחיית העתירה הגישו תושבי אל-עקבה למנהל האזרחי כמה בקשות לתכנון והצעות לתוכניות מתאר, אולם כולן נדחו בנימוקים שונים. במארכ 2012, למשל, דחה המנהל הצעה לתוכנית מתאר שהגיש הכפר, בטענה ששטח התוכנית מופרז ביחס לגידול האוכלוסייה הצפוי במקום. בהחלטתו טען המנהל כי אין צורך "בהקמת ישות תכנונית חדשה בשטח אש" כאשר בסמוך, בשטח B, מצוי הכפר תיאסיר שתוכנית המתאר שלו "טרם מיצתה את כושר הבנייה שלה". המנהל הביע חשש כי "המטרה העיקרית של התוכנית [...] הינה הכשרה של הבנייה הבלתי חוקית שבוצעה במקום לאורך השנים".²⁴⁹ בהמשך, מסר המנהל כי "כיוון ש'חרבת אל עקבה' מצויה בתחומי שטח סגור (שטח אש), ישנה היתכנות נמוכה לאישורה של תוכנית בנקודה זו".²⁵⁰ ביולי 2012 הוציא המנהל צווי הריסה חדשים לכמה מבנים בכפר, חלקם בתי מגורים. התושבים עתרו שוב לבג"ץ בדרישה לבטל את הצווים ובית המשפט הורה בצו ביניים שלא לבצע את ההריסות, "בכפוף לכך שהמצב הקיים בשטח יוקפא מבחינת הבנייה ומבחינת האיכלוס".²⁵¹ עד כה, טרם התקיים דיון בעתירה.

נישול ממקורות מים

אזור בקעת הירדן הוא אחד מהאזורים העשירים במקורות מים טבעיים בגדה המערבית. ישראל השתלטה על רוב המקורות האלה וקידוחי השאיבה שהיא מבצעת מצמצמים את כמות המים שהפלסטינים יכולים לשאוב מבארות המים שלהם, פוגעים באיכותם וגורמים לדלדול נביעות של מעיינות טבעיים ברחבי בקעת הירדן.²⁵² כמו כן מונעת ישראל מפלסטינים את הגישה למעיינות שמצויים מחוץ לתחומי יישוביהם.²⁵³

243 מתפ"ש, פרויקטים בשטח C, עמ' 41.

244 בג"ץ 3950/99 צביח ואח' נ' שר הביטחון ואח', עתירה מ-14.6.99, במהלך 2012 הופרו נהלים אלה כמה פעמים. להרחבה ר' באתר האגודה, <http://www.acri.org.il/he/?p=23578>.

245 בג"ץ 143/04 גאבר ואח' נ' מדינת ישראל ואח', בג"ץ 8440/04 דבק ואח' נ' מדינת ישראל ואח', עתירות מ-7.1.04 ו-4.9.04, בהתאמה.

246 בג"ץ 143/04, בג"ץ 8440/04, הודעת עדכון מטעם המשיבים מ-10.4.08. ראו גם OCHA, **הריסות מבנים בשטח C בגין היעדר אישורי בנייה ועקירת התושבים הנובעת מהן**, מאי 2008, עמ' 12, 7, http://www.ochaopt.org/documents/Demolitions_in_Area_C_May_2008_Hebrew.pdf.

247 בג"ץ 143/04, בג"ץ 8440/04, פס"ד מ-17.4.08, <http://elyon1.court.gov.il/files/04/430/001/o14/04001430.o14.htm>.

248 נמסר לבצלם מפי ראש מועצת אל-עקבה, סאמי סאדק מחמוד סובח, ביום 27.12.12.

249 המנהל האזרחי, מועצת התכנון העליונה, ועדת משנה לתכנון ורישוי, פרוטוקול מס' 4/12 מ-21.3.12, <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2012/09/alaqaba130812.pdf>.

250 מכתב מסמן בר אקוקה, לשכת ראש המנהל האזרחי, לעו"ד רג'ד גראסי מהאגודה לזכויות האזרח מ-13.8.12, <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2012/09/alaqaba130812.pdf>.

251 בג"ץ 5043/12 גאבר ואח' נ' ועדת המשנה לפיקוח על הבנייה ביו"ש ואח', החלטה מ-4.7.12, <http://elyon2.court.gov.il/files/12/430/050/>.

252 ר' הבנק העולמי, **מגזר המים**, עמ' 12.

253 לפירוט ר' בצלם, **נישול וניצול**, בעמ' 17-21.

תושבים מח'רבת חומסה שבבקעת הירדן צורכים מים ממכלים. צילום: עאטף אבו א-רוב, בצלם, 28.6.12.

מתוך כלל המים שהיא שואבת בבקעת הירדן, מקצה ישראל כ-80% לשימוש בישראל ובהתנחלויות.²⁵⁴ המתנחלים נהנים מכמות מים גדולה פי כמה וכמה מזו שבה נאלצים להסתפק שכניהם הפלסטינים: בשנת 2011 הוקצו לשימושים ביתיים להתנחלויות בבקעת הירדן כ-450 ליטר ליום לנפש בממוצע,²⁵⁵ בעוד שבקרבת הפלסטינים שבמרכז הבקעה ובצפונה עמד ממוצע צריכת המים בשנת 2009 על כ-60 ליטר ליום לנפש.²⁵⁶ ארגון הבריאות העולמי ממליץ על צריכה יומית של 100 ליטר ליום לנפש.

המנהל האזרחי נמנע מלתחזק את מקורות המים שמשמשים את הפלסטינים, ומוציא צווי הריסה כאשר התושבים דואגים לכך בעצמם. באזור אל-מאלח, למשל, מצויים מעיינות המשמשים את התושבים להשקיית צאנם. עם השנים התמוטטו גדרות האבן שהקיפו את המעיינות. כתוצאה מכך, הם התמלאו בפסולת ונוצרה סכנה לזיהום המים. לבקשת מועצת הכפר שוקמו המעיינות בידי יוניס"ף בינואר-פברואר 2012. באפריל אותה שנה הוציא המנהל האזרחי צווי הריסה למעיינות המשופצים. מועצת הכפר עתרה לבג"ץ נגד הצווים ובית המשפט הוציא צו ביניים שאוסר על ההריסה עד להכרעה בעתירה.²⁵⁷ המדינה טרם הגישה את תגובתה לעתירה.

הקהילות הפלסטיניות בבקעת הירדן שהמנהל האזרחי מונע מהן אפשרות של תכנון ובנייה חוקית אינן זוכות בדרך כלל לחיבור לרשת המים. המנהל דחה דרישה של האגודה לזכויות האזרח לחבר את הכפר אל-עקבה לרשת המים, בטענה כי לא ניתן לחבר כפר לרשת מים בלי שאושרה בעבורו תוכנית מתאר.²⁵⁸ תושבים בקהילות אלה תלויים במי הגשמים המועטים היורדים באזור, שאותם הם אוגרים בבורות, וברכישת מים במכליות מקבלנים פרטיים במחיר העומד על 25 ש"ח למ"ק בממוצע. ממוצע צריכת המים ביישובים אלה – למשל, אל-עקבה, אל-חדידייה ואל-פאריסייה – הוא 20 ליטר ליום לנפש בלבד.²⁵⁹ הכפר אל-חדידייה מנותק מאספקת מים סדירה על אף קרבתו למתקן שאיבת מים של מקורות ("בקעות 2") המספק מים להתנחלויות רועי ובקעות הסמוכות. הקצאת המים ליום

UNHRC, Report of the independent international fact-finding mission to investigate the implications of the Israeli settlements on the civil, economic, social and cultural rights of the Palestinian people throughout the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, 7.2.13, http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session22/A-HRC-22-63_en.pdf, עמ' 18.

²⁵⁵ הנתונים מבוססים על רשות המים, ספר הקצאות המים לסוף שנת 2011, פברואר 2012, <http://www.water.gov.il/Hebrew/ProfessionalInfoAndData/Allocation-Consumption-and-production/DocLib/water-allocation-end2011.pdf> ופירוט נוסף, רשימת התנחלויות ומאחזים. הקצאת המים לצרכים ביתיים ל-2012 להתנחלויות בקעת הירדן הייתה גבוהה בכ-40% מזו של 2011, וזאת בלי שחלה עלייה מקבילה בכמות האוכלוסייה בהתנחלויות אלה. ר' רשות המים, ספר הקצאות המים לסוף שנת 2012, מרץ 2013.

²⁵⁶ הרשות הפלסטינית, פיתוח הבקעה הפלסטינית, עמ' 14-15.

²⁵⁷ בג"ץ 3287/12 מועצה כפרית ואדי אלמאלח ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', עתירה מ-25.4.12, החלטה מ-24.5.12.

²⁵⁸ מכתב מסגן בר אקוקה, לשכת ראש המנהל האזרחי, לעו"ד רג'ד ג'ראסי מהאגודה לזכויות האזרח מ-13.8.12.

²⁵⁹ הרשות הפלסטינית, פיתוח הבקעה הפלסטינית, עמ' 14-15.

לנפש בהתנחלויות הללו, לשימושים ביתיים בלבד, עומדת על יותר מ-460 ליטר ביום – לפחות פי 23 מצריכת המים באל-חדידיה.²⁶⁰

תושבי הכפרים, המתפרנסים מרעיית צאן, נעים עם עדריהם בשטחי מרעה נרחבים שבהם אין מקורות מים. על מנת להשקות את הצאן, הם נוהגים להעביר מכלי מים גדולים לאזורי המרעה. מעדויות שגבה בצלם עולה כי בחודשי הקיץ בשנים האחרונות החרימים המנהל האזרחי מכלי מים כאלה, שעלותו של כל אחד מהם קרובה ל-300 ש"ח, בטענה כי הם מוצבים בשטחי אש. התושבים ספרו כי נציגי הרשויות שפכו את המים מהמכלים לפני שלקחו אותם מהמקום.²⁶¹

עדותו של סאלם אבו וואדי, חקלאי בן 63, נשוי ואב ל-15, תושב אל-גיפתליק²⁶²

יש לי יותר מ-250 ראשי צאן, ואני גם מגדל ירקות, חיטה ושעורה. במשפחה שלנו יש 17 נפשות וכולנו מתפרנסים מהעבודה הזאת. הצאן מתבסס בעיקר על שטחי מרעה שנמצאים בבקעה ובלעדיהם לא ניתן לגדל אותו. המספוא יקר ומחירי החלב לא מעודדים. המוצרים שאנחנו מפיקים מהעבודה והמרעה בקושי מכסים את העלויות. [...]

הבנים שלי נודדים עם הצאן ממקום למקום לפי האקלים וכמות העשב. במהלך הקיץ הם מתגוררים במישור הבקעה, מצפון לאל-גיפתליק, שם יש שטחים נרחבים שמיועדים למרעה ואקלים נוח בהשוואה לאל-גיפתליק. בקיץ הצבא החריף את הרדיפה אחר רועי הצאן: לפני חודש בערך הצבא החרימים לנו חמור ועדיין מחזיקים בו ליד גשר אדם [שעל הירדן, במרכז הבקעה]. בנוסף, החרימו לנו כמה מכולות מים, ולכן הילדים התחילו להסתיר אותן מתחת לעץ בוואדי ולהרחיק את הטרקטור מהאזור כדי שלא יתפסו אותן.

היום בבוקר התקשר אלי הבן שלי יאסר. הוא סיפר לי שהצבא והמנהל האזרחי התחילו להחרים מכולות מים באזור. בהמשך נודע לי שהחיילים לקחו לבני את מכולת המים שלו, רוקנו ממנה ומארבע חביות את המים, קשרו את המכולה לרכב 4x4 וגררו אותה משם. הצאן נשאר בלי שום מים.

עכשיו 250 ראשי צאן נמצאים בסכנת חיים, בגלל שהם לא יכולים להתקיים בלי מים. [...] אני מנסה לחשוב איך להעביר מים לאזור, כי אם לא אמצא פתרון יהיו לי הפסדים גדולים ואולי אצטרך לוותר על חלק גדול מהעדר. למרות שזה יכול לקרות, אני לא מתאר לעצמי שאעשה את זה. נולדתי למשפחת רועי צאן וגם הבנים שלי עובדים בחקלאות ובגידול צאן ואינם יכולים לעסוק במשהו אחר. לרובם אין השכלה והוויתור על הצאן משמעותו חורבן. אני מקווה שלא ניאלץ לעשות את זה.

פגיעה בחקלאות

אזור הבקעה מתאים לעיבוד חקלאי בזכות האדמות הפוריות, מגוון מקורות המים והטמפרטורות הגבוהות, ובזכות קרינת השמש הגבוהה והלחות הנמוכה התורמים להגנה על הגידולים החקלאיים מפני מחלות.²⁶³ אולם, הפלסטינים מתקשים לפתח ענף זה בשל האיסור שמטילה ישראל על שימוש ברוב אדמות האזור, צמצום מקורות המים הזמינים וההגבלות על בנייה וחיבור לתשתיות.²⁶⁴ מציאות זו מייקרת את העיבוד החקלאי, מגבילה את מגוון הגידולים וגורמת לנחיתות ענף החקלאות הפלסטיני בהשוואה לזה שבהתנחלויות. בשל כל אלה, ולמרות הפוטנציאל החקלאי העצום

260 רשות המים, ספר הקצאות המים.

261 ר' אמנסטי אינטרנשיונל, מים עכורים, אוקטובר 2009, עמ' 45-48.

262 עדותו של סאלם מוחאבר סולימאן אבו וואדי נגבתה על ידי תחקירן בצלם עאטף אבו א-רוב ב-4.9.12 באל-גיפתליק.

263 חקלאות ומחקר חקלאי, אתר תיירות בקעת הירדן, <http://www.bikathayarden.co.il/%D7%94%D7%A2%D7%AA%D7%99-%D7%97%D7%A7%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%AA-%D7%93-%D7%94%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%A7-%D7%97%D7%A7%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%9E%D7%97%D7%A7%D7%A8-%D7%97%D7%A7%D7%9C%D7%90%D7%99>.

264 Itzhak Gal, Adi Ashkenazi, Saeb Bamyia & Shawqi Makhtoub, "The Economic Development of the Jordan Valley", in Arie Arnon and Saeb Bamyia (eds.) *Economic Dimensions of a Two-State Agreement Between Israel and Palestine*, Volume II Supplementary Papers, Aix Group (להלן: גל ואח', הפיתוח הכלכלי של בקעת הירדן), עמ' 236. http://www.upsite.co.il/uploaded/files/1339_a6feca2ad988b3.236. 7af50c3cde9029952e.pdf

שלה, בקעת הירדן היא האזור הכי פחות מעובד בגדה המערבית.²⁶⁵ להערכת משרד החקלאות הפלסטיני, השטח המעובד בבקעה בידי פלסטינים עומד על 50,000 דונם בלבד, שהם שמינית מהשטחים המתאימים לחקלאות באזור זה.²⁶⁶

המנהל האזרחי מערים קשיים גם על פרויקטים חקלאיים מצומצמים. בתואנות שונות, כמו האיסור לעבד אדמות מדינה או שטחים צבאיים סגורים – הוא אוסר על חקלאים ועל יזמים פלסטינים, לרבות כאלה שגרים באזורי A ו-B, לפתח פרויקטים חקלאיים בבקעה וליצור מקומות עבודה.

עדותו של עבד א-נאסר עבד א-ראזק, חקלאי בן 47, נשוי ואב ל-15, תושב מחנה הפליטים אל-פארעה²⁶⁷

נולדתי למשפחה שעוסקת בחקלאות המבוססת על השקיה. בהתחלה הגידולים החקלאיים שלנו התרכזו באזור אל-פארעה והסביבה. במהלך השנים אני ואחי עבד אל-חכים הרחבנו את היקף העבודה והכנסנו ציוד חקלאות חדיש. [...] רכשנו ניסיון, פיתחנו כלים והביקוש למוצרים שלנו בשוק עלה. בשנים 2008-2009 חשבנו להתרחב עוד ולעבד מאות דונמים. אחרי כמה זמן איתרנו את מישור עאטון שהתאים לצרכים שלנו, ומוכר גם בשם מישור אל-בקיעה. הוא משתרע מִטְמון מערבה, מגיע אל גבולות כביש 90 וכולל יותר מ-70 אלף דונמים שמתאימים לגידולים חקלאיים. בשנת 2010 התחלנו לגדל שם גידולים בשטח של 700 דונמים, שעברו שילמנו כל חודש לבעלי הקרקע מטמון ומטובאס דמי שכירות בסך 250 דינר [כ-1,300 ₪]. בשל המחסור במים חיברנו לשדות צינורות מים שכוללים חיבורים צדדיים לכל החלקות. העלות של קילומטר צנרת מגיעה ל-100 אלף שקלים בערך, וקנינו צינורות באורך של 25 ק"מ. במהלך הנחת צנרת המים באוקטובר 2010 הגיעו אלינו סיורים של המנהל האזרחי מלוויים באנשי ועדת תכנון. הם החרים לנו מכונות הלחמה, מכונת חפירה וטרקטור. הם גם עצרו את הפועלים שעובדים בפרויקט ואמרו שצריך היתרי עבודה באזור הזה בגלל שאלה שטחים צבאיים סגורים. כל זה בלי שום הודעה מראש או התראה.

אחרי שבוע פנינו לעורך הדין תאופיק ג'בארין והגשנו תביעה כדי לקבל בחזרה את הציוד שהוחרם. במאוס 2011 שילמנו 17,000 שקלים בגין עלויות האחזקה של הציוד בידי הצבא והובלת הציוד שהוחזר אלינו. קיבלנו גם צו הריסה לקווי המים הקיימים. אחר כך מצאנו על הקרקע הודעה שהאזור הוא שטח צבאי ושהנחת קווי מים מחייבת קבלת רישיון מבית אל. העברנו את העניין לטיפולו של עורך הדין, והוא קיבל צו ביניים שהקפיא את הריסת קווי המים.

כיום אנחנו מעבדים 1,700 דונמים ששכרנו מבעלי קרקעות. הפרויקט מספק מאות מקומות עבודה במהלך העונות החקלאיות. למשל, בעונת המלפפונים יש באזור כ-200 משפחות שעובדות בתמורה לחלק מהיבולים. יש לנו גם 15 פועלים קבועים שעובדים כל השנה וכאלה שעובדים לסירוגין. מחזור שכר הפועלים עולה על ארבעה מיליון שקלים בשנה. [...] נוסף לכך אנו שוכרים שירותי הובלה לתוצרת החקלאית. כל אלה מהווים מקור פרנסה למאות פועלים, וזה חשוב במיוחד במציאות שבה מקומות עבודה נסגרים ותנאי המחיה קשים.

התיק שלנו עדיין נידון בבית המשפט ואנחנו עושים הכול כדי לקבל אישורים, אבל חוששים שהחלטת בית המשפט תהיה בסוף לרעתנו. אנחנו מודאגים מאוד ולא יכולים להמשיך ולפתח את הפרויקט. חלק חשוב מהפרויקט שלנו היה להקים חממות ולגדל עשבי מרפא ועצים, אבל בגלל הפחד מהרשויות לא עשינו את זה.

אם נקבל אישורים מהרשויות הישראליות, נוכל להעסיק עוד 15 פועלים קבועים וכ-30 משפחות בעונות החקלאיות. אנחנו מקווים שהחלטת בית המשפט תהיה לטובת הפרויקט בגלל שהיא תביא ליצירת מקומות עבודה ותבטיח את המשך הפרויקט ואת ההצלחה שלו. אם ההחלטה תהיה שלילית זה מאיים על כל ההישגים שלנו.

265 שם, עמ' 225.

266 הרשות הפלסטינית, **פיתוח הבקעה הפלסטינית**, עמ' 16. לגבי פיתוח חקלאי בבקעת הירדן בידי התנחלויות האזור, ר' להלן, בעמ' 52.

267 עדותו של עבד א-נאסר מוסטפא מוחמד עבד א-ראזק נגבתה ב-3.2.13 על ידי תחקירן בצלם עאטף אבו א-רוב במישור אל-בקיעה.

דחיקת קהילות רועים משטחי אש

כ-2,700 בני אדם גרים בכ-20 קהילות רועים בשטחים בבקעת הירדן שעליהם הכריז שהצבא כשטחי אש, או בשוליהם. חלק מהקהילות חיות במקום עוד קודם לסגירתו של השטח בשנות השבעים. בשנת 2009 – עשרות שנים לאחר שהוכרזו שטחי האש – הציב הצבא ליד כל הקהילות הללו לוחות בטון, שבהם נכתב כי מדובר בשטחי אש שהכניסה אליהם אסורה. לפי עדויות שמסרו תושבים לבצלם, כבר שנים לא מתקיימים כלל אימונים בחלקים משטחי האש האלה.²⁶⁸

מבחינת ישראל, קהילות אלה, שחלקן בדואיות, גרות בבתייהן בניגוד לחוק, והמנהל האזרחי פועל בדרכים שונות על מנת למנוע מהן להישאר במקומן ולהשתמש באדמות שעליהן הן חיות. ביוני 2012 הודיע המנהל לבג"ץ כי בכוונתו לפנות קהילות בדואיות מאזורים שונים בגדה המערבית ל"אתרי קיבוע", שבהם ייבנו בתי קבע שיחזירו לתשתיות התוכנית כוללת, בין השאר, גם פינוי של בדואים שחיים בבקעת הירדן לשני אתרים באזור פסאיל במרכז הבקעה, לשניים באזור נועיימה, צפונית ליריחו, ולשני אתרים נוספים מצפון ליריחו.²⁶⁹

התנהלות המנהל האזרחי בכפרים ח'ירבת טאנא, אל-פאריסייה וחמאם אל-מאלח ממחישה את מדיניותה של ישראל באזור בקעת הירדן. בכפר ח'ירבת טאנא, שממזרח לבית פוריק, גרים כ-300 אנשים במערות, באוהלים ובמבנים ארעיים וקבועים. הקהילה חיה באזור כבר עשרות שנים ואנשיה מתפרנסים מחקלאות ומרעיית צאן ובקר. בשנות השישים, בזמן שחלק מהתושבים כבר חיו במקום, הוכרז השטח שבו מצוי הכפר כשטח צבאי סגור.²⁷⁰ המנהל האזרחי אינו מכיר בח'ירבת טאנא ככפר הראוי לתכנון ואוסר על בנייה בו. הקהילה אינה מחוברת לרשתות מים וחשמל ותושביה משתמשים בשני מעיינות שמצויים במקום.

ביולי 2005, בעת שהתושבים שהו באדמות חקלאיות בבית פוריק, הרס המנהל האזרחי כמעט את כל מבני הכפר וחסם פתחי מערות ששימשו את התושבים. ההריסה נעשתה בנימוק של בנייה ללא היתר בתחום שטח אש, אם כי באותה עת שטח האש לא היה פעיל מזה לפחות 15 שנים. תושבי הכפר בנו את בתיהם מחדש, והגישו בסוף השנה עתירה לבג"ץ בדרישה שהמנהל יכין עבורם תוכנית מתאר ויימנע מהרס בתיהם.²⁷¹ בתגובתה לעתירה, הודיעה המדינה כי מוסדות התכנון החליטו להימנע מתכנון ח'ירבת טאנא "נוכח המצאות המקבץ בתחום אתר ארכיאולוגי ובלב שטח פתוח המוגדר כאזור חקלאי בתוכנית המתאר [המנדטורית] החלה, ולאור עתודות הקרקע הנרחבות לכפר בית פוריק".²⁷² המדינה הוסיפה כי התושבים ממילא מתגוררים דרך קבע בבית פוריק, שבשטח B, ושהם בח'ירבת טאנא רק באופן עונתי.

בינואר 2009 דחו השופטים את העתירה וקיבלו את עמדת המדינה.²⁷³ מאז, הרס המנהל האזרחי מבנים בכפר חמש פעמים. הפעם האחרונה הייתה במארכ 2011, אז הרס המנהל את כל 46 מבני הכפר, לרבות שמונה מערות עתיקות ששימשו למגורים ולגידול צאן וכן מאגרי מים. 152 מתושבי הכפר, ובהם 64 קטינים, נותרו ללא קורת גג. מלבד כמה מערות, רק המסגד נותר עומד על תילו, בבניין שנבנה בתקופה העות'מנית לפני יותר ממאה שנים.²⁷⁴ לאחר כל אחד מגלי ההריסה, חזרו התושבים ובנו את בתיהם מחדש.

אחרי מבצע ההריסה האחרון הגישו תושבי ח'ירבת טאנא עתירה נוספת לבג"ץ נגד הרס הכפר ופינוי תושביו.²⁷⁵ בית המשפט הוציא צו זמני שאוסר על הרשויות להרוס בתים עד שתוכרע העתירה, בתנאי שהמצב בשטח "יוקפא".²⁷⁶ בתגובתה לעתירה חזרה המדינה על התנגדותה לתכנון את המקום, והוסיפה כי "החל מהימים הקרובים, ובמהלך כמה חודשים" עתידה להתבצע בשטח האש שבתחומו שוכן הכפר "שורת אימונים רחבי היקף

268 ר' אתר בצלם, 12.8.10: המנהל האזרחי הרס את כל בתי הכפר אל-פאריסייה שבבקעת הירדן. http://www.btselem.org/hebrew/planning_and_building/20100812_whole_village_demolished_in_jordan_valley

269 בג"ץ 3930/12 עראערה ואח' נ' ראש המנהל האזרחי לאיו"ש, תגובה מטעם המשיבים מ-14.6.12, ס' 12-13. בתגובה זו לא נמסר באילו קהילות מדובר. בנוגע לפינוי בדואים באזור מעלה אדומים בהתאם לתוכנית זאת, ר' לעיל 36-38.

270 שטח אש 904'א. ר' OCHA, ח'ירבת טאנא: הריסות בהיקף נרחב, בפעם השלישית תוך למעלה משנה, פברואר 2011, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_khirbet_tana_fact_sheet_20110210_hebrew.pdf; חנני ואח' נ' ועדת המשנה לפיקוח על הבנייה ואח', 11258/05 בג"ץ 11258/05, תגובה משלימה מטעם המשיבים מ-14.6.12, ס' 17. עתירה מ-4.12.05. העתירה הוגשה באמצעות האגודה לזכויות האזרח ושומרי משפט, <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2012/06/hit11258.pdf>

271 בג"ץ 11258/05, עתירה מ-4.12.05.

272 בג"ץ 11258/05, תגובת המשיבים מ-27.11.08, ס' 45.

273 בג"ץ 11258/05, פס"ד מ-26.1.09.

274 ר' OCHA, דוח שבועי בנושא הגנה על אזרחים, 16-22.2.11, עמ' 2, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_protection_of_civilians_weekly_report_2011_02_25_hebrew.pdf; ח'ירבת טאנא: הריסות בהיקף נרחב; בג"ץ 11258/05, תגובה משלימה מטעם המשיבים מ-6.11.12, ס' 17.

275 בג"ץ 1850/11 חטאטבה ואח' נ' שר הבטחון ואח', עתירה מ-7.3.11.

276 בג"ץ 1850/11, החלטה מ-7.3.11, <http://elyon2.court.gov.il/files/11/500/018/E01/11018500.E01.pdf>.

של כוחות צה"ל", לרבות שימוש באש חיה.²⁷⁷ בחודשים נובמבר-דצמבר 2012 ניהל צה"ל אימון בח'ירבת טאנא, לראשונה מזה שנים, והורה ארבע פעמים על פינוי התושבים, ליומיים בכל פעם. העתירה עודנה מתנהלת.

בכפר אל-פאריסייה שבצפון בקעת הירדן גרים באוהלים ובפחונים למעלה ממאתיים תושבים, שמתפרנסים מרעיית 3,000 ראשי הצאן שלהם ומחקלאות. הכפר אינו מחובר למים או לחשמל וילדיו לומדים בבית הספר בכפר עין אל-בידא, מרחק הליכה של חמישה קילומטר לכל כיוון. ביוני 2010 מסר המנהל האזרחי לתושבים צווים שהורו להם לפנות את המקום בתוך 24 שעות, שכן מדובר בשטח צבאי סגור.²⁷⁸ לדברי התושבים, הצבא מעולם לא התאמן בשטח היישוב.²⁷⁹ תושבי הכפר נשארו בכפרם.

ב-19.7.10 הרס המנהל 26 בקתות ואוהלי מגורים באל-פאריסייה, בנוסף לעשרות דירי צאן, מטבחים, מכלי מים, תאי שירותים, קווי השקיה ומבנים חקלאיים, כולל בית אריזה שהוקם 23 שנים קודם לכן בשיתוף עם חברת היצוא החקלאי הישראלית אגרקסקו, ושימש בעת ההריסה כמחסן חקלאי. לפחות 107 בני אדם, כולל 52 ילדים, נותרו ללא מחסה מהשמש, בימי הקיץ שבהם מגיעה הטמפרטורה בבקעת הירדן עד 50 מעלות בצל. ב-5.8.10 שב המנהל האזרחי לכפר והרס 27 אוהלים זמניים שסיפקו הצלב האדום והרשות הפלסטינית לתושבים שנותרו ללא קורת גג.

בספטמבר עתרו התושבים לבג"ץ בדרישה להמנע מפינויים, ולבטל את ההכרזה על תחומי מחייתם כעל שטח אש.²⁸⁰ בתגובה לעתירה טענה המדינה כי לא מדובר באתר שמיושב ברציפות, וכי מתקיימים בו אימונים צבאיים תדירים, לרבות אימונים באש חיה. המדינה הוסיפה כי בסמוך, בשטח B, מצויים כפרים שאותם תכנן המנהל על מנת לענות על צורכי אוכלוסיית האזור (ברדלה ועין אל-בידא).²⁸¹ תושבי אל-פאריסייה התנגדו לעבור לכפרים אלה, ובא כוחם דרש מהמנהל להקצות אדמות מדינה לצורך יישובם. המנהל הציע אדמות בשטח C, דרומית לכפר ברדלה. תושבי הכפר ובא כוחם עדיין בודקים את ההצעה.

ב-17.1.13, בשעת בוקר מוקדמת, בוצעו הריסות בקהילות ששוכנות כשמונה קילומטר ממזרח לתייאסיר, בסמוך למעיינות מים בוואדי אל-מאלח ולכביש 4799 המחבר את תיאסיר לכביש הבקעה (כביש 90). תושבי המקום גרים מאז שנות השבעים בקהילות שמכונות חמאם אל-מאלח ועין אל-מייטה ובמאהלים נוספים באזור. קהילות אלה יושבות על אדמות שבעלות הפטריארכיה הלטינית, המחזיקה כ-20,000 דונם בצפון בקעת הירדן. בחמאם אל-מאלח ישנם מבנים מהתקופה העות'מנית וטחנות מים שבהן נעשה שימוש עד שזרימת המים בוואדי אל-מאלח פסקה בהדרגה, בעקבות קידוחים ישראליים במקום אחרי כיבושו בשנת 1967. תושבי הקהילות, כ-220 נפש, מתפרנסים מרעיית צאן וגרים בעיקר בפחונים אשר אינם מחוברים למים, לחשמל או לטלפון. בשולי אזור מגוריהן, מדרום ומצפון לכביש, משתרעים שטחים נרחבים שצה"ל הכריז עליהם כשטחי אש.²⁸² חלק מהמבנים שהקימו התושבים נמצאים בתחום שטחי האש האלה. לאורך השנים הוציא המנהל האזרחי צווי פינוי וצווי הריסה, והרס מבנים של תושבי הקהילה.

כוחות צבא ונציגי המנהל האזרחי הגיעו באותו יום לאזור אל-מאלח. הצבא הרס באמצעות דחפורים את האוהלים, את מבני המגורים, את מכלאות הצאן ואת מחסני המספוא. עם סיום ההריסה גרפו הדחפורים את הקרקע על ההריסות. במבצע ההריסה נהרסו 22 מבני מגורים ומכלאות צאן. 63 אנשים נותרו ללא קורת גג, ובהם 33 ילדים. בהמשך היום סיפק הצלב האדום אוהלים, מזרונים, שמיכות וכלי מטבח לתושבים שנותרו ללא מחסה. התושבים הקימו את האוהלים והחלו לשקם את המכלאות לעדריהם. יומיים לאחר מכן חזרו כוחות הצבא, עקרו את האוהלים ואת המכלאות והחרימו אותם יחד עם ציוד נוסף שהעניק הצלב האדום לתושבים.²⁸³ שש מהמשפחות שאוהליהן

277 בג"ץ 1850/11, תגובה משלימה מטעם המשיבים מ-6.11.12, ס' 6.

278 שטח אש 900, מתוקף הצו בדבר סגירת שטחים (900-911) (מס' 496) מ-25.12.72.

279 ר' אתר בצלם, אל-פאריסייה (ר' הערה 268 לעיל).

280 בג"ץ 6612/10 דבאבאת ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח', עתירה מ-12.9.10.

281 בג"ץ 6612/10, תגובה מטעם המשיבים מ-26.7.11.

282 צו סגירת שטחים מס' 496 מ-25.12.1972 (שטחי אש מס' 900-901).

283 למקרים נוספים של חחרמת אוהלים אחרי הריסות בתים בידי המנהל האזרחי ר' לעיל, אל-פאריסייה בעמ' זה. כמו כן, ב-19.3.11 החרים המנהל האזרחי משלוח של אוהלים מטעם קרן החירום ההומניטרית של האו"ם, שנועדו ל-15 משפחות בח'ירבת א-רהוה שבאזור חברון, שאיבדו את בתיהן בהריסות בפברואר. ר' OCHA, מעקב הומניטרי, מרץ 2012, בעמ' 6, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_the_humanitarian_monitor_2011_04_23_hebrew.pdf; ב-19.4.12 החרמו הרשויות שישה אוהלים שסיפק הצלב האדום למשפחות שבתיהן נהרסו בקהילה הבדואית אל ח'לילה שבאזור ירושלים. ר' OCHA, דו"ח שבועי הגנה על אזרחים, ה-18 עד ה-24 באפריל 2012, עמ' 2, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_protection_of_civilians_weekly_report_2012_04_27_hebrew.pdf.

נהרסו עקרו מחמאם אל-מאלח לאזור עין אל מייתה, וחמש אחרות עברו למקום אחר בחמאם אל-מאלח או בקרבתה.²⁸⁴ ב-23.4.13 שבו הדחפורים למקום והרסו אוהלים של שתיים מהמשפחות שאוהליהן נהרסו גם בינואר.

285 עדותו של קאסם דראר'מה, רועה צאן בן 65, נשוי ואב לעשרה ילדים, תושב חמאם אל-מאלח

כשנכבשה הבקעה גרנו בהרים שמול חמאם אל-מאלח, שם יש שטחי מרעה עשירים ורחבים. כוחות הכיבוש ניסו להרחיק אותי ואנשים אחרים מהאזור ואף עצרו אותי. פעם הם העלו אותי על מסוק, תפסו את העדר, הרגו כמה ראשי צאן והטילו עלי קנסות. [...]

ביום חמישי, 17.1.13, הייתי לבד בבית, וכוח של הצבא והמנהל האזרחי הגיע לחמאם אל-מאלח עם דחפורים. הם הרסו באמצעותם את הבית שלי [...]. וגם את המכלאות של הצאן ואחרי שעזבו את המקום הוא נראה כמו אחרי רעידת אדמה.

אחרי שהצבא הסתלק, אני והבנים שלי בנינו מחדש מכלאות זמניות בשביל הצאן מההריסות שנותרו במקום, והשגנו חוטי תיל דרך קרובי משפחה. עשינו את זה מיד כי אי אפשר להשאיר את הצאן בשטח פתוח, במיוחד בלילה, בלי הגנה מחיות בר שנמצאות באזור.

בשעות אחר הצהריים הגיעו ממחוז טובאס כלי רכב עם אנשי מוסדות בינלאומיים כדי להעריך את הנזקים. בשעת השקיעה הצלב האדום הביא לנו אוהלי מגורים. הקמנו אותם וישנו בהם באותו לילה. הצלב האדום העביר לנו גם חומרי ניקוי, כלי מטבח וכמה מזרנים ושמיכות.

ביום חמישי בערב הגיע כוח צבאי וצילם את המקום והאוהלים. למחרת מוקדם בבוקר הגיעו כוחות צבא והרבה כלי רכב, כאילו שמדובר בקרב או באימונים. הם ירדו מכלי הרכב, התפרשו בכל מקום והורו לנו לצאת מהבית. הם פירקו את האוהלים של הצלב האדום ואת המכלאות שהקמנו, וריכוזו את העמודים, הקשתות והבד הגס בכביש. בשעות הצהריים הגיעה משאית גדולה והחיילים העמיסו עליה את הכל.

עכשיו, כמו שאתה רואה, אנחנו יושבים על הקרקע ולא יודעים מה יהיה אתנו ואיך נסתדר, אין לנו שום חלופה. הלילה אני אשמור עם הבנים שלי על הצאן ואנסה להקים את הבית שלי מחדש. אעזוב את המקום רק כגופה או אם ייקחו אותי בכוח. אני יליד הבקעה וחי רק פה, אני מתפלל לאללה שאמות כאן.

החל מקיץ 2012 הורה הצבא מדי פעם על פינוי זמני של קהילות ששוכנות בשטחים שהוכרו כשטחי אש, בטענה שהדבר נחוץ לצורך אימונים. בצווים נדרשים התושבים לעזוב את מקומות יישוביהם לתקופה שנה בין כמה שעות ליומיים, ונקבע כי אם לא יעשו כן – הם יפוגו בכוח, בעלי חיים שברשותם יופקעו והם יחויבו בהוצאות הפינוי. בחלק מהמקרים שתיעד בצלם ההתראה בדבר הפינוי נמסרה לתושבים רק בעל פה. בכל פינוי כזה נאלצות המשפחות לקחת עמן מזרונים ושמיכות וכן מזון ומים לעצמן ולצאן, לעזוב את מקום מגוריהן עם ילדיהן ועדריהן ולמצוא בעצמן מחסה ומפלט מפגעי מזג האוויר. בחלק מהמקרים גרמו האימונים נזק לשדות מעובדים של תושבי הקהילות.

עד סוף מאי 2013 התקיימו לפחות 20 אירועים כאלה. הקהילות שנפגעו כוללות את חמאם אל-מאלח, אל-בורג', עין אל-מייתה, עין אל חילוה, ח'ירבת חומסה, ח'ירבת ראס אל-אחמר, איבזיק, ח'ירבת טאנא, אל-חדידיה, ח'ירבת ריזא, עין אל-חילוה וסמרה. חלק מהקהילות פונו מספר פעמים, לפעמים בהפרש של שבוע.²⁸⁶

284 נמסר לעאטף אבו א-רוב מבצלם מעארף אחמד דראר'מה, ראש מועצת הכפר אל-מאלח והמאהלים, בפגישה ב-2.4.2013.

285 עדותו של קאסם חוסיין קאסם דראר'מה נגבתה על ידי תחקירן בצלם עאטף אבו א-רוב ב-19.01.13 בחמאמא אל-מאלח.

286 ר' למשל OCHA, "דו"חות שבועיים להגנה על אזרחים", ה-16 עד ה-22 בינואר 2013; ה-19 בדצמבר 2012 עד ה-1 בינואר 2013; ה-26 בפברואר עד ה-4 במרס; ה-5 עד ה-11 במרס; ה-12 עד ה-18 במרץ 2013.

הריסת בתי מגורים בפסאיל שבבקעת הירדן. צילום: עאטף אבו א-רוב, בצלם, 20.12.11.

עדותה של רחאב אל-חרוב, בת 36, נשואה ואם לחמישה, תושבת איבזיק²⁸⁷

בחודש נובמבר 2012, אני לא יודעת את התאריך במדויק, הגיע הצבא והורה לנו לפנות את האזור ואת ביתנו ולקחת אתנו את הצאן. זה היה יום גשום. לא שלחתי את הילדים לבית הספר. אני והילדים שלי ובני משפחות נוספות הלכנו לבית של אבו מחמוד סוואפטה שגר שלושה קילומטרים מביתנו וישנו אצלו, והצאן נשאר בשטח פתוח. זה היה יום קשה. לא היה מספיק מקום לכולנו ולא יכולנו להרגיש בנוח בבית של אנשים אחרים גם אם הם נדיבים. כל הזמן חשבתי על הצאן והרגשתי שהיום הזה הוא היום הארוך ביותר בחיים שלי. למחרת חזרנו לבית בסביבות השעה 10:00 בבוקר. התחלתי את היום בהכנת אוכל לילדים וייבוש הבית מהמים שחדרו אליו. זה היה יום קשה כמו יום ההריסה.

ביום 3.1.13 שוב פינו אותנו למשך יום אחד במהלך שעות היום לצורך אימונים. התכוננתי מראש לקראת הפינוי ואפיתי לחם כבר ביום שלפני. התעוררתי עם הילדים בשעה 1:00 לפנות בוקר, חלבנו את הצאן והכנו גבינה. בעלי הציב אוהל במקום אחר, רחוק ממקום האימונים, והקים שם מכלאה כדי להגן על הצאן.

בסביבות השעה 6:00 בבוקר הגיע כוח צבאי והורה לאנשים להתפנות. אנחנו נשארו בבית. בשעה 8:00 בבוקר הם שוב הורו לנו להתפנות ועשינו את זה. לקחנו אתנו לחם, גבינה, עגבניות ומלפפונים כדי להכין ארוחה לאותו יום. השארנו את כל החפצים שלנו בבית. נשארו במקום שאליו התפנינו עד השעה 14:00 בצהריים בהתאם להוראות של הצבא. בזמן שהיינו שם לא הגיע צבא לאזור אבל שמענו פגזים נופלים קרוב אלינו. בסוף חזרנו הביתה. החזרנו את הכבשים למכלאה ובדקנו אותן, כדי לוודא שהן בריאות ושלמות. חלק מהן חלו בגלל קשיי הדרך.

כשנכנסתי לבית גיליתי שנכנסו אליו כלבים והשחיתו כמה דברים. לפני שהתפנינו שמתי לבן בתוך שקית וגיליתי שהכלבים קרעו את השקית והשחיתו את הלבן, נאלצנו לסדר את הבית מחדש.

באופן כללי, הפינוי וההגליה, גם למשך כמה שעות, קשים מאוד וגורמים לתחושה של חוסר יציבות מוחלט. אנו מגדלים ומטפלים בצאן, והפינוי מצריך הרבה הכנות, כמו דאגה למים ומזון. זה קשה וכמעט בלתי אפשרי.

287 עדותה של רחאב פאווי חסן אל-חרוב נגבתה על ידי תחקירן בצלם עאטף אבו א-רוב ב-16.1.13 באיבזיק.

סיכום ביניים: סיפוח דה-פקטו ופגיעה בפיתוח

שטחה הגדול של בקעת הירדן והעובדה שהיא מיושבת בדלילות יחסית הופכים אותה לעתודת הקרקע הגדולה ביותר לפיתוח הגדה המערבית: באזור זה ניתן לפתח מרכזים אורבניים שיוכלו לענות על גידול האוכלוסייה; האדמות הפוריות חיוניות עבור אספקת מזון לאוכלוסייה הגדלה ולהפקת רווחים מייצוא חקלאי; והשטחים הפנויים הנרחבים הופכים את הבקעה לבעלת פוטנציאל לפיתוח גם בתחומי האנרגיה, התשתיות והתעשייה. כלכלנים ישראלים ופלסטינים סבורים כי "על מנת להבטיח שהמדינה הפלסטינית העתידית תהיה בת קיימא, בקעת הירדן חייבת להיפתח מיד בפני האוכלוסייה הפלסטינית". כך ניתן יהיה לממש את פוטנציאל הפיתוח הכלכלי שגלום באזור זה, אשר חיוני לשקום הכלכלה הפלסטינית ולפיתוחה.²⁸⁸

לפי מחקר משותף של כלכלנים ישראלים ופלסטינים, עיבוד חקלאי של 100,000 דונם בבקעת הירדן יוכל להניב 150,000-200,000 מקומות עבודה חדשים. שימוש בטכנולוגיות גידול מתקדמות יאפשר לחקלאים להגדיל את תוצרתם פי חמישה עד עשרה, ולפתח בבקעת הירדן חקלאות לייצוא על שטח של כ-50,000 דונם, בשווי של כמיליארד דולר בשנה. פיתוח חקלאות כזו תלוי בהקצאת מקורות מים והוא לא יוכל להתממש ללא שיתוף פעולה של ישראל.²⁸⁹

אלא שבפועל ישראל אוסרת על פלסטינים לבנות ברוב שטחי בקעת הירדן ולפתחם, מגבילה בהם את צמיחתם ואת התפתחותם של היישובים הפלסטיניים המעטים שמצויים בשטח C, ומונעת מפלסטינים גישה למשאבי המים העשירים. במשך שנים הטילה ישראל גם הגבלות חמורות על התנועה בין בקעת הירדן לבין שאר הגדה המערבית, לרבות על מעבר פועלים וסחורות.²⁹⁰ באמצעות כל ההגבלות האלה יוצרת ישראל לחץ על הקהילות הפלסטיניות לעזוב את הבקעה וגזירת קיפאון על פיתוח פלסטיני של האזור.

באוכלוסיית המתנחלים בבקעת הירדן, לעומת זאת, משקיעה ישראל משאבים רבים: כמעט כל אדמות הבקעה מצויות בשטחי השיפוט של המועצות האזוריות והמקומיות של המתנחלים, ההתנחלויות זוכות להקצאות מים נדיבות ובמהלך השנים הוענקו להן הטבות חריגות בהיקפן.²⁹¹ כל אלה אפשרו למתנחלים לפתח חקלאות מודרנית ואינטנסיבית על שטח של כ-32,000 דונם. ערך הייצור החקלאי של התנחלויות בבקעת הירדן נאמד בכחצי מיליארד ש"ח בשנה. 30% מהמשפחות בהתנחלויות בבקעת הירדן עוסקות בחקלאות ושיעור דומה של משפחות מעניקות שירותי עזר לחקלאים.²⁹²

בהודעתו לכנסת באוקטובר 1995 על אישור הסכם הביניים, הדגיש ראש הממשלה דאז, יצחק רבין, כי "גבול הביטחון להגנת מדינת ישראל יוצב בבקעת-הירדן, בפירוש הנרחב ביותר של המושג הזה",²⁹³ בנאום שנשא בכנסת בשנת 2010 ציטט ראש הממשלה בנימין נתניהו את דבריו אלה של רבין, ובמהלך ביקור בבקעת הירדן הצהיר שהצבא "חייב להישאר לאורך הירדן בכל הסכם עתידי".²⁹⁴ מדיניות ישראל בבקעת הירדן נגזרת מהשאיפות שעומדות מאחורי התבטאויות אלה. היא נועדה לייצר מציאות של שליטה ישראלית באזור וסיפוחו דה-פקטו, תוך ניצול משאביו והפיכת הנוכחות הפלסטינית בו למינימלית. זאת, על מנת לסלול את הדרך להנצחת הנוכחות הישראלית בו לטווח ארוך, גם במסגרת של הסדר מדיני.

Arie Arnon and Saeb Bamyia (editors) *Economic Dimensions of a Two-State Agreement Between Israel and Palestine*, Volume 288 II. Supplementary Papers, Aix Group. עמ' 39-40; ר' גם שם, Gal et al, עמ' 212, 215, 233, 239. http://www.upsite.co.il/uploaded/files/1339_a6feca, 2ad988b37af50c3cde9029952e.pdf.

289 גל ואח', **הפיתוח הכלכלי של בקעת הירדן**, עמ' 239-240.

290 באוקטובר 2012 הודיע צה"ל לאגודה לזכויות האזרח על הסרת הגבלות התנועה בבקעת הירדן. הדבר יושם עד סוף השנה. ר' אתר בצלם, "הקלות בהגבלות על תנועת פלסטינים בגדה בשנת 2012", http://www.btsalem.org/hebrew/freedom_of_movement/20121217_restrictions_lifted, להרחבה על ההגבלות ר' בצלם, **נישול וניצול**, עמ' 25-27.

291 לי כהנר, ארנון סופר ויובל כנען, **עתידי בקעת הירדן – השארתה בריבונות ישראל – השיקולים בעד ונגד**, קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, פברואר 2006, עמ' 22-23.

292 התיישבות וחקלאות בבקעת הירדן, אתר מחקר ופיתוח בקעת הירדן, http://www.mop-bika.org.il/130651/haklaut_babika.

293 הודעת ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין במליאת הכנסת, על אישור הסכם ישראלי-פלשתיני בדבר הגדה המערבית ורצועת-עזה, 5.10.95. http://www.knesset.gov.il/rabin/heb/Rab_RabinSpeech6.htm.

294 אתר ראש הממשלה, "דברי ראש הממשלה בישיבה מיוחדת בכנסת לציון 15 שנה לרצח יצחק רבין ז"ל", 20.10.10, <http://www.pmo.gov.il/>; ברק רביד, **הארץ**, "ראש הממשלה, בנימין נתניהו: תג מחיר הוא מושג פסול", 8.3.11, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1165706>. לסקירת תוכניות ישראליות שהוצעו במהלך השנים ברוח זו, ר' בצלם, **נישול וניצול**, עמ' 5.

פרק 5:

השפעות המדיניות על יישובים בשטחי A ו-B

יותר מ-90% מהאוכלוסייה הפלסטינית של הגדה המערבית גרה בכפרים ובערים ששטחן הוגדר בהסכמי אוסלו כאזורי A ו-B – אזורים שבהם הועברו הסמכויות האזרחיות, לרבות בתחומי התכנון והבנייה, לרשות הפלסטינית. אולם, האדמות שמהוות את עיקר עתודות הקרקע לרבים מהיישובים האלה נמצאות בשטח C. עובדה זו תורמת לכך שתושבים באזורים A ו-B סובלים ממחסור באדמות פנויות למגורים, להקמת מבני ציבור ולהתקנת תשתיות חיוניות. זוהי אחת הסיבות שמביאות תושבים לבנות את בתיהם באדמות שבשטח C ובכך חושפים אותם לסכנת הריסה. גם תשתיות שבונות הרשויות הפלסטיניות בשטחים אלה ללא היתר נתונות לסכנה דומה.

כך, למשל, בשכונת אום רקבה שבאל-ח'דר הוציא המנהל האזרחי צווי הריסה ל-25 מבנים, לרבות בית ספר; בפאתי הכפרים יתמא וקיביה הוצאו צווי הריסה ל-23 ול-36 בתים בהתאמה; ובאזור אל-מח'רור הסמוך לבית ג'אלא הרס המנהל מסעדה ואת רשת החשמל ששירתה את החקלאים שעובדים באזור. בפרק זה יתוארו מקרים אלה, המייצגים את הקושי לבנות בקרקעות בשטח C שגובלות ביישובים באזורי A ו-B.

רקע: תיחום אזורי A ו-B

גבולות האזורים A ו-B שורטו באופן שיצר מרחב שאינו רציף, המכיל 165 אזורים נפרדים של שטחי A ו-B – מעין איים המוקפים בשטחי C שבשליטה ישראלית מלאה. 103 מהאיים הללו מקיפים את השטח הבנוי של כפר יחיד, או חלק ממנו בלבד.²⁹⁵ כך, במסגרת חלוקה זו הוגדרו בפועל רוב רובן של עתודות הקרקע לפיתוח יישובים פלסטיניים רבים ולהתרחבותם, כשטח C.

במהלך השנים שחלפו מאז החלוקה לאזורים בשנות התשעים, גדלה האוכלוסייה בגדה המערבית במאות אלפי בני אדם.²⁹⁶ לפי הבנק העולמי, הקרקעות המוניציפליות באזורים A ו-B – שבשליטה תכנונית פלסטינית – נוצלו כמעט עד תום, והקרקעות הפרטיות המעטות שנותרו פנויות נעשו יקרות מאוד.²⁹⁷ בחלקי היישובים המוגדרים כשטח C, לעומת זאת, ישנן קרקעות פנויות נרחבות. אלא שבהן נדרש אישור של המנהל האזרחי לכל בנייה או פיתוח וזה מסרב לתת את האישורים, בטענה שהשטח מצוי מחוץ לתוכנית המתאר של היישוב. אמנם בכ-150 כפרים – מבין מאות הכפרים שהמנהל האזרחי הכין להם תוכנית מתאר לפני הסכמי אוסלו ומצויים היום בשטחי A או B – נותר חלק מהשטח שכלול בתוכנית המתאר בשטח C, והבנייה בו מותרת; אולם לעתים קרובות מדובר בשטחים קטנים מאוד שאינם מספיקים לצורכי הדיור של אוכלוסיית הכפרים הגדלה.²⁹⁸

תושבים שבונים את ביתם, בלית ברירה, בשטח C מסתכנים בהריסתו גם אם הבנייה נעשתה עשרות מטרים בלבד מבתי היישוב המצויים בשטחי A ו-B. ההריסה תתבצע גם אם התושבים כלל לא היו מודעים לכך שהם בונים בשטח C, שכן הגבול בין האזורים אינו מסומן בשטח.

295 הנתון חושב על סמך עיבוד מידע גיאוגרפי בידי שי אפרתי.

296 הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה העריכה את גודלה של אוכלוסיית הגדה ב-1995 בכ-1.48 מיליון נפש, ואילו ב-2012 בכ-2.65 מיליון נפש. לגבי 1995 ר' PCBS, *Small Area Population in West Bank and Gaza Strip*, 1994, עמ' 141, PCBS, http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/, ולגבי 2012: <http://www.pcbs.gov.ps/site/881/default.aspx#Population:2012>; Downloads/book1.pdf.

297 הבנק העולמי, *גישא לאדמות*, עמ' 25.

298 ר' במקום, *התיחום האסור*, עמ' 81.

עם התרחבות הבנייה בשטח C, ישנם כיום כ-300 כפרים ועיירות פלסטיניים בגדה המערבית שחלק משטחם הבנוי מצוי בשטח C ויתרתו בשטחי A או B. ב-184 מהם לפחות עשירית מהשטח הבנוי מצוי בשטח C, וב-46 מהם יותר מ-50% ממנו מצוי בשטח C.²⁹⁹ בתים שנבנו בשטח C – בחלק מהיישובים מדובר בשכונות שלמות – נמצאים בסכנת הריסה. בתגובה לבקשה שהעביר בצלם למנהל האזרחי לקבלת נתונים על מספר הבתים ביישובים כאלה שהוצאו להם צווי הריסה, או שנהרסו, מסר המנהל כי מידע כזה אינו מצוי בידיו.³⁰⁰

בשל המחסור בדיו, במקרים רבים משמשות קרקעות שנתרו פנויות בשטחי A ו-B לבנייה למגורים, גם אם הן מתאימות יותר לשימושים אחרים. כך, במקרים מסויימים אדמות פוריות בשטחים אלה מוסבות לבנייה למגורים, בעוד שאדמה לא פורייה, שמתאימה לפיתוח אורבני, נמצאת בשטח C, ולכן אין אפשרות לבנות עליה.³⁰¹ זו אחת הסיבות שמקשות על הרשויות הפלסטיניות להקים מבני ציבור, כמו מרפאות ובתי ספר, או לזום תכנון שיכלול שטחים פתוחים לרווחת האוכלוסייה בשטחי A ו-B.

ישנם מתקני תשתית כמו אתרים לפינוי פסולת ומתקני טיהור לביוב, וכן מפעלי תעשייה מזהמים, שחיוני להציב הרחק ממרכזי האוכלוסייה. בשל השטח המצומצם שהוקצה לאזורי A ו-B, באזורים מסויימים הקרקעות המתאימות להתקנת תשתיות ומפעלים כאלה מצויות בשטח C. במקרים אחרים, הוקמו התשתיות לפני חלוקת הגדה, והן נכללות עתה בשטח שהוגדר כ-C. גם עבודות תשתית בין-יישוביות בגדה המערבית, כמו כבישים ורשתות מים וחשמל, מחייבות עבודה בשטח C.³⁰² היתרים מצד המנהל האזרחי עבור הקמת מתקני תשתית בשטח C או תיקונם מתקבלים פעמים רבות רק אחרי עיכוב משמעותי – לעתים עד שנתיים או שלוש – ולעתים נדחים כליל.³⁰³ כתוצאה מכך, גם כאשר קיים מימון של תורמים או של הרשות הפלסטינית לפרויקטים של פיתוח תשתיות, הם מתקשים להקים, ותורמים מסויימים אף נמנעים מהשקעה בפרויקטים בשטח C.³⁰⁴

שכונת אום רקבה באל-ח'דר – איום בהריסת 25 בתי מגורים ובית ספר

העיירה אל-ח'דר שוכנת מערבית לבית לחם, וגבולה המערבי נושק לכביש עוקף בית לחם שנבנה בשנות התשעים ומחבר בין ירושלים לחברון, ולגדר ההפרדה שבנתה ישראל במקום ב-2006. אדמות העיירה השתרעו בעבר על כ-22,000 דונם. כמה אלפים מהן הוכרוזו כאדמות מדינה בשנות השבעים, ועליהן נבנו ההתנחלויות אפרת, שהוקמה ממש מדרום לאל-ח'דר, נווה דניאל ואלעזר. ב-2006 נבנה קטע של גדר ההפרדה באורך של 3.5 קילומטר ממערב לאל-ח'דר. הגדר הותירה בצידה ה"פלסטיני" רק 2,600 דונם מאדמות אל-ח'דר. רוב אדמותיה החקלאיות של העיירה נותרו מעברה השני של הגדר, עובדה המקשה על הגישה אליהן.

בתוכנית המתאר שהכין המנהל האזרחי ליישוב בשנות התשעים נכללו 756 דונם בלבד, שרק בהם הורשו לבנות כ-6,700 תושבי היישוב דאז.³⁰⁵ בהסכמי אוסלו חולק שטח העיירה לשלושה אזורים שונים: 745 דונם (9%) נכללו בשטח A, 457 דונם (5.5%) נכללו בשטח B ויותר מ-7,000 דונם (85.5%) נכללו בשטח C.³⁰⁶ אוכלוסיית אל-ח'דר כמעט הוכפלה מאז 1997, וכיום היא מונה לפי הערכתו של ראש העירייה, עדנאן אברהים סלאח, כ-12,000 תושבים.³⁰⁷ שטחי הבנייה בעיר לא התרחבו במקביל לגידול האוכלוסייה. לדברי ראש העירייה, האדמות שנכללו בתוכנית המתאר – כיום בשטחי A ו-B – כבר נוצלו ואוכלסו עד תום, ואילו על אדמות היישוב שנכללות בשטח C ישראל אינה מתירה לבנות, ורובן מצויות בלאו הכי מעבר לגדר ההפרדה.

כ-1,000 דונם מאדמות אל-ח'דר בשטח C, שנתרו בצד ה"פלסטיני" של גדר ההפרדה, נמצאות באזור החקלאי אום רקבה, בקצה הדרומי של אל-ח'דר, מדרום-מערב לבריכות שלמה. עם השנים הפך אזור חקלאי זה גם לאזור

299 הנתון חושב על סמך עיבוד מידע גיאוגרפי בידי שי אפרתי.

300 תשובת המנהל לבצלם, 2013.

301 ר' הבנק העולמי, **גישה לאדמות**, עמ' 19, 23.

302 שם, עמ' 2.

303 שם, עמ' 15-16; הבנק העולמי, **מגזר המים**, עמ' 54-55, 64.

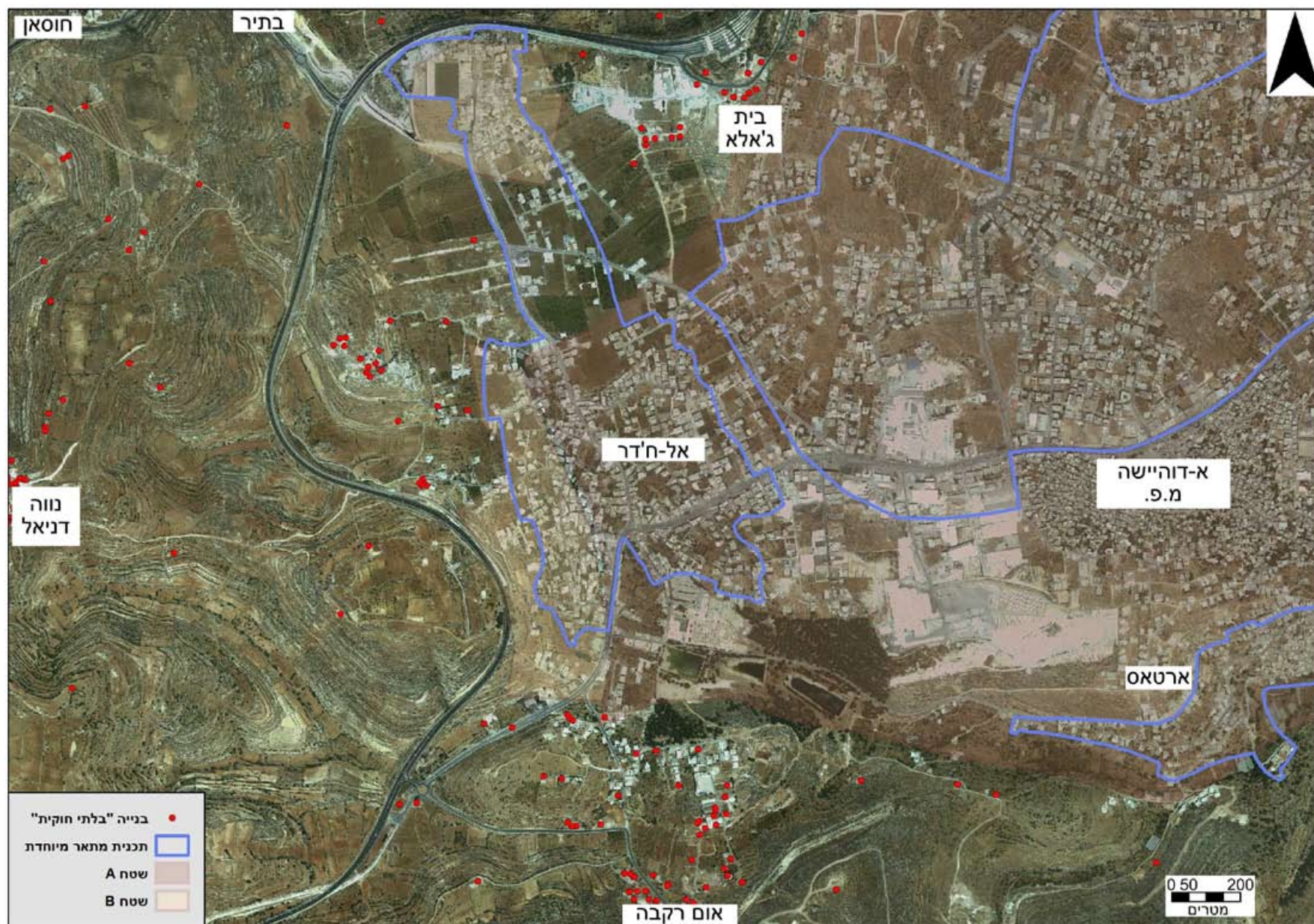
304 הבנק העולמי, **גישה לאדמות**, עמ' VI, 19; [http://www.ewash.org/files/library/\(0\)FINAL%20REPORT%20FOR%20WEBSITE%20;19](http://www.ewash.org/files/library/(0)FINAL%20REPORT%20FOR%20WEBSITE%20;19) (2012Apr%201%20Apr%202012) ר' הרחבה בנושא המים לעיל, בעמ' 17.

305 מספר התושבים הינו הערכה של הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה: PCBS, **Small Area Population 1997-2010**, 1999, עמ' 77, http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/Downloads/book498.pdf.

306 **ARIJ, Al Khader Town Profile**, 2010, עמ' 20, http://vprofile.arij.org/bethlehem/pdfs/VP/Al%20Khader_tp_en.pdf.

307 לפי מפקד האוכלוסין שנערך בגדה המערבית ב-2007 עמד גודל האוכלוסייה של אל-ח'דר באותה שנה על 9,774 נפש. PCBS, **Census Final Results in the West Bank**, 2007, עמ' 117.

תצלום אוויר 1 אל-ח'דר

מגורים, וכיום עומדים בו 55 בתים. 30 מהם סמוכים לכביש הגישה הצפוני להתנחלות אפרת, מתוכם חמישה שנבנו עוד לפני שישראל כבשה את הגדה המערבית, ו-25 שהוקמו החל משנות התשעים. במהלך שנות האלפיים הוציא המנהל האזרחי צווי הריסה ל-25 הבתים הללו, שבהם גרים כ-140 אנשים, כ-90 מהם ילדים. 25 הבתים האחרים באום רקבה מרוחקים יותר מכביש הגישה להתנחלות, ונגדם לא הוצאו צווי הריסה. בעלי הבתים המאוימים בהריסה מיוצגים בידי עמותת סנט איב. עד כה טרם הסתיימו ההליכים המשפטיים בעניינם.

עדותה של אמל דעדוע, בת 39, נשואה ואם לשמונה, מאל-ח'דר³⁰⁸

לפני 17 שנים התחתנתי, ובעלי ואני גרנו בבית של הוריו ששייך למשפחה המורחבת. שם ילדתי חמישה ילדים. בבית גרו בנוסף אלינו המשפחות של חמי ושל אחיו של בעלי, והיינו בסה"כ 30 נפשות. חיינו שם בצפיפות נוראית. היה רק חדר שירותים אחד ובכניסה אליו תמיד היה תור, במיוחד בבוקר כשהילדים הלכו לבית הספר והגברים לעבודה. נאלצנו לאכול בעיקר את מה שחמי וחמותי אהבו. כולם היו יודעים מה אנחנו קונים, ואם זה משהו פרטי שלי הייתי מחביאה אותו מפני כל בני המשפחה. הרגשתי שאין לי פרטיות בכלל, כולם ידעו הכול עלי ועל בעלי. לא היינו מעזים להגיד מילה אחד לשנייה, לא מחמאה ולא גינוי, כי כולם היו שומעים. החיים בצפיפות הזו גרמו להרגשה תמידית של מרידות וכעס.

בגלל הגידול באוכלוסייה והמחסור בקרקעות לבנייה במרכז אל-ח'דר לא יכולנו לבנות בית משלנו. הבנו שהמקום שבו נוכל לבנות בית ולהיחלץ מהמצוקה הוא על האדמות של המשפחה באזור אום רקבה, בדרך הישנה של ואדי רחאל, בשטח C.

בתחילת שנות התשעים חילקנו את הקרקע המשפחתית, ששטחה 16 דונם, בין בעלי ואחיו. בעלי קיבל חלקה של 2.5 דונם, ושם החלטנו לבנות בית לנו ולילדינו. הגשנו פעמיים בקשה להיתר בנייה במת"ק עציון לפני שהתחלנו לבנות, אבל בכל פעם התשובה הייתה שזה שטח C שבו הבנייה אסורה. במקביל, הרחיבו את ההתנחלות אפרת על האדמות של אל-ח'דר בלי שום מכשולים, בעוד שלנו, הבעלים של האדמה, עם מסמכי בעלות, אסור לבנות. לא הייתה לנו ברירה ובנינו שם את ביתנו ללא אישור, ליד בתים שכבר נבנו שם. [...]

בתחילת שנות האלפיים קיבלנו צווי הריסה בטענה שאנחנו מהווים סכנה לכביש 60, ושנחנו נמצאים בשטח C שבו הבנייה אסורה, למרות מסמכי הבעלות שלנו על האדמות. העברנו, יחד עם השכנים שלי, את צווי ההריסה לעמותת סנט איב בבית לחם והיא ייצגה אותנו בבית המשפט הישראלי. התבקשנו להכין תוכניות לשטח ולהכין את כל הניירות כדי לפתוח תיק בעציון ולהגיש בקשה נוספת לקבלת היתר, וכך עשינו.

לאורך השנים נקבעו מספר דיונים בבית המשפט שנדחו שוב ושוב. בכל פעם שהנחנו חתימת ברזל מסביב לבית קיבלנו צווי הריסה. לדוגמה, גידרנו את השטח שמסביב לבית עם צינורות מתכת כי גידלנו סוסים, ובשנת 2008 קיבלנו צו להריסת הצינורות בטענה שהם נמצאים מעל לכביש 60. העברתי את גם את הצו הזה לעמותת סנט איב שמטפלת בזה.

אני ובעלי חיים בסיט מתמשך, ובכל פעם שאנחנו רואים ג'יפ צבאי שעובר מסביב לבית אנחנו מפחדים שהם הגיעו כדי להרוס אותו ונישאר ללא מחסה. אני מרגישה שזה יהיה מוות איטי בשבילי, מעין התאבדות, אם ניאלץ לחזור לבית של ההורים של בעלי עם שמונת ילדינו.

כשהישראלים מחלקים צווי הריסה והורסים למישהו את הבית, הם לא חושבים על מי שחי בבית הזה, ואיך זה פוגע בו. הם לא ניסו לגור בצפיפות, ובלי פרטיות אפילו בחדר השינה, בבית עם 30 נפשות. הם לא מבינים שהבית הקטן שלנו הוא חלום גדול עבורנו, והתקווה היחידה שלנו לחיות כמו שאר בני האדם. אפילו אם הם יהרסו מעל לראשי את הבית לא אעזוב, אציב אוהל מעל להריסות ואגור בתוכו. זה בלתי אפשרי מבחינתי לחזור לחיי הגיהנום הקודמים.

308 עדותה של אמל איברהים חסן דעדוע נגבתה על ידי תחקירנית בצלם סוהא זיד ב-12.12.24 בבית העדה.

המחסור בשטחי בנייה באל-ח'דר פוגע גם בשירותים בסיסיים שתושבי העיירה זכאים להם, לרבות רפואה וחינוך. ראש העיירה דיווח לבצלם כי בית הספר לבנות בעיר שוכן במבנה ישן שאין בו מספיק כיתות לימוד עבור כ-780 התלמידות שלומדות בו. שיקום המבנה כרוך בהוצאות רבות והעירייה אינה יכולה להקים בית ספר חדש, בהיעדר קרקע זמינה – בין היתר, משום שרוב אדמות הכפר נכללו בשטח C. מאותה סיבה, ויתרה העירייה על האפשרות להקים בתחומי העיירה בית חולים, שהקהילה המקומית כבר גייסה תרומות לצורך הקמתו. בנוסף לתושבי אל-ח'דר, נועד בית החולים לשרת גם את תושבי הערים בית לחם, בית ג'אלא, והכפרים שממערב לבית לחם, שנסמכים כיום על בית החולים הממשלתי בבית ג'אלא, שבו 127 מיטות בלבד.

אחד מבתי הספר באל-ח'דר הוא בית הספר זוהור אל-אמל – פרחי התקווה – הכולל בית ספר יסודי וחטיבת ביניים, לבנים ולבנות. בית הספר נבנה בשנת 1992 באום רקבה, לפני חלוקת העיר לאזורים בעלי מעמד שונה. בקשה שהוגשה למנהל האזרחי להיתר בנייה עבורו, נדחתה. בהסכמי אוסלו, נכלל בית הספר בשטח C, ונרשם כמסוד חינוך במשרד החינוך הפלסטיני. כיום לומדים בבית הספר כ-700 תלמידים. בשנת 2003, אחרי כעשור של פעילות בית הספר, הוציא לו המנהל האזרחי צו הריסה. מנהל בית הספר פנה לעורך דין, אשר הגיש עתירה לבג"ץ נגד ההריסה. בנובמבר 2003 הקפיא בית המשפט את צו ההריסה, אולם האיום טרם הוסר כליל מבית הספר.

אזור אל-מח'רור – פגיעה בעסקים, בחיי הפנאי ובחקלאות

אזור אל-מח'רור משתרע על פני כ-3,000 דונם ממערב לבית ג'אלא, לכביש 60 ולגדר ההפרדה המתוכננת, ומדרום להתנחלות הר גילה. זהו אזור חקלאי עם טרסות עתיקות על מדרונות הגבעות, שוקמות קדומות, שעדיין משמשות חקלאים באזור, ומטעים של עצי פרי בצד חורש טבעי וחורשות נטועות.³⁰⁹ בגובה של יותר מ-900 מטרים מעל פני הים, מתאפיין אזור אל-מח'רור באוויר צח, במרחבים פתוחים ובנוף שהפכו לנדירים במרכזי האוכלוסייה הצפופים הסמוכים. מעלותיו של המקום מושכות אליו את תושבי הסביבה, שנהנים לטייל בו ולנפוש באדמותיו בימי הפנאי שלהם. בשנת 2001 נבנתה במקום מסעדה שזכתה להצלחה, ומשרד החוץ האיטלקי מממן פרויקט תיירותי באזור זה, הכולל שיקום של שבילים המחברים אותו לכפר בתיר וארגון טיולים מודרכים בהם.³¹⁰

מלבד השומרות העתיקות, קיימים באל-מח'רור 12 מבנים – במרחק של 150 עד 500 מטרים זה מזה – המשמשים את בעלי אדמות המקום בתקופות העבודה החקלאית, ואת בני משפחותיהם המצטרפים אליהם בסופי השבוע. בשנת 2006 התקינה עיריית בית ג'אלא באל-מח'רור כ-50 עמודי חשמל, במימון האיחוד האירופי. זרם החשמל אפשר לחקלאי המקום, רובם קשישים, להאיר ולחמם את המבנים החקלאיים שלהם, והקל על עיבוד האדמה בכך שאפשר להם להשתמש בציוד חשמלי כמו משאבת מים ומרסס חשמלי.

אזור אל-מח'רור מוגדר כשטח C. בדצמבר 2011 הרס המנהל האזרחי שלושה מהמבנים החקלאיים. במאי 2012 נהרסה המסעדה, ושלושה חודשים לאחר מכן, אחרי שהוקמה מחדש, הרס אותה המנהל בשנית. ב-3.4.12 הרס המנהל האזרחי כמחצית מעמודי החשמל. חקלאי המקום רכשו עמודים וכבלים חדשים, והצליחו לשקם את רשת החשמל בסיוע חברת החשמל הפלסטינית. ב-16.1.13 שב המנהל והרס את הרשת המשוקמת, וב-18.4.13 הרס בפעם השלישית את המסעדה.

עדויות של רחמי קוסייה, בעל מסעדה, נשוי ואב לשלושה, תושב בית ג'אלא³¹¹

אני תושב בית ג'אלא ובתחילת האינתיפאדה השנייה, בשנת 2000, הבית שלי, שהיה מול שכונת גילה, הופצץ על ידי ישראל ונהרס. יש לי ארבעה דונמים באזור אל-מח'רור אז בניתי שם בית בשטח של 160 מ"ר, מבוקים, עמודי עץ וגג רעפים. הבית מחולק לשתי קומות: בקומת הקרקע יש סלון, מטבח ושירותים, ובקומה העליונה יש חדרי שינה. הבית בנוי בשטח C. לא הגשנו בקשה להיתר בנייה כי אנחנו יודעים שלא נקבל אישור. בשנים האחרונות קיבלתי שלוש התראות להריסה שעדיין לא בוצעו.

309 ר' מידע על אזור אל-מח'רור באתר המרכז הפלסטיני לשימור מורשת תרבותית, <http://www.cchp.ps/index.php?lang=en&page=1233682287335> ובאתר http://www.wildlife-pal.org/wadi_al-makhrouh.htm, Palestine Wildlife Society.

310 ר' אתר האינטרנט של Battir Landscape Ecomuseum Office, <http://bleoffice.blogspot.co.il/>.

311 עדותו של רמזי נח'ל יעקוב קוסייה נגבתה על ידי תחקירנית בצלם סוהא זיד ב-20.12.12 בבית העד.

בשנת 2001 בניתי ליד הבית מסעדה מעמודי עץ וריצפתי אותה בברזל משוריין. בניתי אותה במיקום שמושך אנשים, כדי שתהווה מקור הכנסה למשפחה שלי. אזור אל-מח'רור הוא מקום מפלט יחיד לתושבי האזור, ברוגע שלו, בטבע ובהיעדר הצפיפות. אני ואשתי עבדנו במסעדה והכנו בה אוכל ערבי מסורתי. למסעדה הייתה הצלחה לא רעה. לקוחות, ובמיוחד משפחות, הגיעו באופן קבוע. הוספנו מתקני משחק לילדים באמצע השדה הירוק, ההורים נהנו מהטבע והייתה שמחה רבה.

ב-3.12.2001, אני, אשתי ושלושת הילדים שלנו התעוררנו בבהלה מרעש של דחפור וצעקות שהיו בחוץ, יצאנו מהבית וראינו דחפור גדול, ג'יפים של הצבא וכלי רכב של המנהל האזרחי. הנציג של המנהל האזרחי אמר שעומדים להרוס את המסעדה כי היא נבנתה ללא אישור. עניתי לו שהמסעדה פתוחה כבר מ-2001 והיא מקור הפרנסה של המשפחה שלי. הנציג אפשר לי לפנות את כל הציוד שלי מהמסעדה, אז הוצאתי את כלי המטבח, הכיסאות והשולחנות. אחרי זה הדחפור התחיל להרוס את המסעדה מול העיניים שלי ושל המשפחה שלי. ראינו איך החיים והעתיד שלנו נהרסים ביחד איתה. היה לי קשה לראות את ההרס של מקור הפרנסה של הילדים שלי, כעסתי מאוד אבל לא יכולתי לעשות כלום. [...]

אחרי ההרס הצבתי שוב את עמודי העץ ובניתי מחדש את הגג מברזל משוריין. אני והמשפחה שלי חזרנו לעבוד במסעדה. בגלל שמערכת החשמל באזור אל-מח'רור נותקה עוד לפני שהרסו את המסעדה, גרנו בבית ועבדנו במסעדה בלי חשמל. בזמנו פנינו בעניין לעיריית בית ג'אלא ולסניף חברת החשמל בבית לחם. הם הציעו לי להביא כבלי חשמל ולקשור אותם לעמוד שנמצא בכניסה לאזור אל-מח'רור. עשיתי את זה במאמץ רב וזה עלה לי המון כסף. אחרי זה הגיע רכב של חברת החשמל וחיבר את הכבלים לעמוד החשמל. המשפחה שלי ואני ניסינו לעמוד על הרגליים מחדש והפעלנו שוב את המסעדה אבל לצערי המנהל האזרחי חזר ב-2.8.12 והרס אותה בפעם השנייה.

נשארתי בלי עבודה והמשפחה שלי נפגעה בצורה רצינית. לא קיבלתי עזרה מאף גוף למרות שהחלטתי להישאר על האדמה שלי ולהיאחז בה. בניגוד לשכנים שלי שמגיעים לאדמות רק לצורכי עבודות חקלאות, אני והמשפחה שלי גרים כאן באופן קבוע. שכרתי את עו"ד עדנאן אל-אשהב, והוא הגיש בשמי בקשה להיתרי בנייה למנהל האזרחי. למרות שעורך הדין בטוח שאין סיכוי שיתנו לנו רישיון אנחנו עדיין חייבים לבצע את הצעדים הרשמיים. אני פוחד שגם את הבית שלי יהרסו ואז אאלץ לעזוב את אדמתי. שאלוהים יעזור לי.

יתמא – איום בהריסות בתים שבנו תושבים על אדמותיהם

הכפר יתמא שוכן מדרום לשכם, כשני קילומטר מדרום-מזרח לצומת תפוח. כמה מאות מטרים מדרום-מערב לכפר נבנתה ב-1991, על אדמותיו, ההתנחלות רחלים. אדמות הכפר משתרעות על פני כ-4,000 דונם, אך בינואר 1992 אושרה תוכנית מתאר לכפר בשטח של 357 דונמים בלבד, שרק בהם הותר לתושבי הכפר – אז כ-1,900 – במספר – לבנות.³¹² ב-1995 כללו הסכמי אוסלו 733 משטחו של הכפר בשטח B, לרבות רוב רובה של תוכנית המתאר. יתר אדמות הכפר נכללו בשטח C, כולל שמונה דונם מתוכנית המתאר.

כיום חיים בכפר כ-4,500 תושבים.³¹³ בשל מיעוט המגרשים הפנויים לבנייה בשטח B, החלו תושבים מיתמא לבנות בתים על אדמותיהם הסמוכות, שכלולות בשטח C. כיום בנויים על אדמות אלה כמה עשרות בתים בפאתי הכפר, בעיקר במערבו ובדרומו. בשנים 2009-2010 הוציאה ישראל צווי הריסה ל-23 מתוכם.³¹⁴

312 המידע על תוכנית המתאר נמסר מפי מנהלת מדור ההנדסה במשרד השלטון המקומי בשכם, חנין א-סייד, לעבד אל-כרים א-סעדי מבצלם בפגישה ב-7.4.13; המידע על האוכלוסיה לקוח מ-PCBS, *Small Area Population*, עמ' 119.

313 נתון נמסר מראש המועצה המקומית יתמא, עבד אל-מונעם ג'בריל סנובר, לעבד אל-כרים א-סעדי מבצלם בפגישה ב-7.4.13. לפי מפקד האוכלוסין הפלסטיני, בשנת 2007 מנתה אוכלוסיית הכפר 2,853 נפש. PCBS, *Census Final Results in the West Bank*, 2007, בעמ' 110.

314 המידע נמסר מראש המועצה המקומית יתמא (ר' בהערה הקודמת).

תצלום אוויר 2 יתמא

לאחר שבקשות שהגישו התושבים לקבלת היתרי בנייה נדחו על ידי המנהל האזרחי בטענה ששטח הבנייה לא נכלל בתחום תוכנית המתאר של הכפר, עתרו 21 מהם לבג"ץ. הם דרשו לבטל את הצווים ולהכין לכפר תוכנית מתאר עדכנית, שבמסגרתה יאושרו המבנים שכבר נבנו בו.³¹⁵ המדינה טרם הגישה את תגובתה לעתירה.

עדותה של מוניה מוחמד ג'אבר סנובר, בת 37, נשואה ואם לשישה יתמא³¹⁶

אני נשואה לזידאן מותעב סנובר ויש לנו שישה ילדים. [...] אחרי שהתחתנו גרנו בחדר קטן ששכרנו מאחד התושבים בכפר. בשנת 2003 בנינו על שטח של חצי דונם בדרום-מערב הכפר בית בשטח של 90 מ"ר. בבית היו שלושה חדרים וגם סלון, מטבח ושני חדרי שירותים. היינו מאושרים שיש לנו בית מרווח בהשוואה לחדר שגרנו בו קודם. כשהילדים גדלו נזקקנו לעוד מקום, אז בשנת 2010 הצבנו על גג הבית עמודים כדי לבנות קומה נוספת.

הופתענו כשחיילים מסרו לנו התראה על הפסקת עבודה בחודש מאי של אותה השנה. רק אז נודע לנו שאנחנו בעצם בונים בשטח C. הדבר הזה לא עלה בדעתנו, כי בעלי ירש את חלקת האדמה מאביו שירש אותה מסבו והיא נמצאת בתוך גבולות הכפר. אין שום סימן שיכול להעיד מה שייך לשטח B ומה לשטח C, וגם לא ידעתי שצריך לבקש מהצד הישראלי היתר בנייה אם רוצים לבנות בשטח C.

בני המשפחה ניסו להרגיע אותנו ויעצו לנו לשכור עורך דין כדי שיטפל בעניין וישיג לנו היתר בנייה. גם בתים סמוכים לנו קיבלו התראות דומות. וכולנו הגשנו בקשות להיתרי בנייה. ביקשו מאתנו מסמכי בעלות על האדמה ותוכנית מתאר לבנייה. עו"ד תאופיק ג'בארין הוסמך מטעם מחוז שכם לייצג אותנו ולטפל בתיקים שלנו.

לתדהמתנו, ב-19.12.12 דחו את הבקשות שלנו להיתר בנייה והציעו לנו להגיש עתירה לבית המשפט תוך עשרה ימים. בעלי שילם אגרה של 2,250 ש"ח והגיש עתירה לבג"ץ באמצעות עורך הדין. מאז אנחנו מחכים בקוצר רוח להחלטה של בית המשפט.

כשאני מדמיינת את הדחפורים הורסים לנו את הבית אני לא מצליחה להירדם. אני מרגישה ממש חולה, כל איבר בגוף שלי כואב. כל החיים שלי עבדתי כאחות, ולקחתי הלוואות מבנקים ומחברים כדי לבנות את הבית הזה. בניתי אותו לאט, צעד אחר צעד, בהתאם לכסף שהצלחתי לאסוף, ועד היום אני בחובות כספיים. בעלי פועל אבל הוא לא יכול לעבוד בישראל מסיבות ביטחוניות, לכן הוא עובד יום אחד מתוך עשרה ימים, וכל הנטל נופל עלי. אפילו הילדים שואלים אותי האם הולכים להרוס לנו את הבית, האם ירשו לנו להוציא את החפצים שלנו משם, לאן נלך, איפה נישן, ואני לא יודעת מה לענות להם.

בניית הבית עלתה לי 30,000 דינר [כ-150,000 ש"ח], ובשנה האחרונה השקענו יותר מ-25,000 ש"ח בריצוף ובארונות המטבח. זה היה סכום גדול מאוד בשבילי אבל זה היה חשוב לי כי תמיד חלמתי על מטבח מאורגן ויפה. החלום התממש אבל לרוע מזלי הם הולכים להרוס את המטבח ואת הבית כולו.

קיביה – צפיפות-בנייה ללא היתר-צווי הריסה

הכפר קיביה שוכן במרכז הגדה המערבית, מערבית לרמאללה, כשני קילומטרים בלבד ממזרח לקו הירוק. אדמות הכפר משתרעות על פני 5,130 דונם. במפקד האוכלוסין הפלסטיני ב-2007 נמנו בו 4,900 בני אדם, וכיום גרים בו כ-6,000 איש.³¹⁷ בשנת 1991 הכין המנהל האזרחי תוכנית מתאר לכפר, שכללה 742 דונם. התוכנית תחמה את שטחו הבנוי של הכפר באותה עת ולא כללה שטחים להתרחבות עתידית.³¹⁸ הסכמי אוסלו הגדירו כ-1,100 דונם מאדמות

315 בג"ץ 3153/11 נג'אר ואח' ג' מועצת התכנון העליונה ואח', עתירה מ-21.4.11.

316 עדותה של מוניה מוחמד ג'אבר סנובר נגבתה על ידי תחקירנית בצלם סלמא א-דיבעי ב-30.12.12 בבית העדה.

317 הנתון לגבי 2007 לקוח ממפקד האוכלוסין הפלסטיני מ-2007, עמ' 113. הנתון לגבי גודל האוכלוסייה הנוכחית נמסר לבצלם מראש מועצת הכפר, ווידוי חוסיין עבד קטנה, בדצמבר 2012.

318 תוכנית מס' 1587/91, אושרה ב-28.3.91.

קיביה - כ-21.5% - כשטח B, וכיום זהו השטח שעליו מורשים תושבי הכפר לבנות. שאר אדמות הכפר, יותר מ-4,000 דונם (קרוב ל-80%), הוגדרו כשטח C.³¹⁹

עם גידול האוכלוסייה בכפר התמעטו בו השטחים הפנויים לבנייה והתייקרו מאוד, והצפיפות בבתים גדלה. כתוצאה ממצב זה החלו תושבים מהכפר לבנות בתים על אדמות הכפר שבשטח C. ראש מועצת הכפר של קיביה, ווהיד חוסיין עבד קטנה, מסר לבצלם בסוף דצמבר 2012 כי כיום קיימים בקיביה כ-850 מבנים בתחומי תוכנית המתאר וכמאה נוספים מחוץ לה - בשטח C - בצפון-מערב הכפר, בדרומו ובמזרחו. המנהל האזרחי הוציא צווי הפסקת עבודה נגד 34 בתים ושני מבנים חקלאיים שנבנו בשכונות אלה, בעילה של היעדר היתר בנייה. בבתים אלה גרים 196 אנשים, רובם ילדים. בעלי הבתים שנשקף להם איום ההריסה מיוצגים בידי מרכז אל-קודס לזכויות האדם, שפנה בשם למנהל האזרחי בבקשה להיתר בנייה. המנהל טרם מסר את החלטתו לגבי הבתים.

עדויות של מוחמד אסמר, בן 31, נשוי ואב לשניים, תושב קיביה³²⁰

אני ומשפחתי גרים בקיביה שבמחוז רמאללה. [...] בשנת 1990 חיינו כל המשפחה - אבי, אמי ו-13 בנים ובנות - בבית עם שישה חדרים, בגודל 150 מ"ר. למשפחה שלי לא הייתה חלקת אדמה נוספת שיכולנו לבנות עליה במקרה שאחד מהאחים יתחתן, אז אספנו את כל החסכוניות שלנו ובשנת 1998 רכשנו חלקה בגודל 1,300 מ"ר בשטח C. הקרקע אמנם נמצאת מחוץ לגבולות הכפר אבל היא במרחק של כ-100 מטרים בלבד מהבית של אבא שלי, וקיוונו שיום אחד היא תיכלל בתוכנית המתאר של הכפר. [...]

בשנת 2008 אחי חמדי התחתן. אבי בנה עבורו חדר עם מטבח ושירותים בבית המשפחה, כדי שיוכל לחיות בו עם אשתו וילדיו. אני החלטתי לבנות חדר ומטבח נוסף מעל לביתו של אבי כדי להתכונן גם לחתונה ולעתידי שלי. בגלל הצפיפות והמצוקה הכלכלית לקח לי הרבה זמן להחליט להתחתן.

בשנת 2009, נולד הבן הראשון שלי ומיד הבנתי שיהיה לנו צפוף מדי בחדר שבו גרנו, מעל בית אבי. בנוסף, רציתי לעזור לאחים שלי ולאפשר גם להם להתחתן ולהתרחב כמוני בבית המשפחה. לכן, החלטתי בשנת 2010 לבנות על הקרקע שרכשנו. השתמשתי בכסף שחסכתי ולקחתי הלוואה, למרות שזה היה סיכון גדול כי בניתי ללא היתר.

בניתי בית בשטח של 70 מ"ר, שכולל שלושה חדרים קטנים, שירותים ומטבח. עברתי לגור שם לפני שסיימתי את עבודות הגימור של הבית ועוד לא התקנת חלונות, אז כדי להגן עלינו מהקור ומהחום כיסיתי את החלונות בניילון.

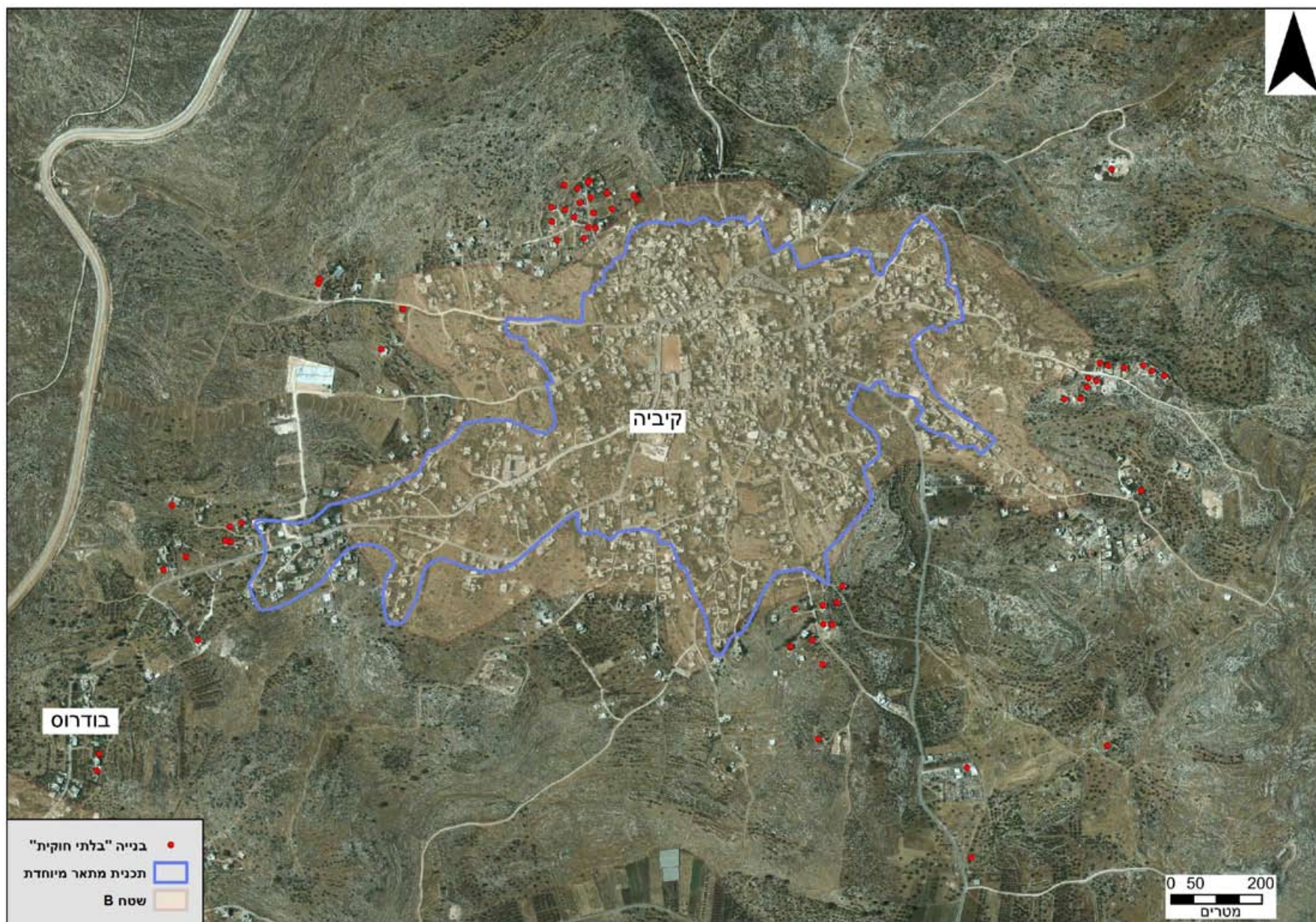
לא הגשתי למנהל האזרחי בקשה להיתר בנייה כי ידעתי מראש שלא אקבל אישור בנייה מחוץ לתוכניות המתאר בשטח C. זאת, למרות שהמרחק בין הבית החדש לגבול התוכנית הוא רק 50 מטרים. ב-23.11.11 נציגי המנהל האזרחי תלו צו הפסקת עבודות בנייה על דלת הבית. פניתי למועצת הכפר כדי לקבל עזרה בהליכים המשפטיים להגשת ערעור. התברר ש-13 בתים בשכונה שבה אני גר [...] קיבלו צווים דומים מהמנהל האזרחי. גם אחי חמדי קיבל צו שני להפסקת עבודה לשלד הבית שבנה ליד הבית שלי. [...]

אני חי כל הזמן בדאגה וחשש בגלל האיום שהישראלים יהרסו את הבית היחיד שלי, שבשבילו הוצאתי את כל מה שיקר לי. מכרתי אפילו את התכשיטים של אשתי ולוויתי כסף מאנשים כדי שאוכל לבנות. אני לא יכול לדמיין את היום שבו כל זה יהפוך להריסות. אם זה חלילה יקרה זה ישים קץ לחיי ולחיי משפחתי, אין לנו מקום אחר לגור בו. אם חלילה יהרסו את הבית שלי, אני לא אעזוב אותו. אני אביא אוהל ואגור בתוכו עם אשתי ושני ילדיי. השאיפה שלי היא שתהיה להם יציבות בבית הזה, שאותו הם יוכלו לרשת ממני.

319 ARIJ, Qibya Village Profile, 2012, עמ' 16, http://vprofile.arij.org/ramallah/pdfs/vprofile/Qibya_vp_en.pdf.

320 עדותו של מוחמד מחמוד עיד אסמר נגבתה על ידי תחקירן בצלם איאד חדאד ב-24.12.12 בבית העד.

תצלום אוויר 3 קיביה

סיכום ביניים: הגבלות על בנייה בשטח C – פגיעה בכלל תושבי הגדה

שליטתה של ישראל בשטח C אינה מגבילה רק את האוכלוסייה המצומצמת שחיה בו, אלא פוגעת באוכלוסיית הגדה המערבית כולה. חלוקת הגדה לאזורים A, B ו-C נעשתה כחלק מהסדר הביניים של הסכמי אוסלו. הסדר זה אמור היה להיות זמני, וככזה הוא לא נועד לענות על הצרכים של גידול דמוגרפי ארוך טווח. אולם, הסדר זמני זה חל כבר קרוב ל-20 שנה. המשך שליטתה של ישראל באדמות שטחי C הנרחבות, והאיסור שמטיל המנהל האזרחי על בנייה ופיתוח פלסטיניים באדמות אלה, יוצר בשטחי A ו-B מציאות של מחסור מלאכותי בקרקעות וגורר מחסור בדיור וזינוק במחירי האדמות המעטות שפנויות. תושבי היישובים האלה אינם זוכים לשירותים בסיסיים נאותים של חינוך, בריאות ותברואה, בין היתר בשל הקושי של מועצות יישוביהם לספק להם אותם בהיעדר שטחים מתאימים לבניית המוסדות הנדרשים.

פרק 6:

הפרות של המשפט הבינלאומי

הסכמי אוסלו וחלוקת הגדה המערבית לאזורים בעלי מעמד שונה, לא שינו את מעמדה של הגדה המערבית כולה כשטח כבוש בידי ישראל. גם לפי גרסתה הרשמית של ישראל, שטח C נתון תחת תפיסה לוחמתית זמנית ואינו חלק משטחה הריבוני של ישראל.³²¹ ככוח כובש, חלים על פעולותיה של ישראל בשטח C – ובגדה כולה – דיני הכיבוש, המעוגנים בעיקר בתקנות הנספחות לאמנת האג ובאמנת ג'נבה הרביעית.³²²

נוסף לכך, מכוח משפט זכויות האדם הבינלאומי חובה על ישראל להגן על זכויות האדם של כל האנשים הנתונים לשליטתה, לרבות אלה של תושבי הגדה המערבית. טענתה של ישראל שהאמנות של משפט זה אינן חלות על פעולותיה בשטחים נדחתה שוב ושוב על ידי משפטים ועל ידי ועדות האו"ם האחראיות על יישום האמנות, אשר קבעו שהאמנות חלות בכל אזור שבו יש למדינה שליטה, ללא קשר לשאלת הריבונות באותו אזור.³²³

במדיניותה בשטח C, כפי שתוארה בדו"ח זה, מפרה ישראל את כללי המשפט הבינלאומי ההומניטארי ואת דיני זכויות האדם, כפי שיפורט להלן.

המשפט ההומניטארי הבינלאומי

אחד מהעקרונות הבסיסיים במשפט ההומניטארי הבינלאומי הוא שכיבוש הוא זמני ולכן הכוח הכובש אינו הריבון בשטח ונאסר עליו ליצור בשטח הכבוש שינויים של קבע.³²⁴ בתקופה הזמנית שבה היא מחזיקה בשטח, על המדינה הכובשת לשמור על הסטטוס-קוו ששרר בו טרם הכיבוש, לשמור על נכסי השטח ולדאוג לאוכלוסייתו, שמוגדרת כאוכלוסייה מוגנת.³²⁵ למפקדים הצבאיים מותר להתחשב בשני שיקולים בלבד בבואם לקבל החלטות הנוגעות לשטח הכבוש: טובת האוכלוסייה המקומית והאינטרסים הצבאיים של הצבא בשטח הכבוש. כך קבע השופט אהרן ברק: "אין המפקד הצבאי רשאי לשקול את האינטרסים הלאומיים, הכלכליים, הסוציאליים של מדינתו שלו, עד כמה שאין בהם השלכה על האינטרס הביטחוני שלו באזור או על האינטרס של האוכלוסייה המקומית. אפילו צורכי הצבא הם צרכי הצבאיים ולא צורכי הביטחון הלאומי במובנו הרחב".³²⁶

שימוש אסור במשאבי השטח הכבוש

בהתבסס על נוכחותו הזמנית של הכוח הכובש, המשפט ההומניטארי הבינלאומי מטיל עליו שורה של הגבלות ואיסורים בכל הנוגע לשימוש באדמות השטח הכבוש – הפרטיות והציבוריות – ובמשאביו הטבעיים. כללים אלה מעוגנים בסעיפים 46 ו-52 לתקנות האג ובסעיף 53 לאמנת ג'נבה, כולם נחשבים למשפט מנהגי המחייב את ישראל.

321 למשל בג"ץ 1526/07 **אחמד עיסא עבדאללה יאסין ואח' נ' ראש המנהל האזרחי ואח' ס'** 12 להשלמת טיעון מטעם המדינה מ-5.7.07.
322 אמנה בדבר הדינים והמנהגים של מלחמה ביבשה לרבות תקנות בקשר לדיני ומנהגי המלחמה ביבשה (האג 1907), <http://www.btselem.org/>
323 http://www.btselem.org/hebrew/international_law/hague_convention_and_regulations; אמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949), http://www.btselem.org/hebrew/international_law/fourth_geneva_convention. ר' למשל בג"ץ 393/82 **ג'מעה אסכאן נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון**, פס"ד מ-28.12.83, http://www.nevo.co.il/psika_html/elyon/PADI-LF-4-785-L.htm. נוסף על כך מחייבות את ישראל גם הוראות מסוימות בפרוטוקול הראשון משנת 1977 הנלווה לאמנות ג'נבה משנת 1949, אשר משקפות משפט מנהגי (protocol i to geneva conventions.pdf).
324 ר' מקורות בבצלם, **כל האמצעים כשרים**, עמ' 42, הערה מס' 205.
325 ר' בג"ץ 393/82, פס"ד מ-28.12.83.
326 בג"ץ 393/82, פס"ד מ-28.12.83, עמ' 793-794.

שימוש אסור בקרקע

לפי סעיף 52 לתקנות האג, אסור להשתמש ברכוש האויב "אלא לצורכי צבא הכיבוש". לפי הפרשנות המקובלת, אין מדובר בצרכים כלליים של המדינה הכובשת או של צבאה, אלא רק במקרים שבהם קיים צורך צבאי מדי, בעתות מלחמה, של הצבא הכובש בשטח הכבוש. גם אז, על השימוש להיעשות רק באופן זמני.³²⁷

מדיניות ישראל בשטחי C סותרת כללים אלה:

א. ישראל הגדירה קרוב ל-40% משטח C כ"אדמות מדינה", אשר חלקן היו קודם לכן אדמות בבעלות פרטית – והיא אוסרת, ככלל, על בנייה ופיתוח פלסטיניים באדמות אלה. ההכרזה על מאות אלפי דונמים כ"אדמות מדינה" נעשתה בהליך המנוגד לחוק המקומי שחל בגדה המערבית.³²⁸ אולם, גם אם ההכרזה היו נעשות בהליך חוקי הן נועדו לשרת מטרה בלתי חוקית: המנהל האזרחי מייעד את "אדמות המדינה" באופן כמעט בלעדי להתנחלויות ולמתקני תשתית ישראלים. זאת, למרות שלא קיים כל צורך צבאי המצדיק זאת ובוודאי שאין בכך כדי לשרת את טובת האוכלוסייה הפלסטינית.

ב. 30% משטחי C מוגדרים כשטחי אש. שטחים אלה משמשים לאימונים כלליים, שמטרתם שמירת הכשירות הכללית של צה"ל – מה שאינו נחשב כצורך צבאי הכרחי.³²⁹ דברים אלה עולים בבירור מהודעת המדינה לגבי שטח אש 918, שממנה עולה כי הוא נחוץ לצורך אימוני לחימה מהסוג הנדרש במלחמת לבנון השנייה.³³⁰ מכאן, שהשטח נחוץ לצרכים שאינם קשורים כלל לשטח הכבוש עצמו ולפיכך אין לישראל כל סמכות להכריז עליו כשטח אש.

ניצול מקורות המים

על פי סעיף 55 לאמנת ג'נבה על המדינה הכובשת להבטיח "במלוא מידת האמצעים שברשותה את אספקת המזון והרפואות לאוכלוסייה"; חובה זו כוללת את הבטחת הגישה למים.³³¹ לפי המשפט המנהגי, המדינה הכובשת מחויבת להגן על מתקני מים ולהבטיח אספקה נאותה של מים לאוכלוסייה המוגנת,³³² ונאסר עליה להרוס מתקני מים.³³³ בכיבוש ארוך טווח אף מתגברת החובה להבטיח אספקת מים ומזון.³³⁴

בניגוד להוראות אלה, השתלטה ישראל על רוב מקורות המים באזור והיא מקצה את רובם לשימוש בישראל ובהתנחלויות, תוך התעלמות מצורכייהם של התושבים הפלסטינים ומהמחסור הכרוני במים בגדה המערבית. המנהל האזרחי מתנה חיבור לרשת המים בתוכנית מתאר מאושרת – שאותה הוא נמנע מלהכין לרוב הכפרים הפלסטיניים שבסמכותו – ומותיר כפרים שלמים ללא מים זורמים. נוסף על כך, הורס המנהל בורות מים בנימוק של בנייה ללא היתר, ומחרים מכלי מים בעילה של שימוש בהם בשטחי אש.

327 ר' חוות דעת משפטית של פרופ' איל בנבנישתי, פרופ' דוד קרצמר ופרופ' יובל שני, אשר צורפה לעתירה בבג"ץ 413/13, ס' 14-19. (להלן: חו"ד בנבנישתי, קרצמר ושני), <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2013/01/hit413expert1.pdf>. גם בג"ץ קיבל פרשנות זו, בפסקו כי "צורכי הצבא האמורים באותו סעיף אינם יכולים לכלול, לפי פירוש סביר כלשהו, את צורכי הביטחון הלאומי במובנם הרחב". בג"ץ 390/79 **דויקאט נ' מדינת ישראל**, פס"ד מ-22.10.79.

328 להרחבה ר' בצלם, **באצטלה של חוקיות**.

329 ר' חוות דעתו של Dr. Michael Bothe, **Limits of the right of expropriation (requisition) and of movement restrictions in occupied territory**, אשר צורפה לעתירה בבג"ץ 413/13, עמ' 5. <http://www.acri.org.il/en/wp-content/uploads/2013/01/Michael-Bothe-918-position.pdf>.

330 בג"ץ 413/13, הודעה מעדכנת מטעם המשיבים מ-19.7.12, ס' 12.

331 J. Pictet (ed.), **Commentary, Fourth Geneva Convention Relative to Protection of Civilian Persons in Time of War**, עמ' 310. הזכות למים אינה מצוינת במפורש במסמכי היסוד הבינלאומיים בתחום זכויות האדם. אולם, מאחר שמים מהווים תנאי מוקדם להנאה מזכויות אחרות המוכרות במסמכי היסוד, נהוג כיום לעגן את הזכות למים אף במסמכים אלו, כחלק מהזכות למזון. לפירוט מקורות ר' <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet34en.pdf>.

332 כלל 54 לכללי ברלין בדבר מקורות מים משנת 2004, שנוסחו על ידי אגודת המשפט הבינלאומי (ILA), http://www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/ILA_Berlin_Rules-2004.pdf.

333 סעיף VI (3) להחלטה של ה-ILA מ-4.9.76, עמ' 55, http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_427.pdf.

334 פרופ' אייל בנבנישתי, **חוות דעת מומחה בעניין הריסה של מבנים הנחוצים להישרדות האוכלוסייה האזרחית המוגנת עקב העדר היתר בנייה**. חוות הדעת הוגשה לבקשת שומרי משפט – רבנים לזכויות האדם במסגרת בג"ץ 5667/11 **מועצת כפר דיראת-רפיעה ואח' נ' שר הביטחון ואח'**, עמ' 7 (להלן: חו"ד בנבנישתי בעניין הריסת מבנים).

פגיעה ברכוש פרטי

סעיף 46 לתקנות האג קובע כי חובה על הכוח הכובש לכבד רכוש פרטי וכי אין להחרים רכוש כזה. הגבלת האפשרות לעשות שימוש אפקטיבי ברכוש – למשל באמצעות מניעת גישה לאדמות לצורך עיבודן – מהווה הפרה של סעיף זה ופוגעת ביכולתם של בעלי הרכוש ליהנות מקניינם.³³⁵

כך, תושבים פלסטינים שבבעלותם אדמות בשטח C, לרבות אלה שמתגוררים בשטחי A ו-B, מנועים ברוב המקרים מלבנות עליהן. מחצית מאדמות שטח האש 918, למשל, הן אדמות פרטיות. המדינה מוכנה לאפשר לתושבי שמונת הכפרים בשטח האש, שעליהם היא גזרה גירוש, גישה לאדמותיהם רק בחלק קטן מימי השנה.³³⁶ הסדר כזה ימנע מהם את השימוש השוטף בבתיהם, באדמותיהם ובנכסיהם. במדיניות זו מפרה ישראל את חובתה להגן על רכושם הפרטי של התושבים המוגנים החיים בשטח הכבוש.³³⁷

הריסות מתקנים הנחוצים להישרדות האוכלוסייה

בנוסף למבני מגורים, הורס המנהל האזרחי גם מבנים חקלאיים ומסחריים ואף בורות מים. סעיף 54 של הפרוטוקול הראשון הנלווה לאמנות ג'נבה אוסר על הריסת מתקנים הנחוצים להישרדותה של האוכלוסייה המוגנת, לרבות שטחים חקלאיים, מצרכי מזון ומתקני מים.³³⁸ המנהל הורס גם אוהלים שנבנו על ידי ארגוני סיוע הומניטריים במטרה להגן על תושבים המתגוררים באזורים מדבריים מהשמש הקופחת ביום ומהרוח הקרה בלילה לאחר שהצבא הרס את בתיהם.³³⁹

הפגיעה במתקנים כאלה מותרת רק בעת לחימה, ואם הם משמשים כמטרה צבאית לגיטימית.³⁴⁰ בהרסו בורות מים, אוהלים שמסר הצלב האדום לעקורים ומתקנים אחרים שדרושים להישרדות האוכלוסייה – מפר המנהל האזרחי את סעיף 54.

היעדר תכנון – הפרת החובה להבטיח קיומם של חיים תקינים

דיני הכיבוש מגדירים את האוכלוסייה שגרה בשטח הכבוש, ושאינה נמנית עם אזרחי המדינה הכובשת, כאוכלוסייה מוגנת.³⁴¹ המדינה הכובשת מחויבת לפעול לתועלתה ולרווחתה של אוכלוסייה זו, כולל שמירה על זכויות האדם שלה והבטחת מענה לצרכיה הבסיסיים.

סעיף 43 לתקנות האג מחייב את המפקד הצבאי "להבטיח את הסדר והחיים הציבוריים [...] מתוך כיבוד החוקים הנוהגים במדינה [...]". בג"ץ קבע כי יש להבטיח את צורכי האוכלוסייה בהתאם לסטנדרטים המאפיינים את החיים המודרניים בתקופה הנוכחית. עוד נקבע כי חובה זו מתפרשת על כלל היבטי החיים הציבוריים, לרבות "נסיבות כלכליות, חברתיות, חינוכיות, סוציאליות, תברואתיות, בריאותיות, תעבורתיות וכיוצא באלה".³⁴²

ישראל מתנערת לחלוטין מהחובה המוטלת עליה בסעיף זה. היא שינתה את החוק הירדני שהסדיר את תחום התכנון בגדה המערבית טרם כיבושה והפקיעה מידי תושבי הגדה את הסמכות להשתתף בהליכי התכנון של יישוביהם.³⁴³ מעבר לחוסר החוקיות שבשינוי החוק המקומי, הוא לא נעשה לטובת האוכלוסייה המקומית אלא להיפך, מטרתו לפגוע בה: המנהל האזרחי מנצל את שליטתו הבלעדית בהליכי התכנון ונמנע מהכנת תוכניות מתאר לכפרים שנמצאים בשטח C. הוא מסרב לאפשר לתושביהם לבנות בהם בתים ומבני ציבור, ואוסר עליהם להתחבר לרשתות מים וחשמל. הגבלות דומות מוטלות גם על היישובים שנכללים בשטחי A או B, שישאל שולטת באדמות שמסביבן ומסרבת לאפשר להם להתפתח.

335 ר' בג"ץ 9593/04 ראשד מוראר נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון (לא פורסם, ניתן ביום 26.6.06), ס' 14 לפסק דינה של השופטת ביניש; יורם דינשטיין, **המשפט הבינלאומי האל-מדינתי** (שוקן, 1979), עמ' 224-225.

336 בג"ץ 413/13, הודעה מעדכנת מטעם המשיבים מ-19.7.12, ס' 3.

337 ר' חו"ד בבנישתי, קרצמר ושני, ס' 36.

338 הוראת הסעיף מקובלת כיום כמשקפת את המשפט הבינלאומי המינהגי. ר' חו"ד בבנישתי בעניין הריסת מבנים, עמ' 3.

339 שם, עמ' 4.

340 שם, עמ' 5.

341 ס' 4 לאמנת ג'נבה הרביעית להגנת אזרחים בימי מלחמה.

342 בג"ץ 393/82, פס"ד מ-28.12.83, עמ' 786.

343 צו בדבר חוק תכנון ערים, כפרים ובניינים (יהודה ושומרון) (מס' 418) תשל"א-1971. ר' לעיל, בעמ' 12. להרחבה בעניין אי החוקיות שבשינוי החוק המקומי ר' חוות דעת של המומחים למשפט בינלאומי Dr. Theo Boutruche and Prof. Marco Sassoli שצורפה לעתירה לבג"ץ 5667/11 **מועצת הכפר דיראת-רפעה ואח' נ' שר הביטחון ואח'**, בעמ' 22-27 (להלן: חו"ד ססולי), <http://rhr.org.il/heb/wp-content/uploads/62394311-Expert-Opinion-FINAL-1-February-2011.pdf>.

גם במקרים שבהם הכין המנהל האזרחי תוכניות מתאר, הן רחוקות מלענות על צורכי האוכלוסייה: הן מתירות בנייה בשטח מצומצם בלבד ואינן מאפשרות התרחבות של היישוב בהתאם לגידול באוכלוסייה ולשינויים בצורכי התושבים. בהתנהלות זו פוגעת ישראל בחייהם וברווחתם של תושבי הגדה וכופה עליהם חיים בתנאים קשים ובחוסר ודאות תמידי בנוגע לעתידם. בכך מפרה ישראל את חובתה לפי סעיף 43.³⁴⁴

גירוש אוכלוסייה ממקומה – הפרת האיסור על העברה בכפייה

ישראל מתכוונת לגרש כ-1,000 אנשים משמונה כפרים בדרום הר חברון לצורכי אימונים של צה"ל, ומאותן סיבות מגרשת באופן שגרתי קהילות רועים מהאזורים שבהם הם חיים בבקעת הירדן. באזור מעלה אדומים מתכנן המנהל האזרחי פינוי של קרוב ל-3,000 בדואים ממקומות מגוריהם, שבהם הוא מסרב להכיר.

גירוש של תושבי השטח הכבוש מהווה הפרה של סעיף 49 לאמנת ג'נבה הרביעית, האוסר על גירוש והעברה כפויה של מוגנים – בין אם בתוך השטח הכבוש ובין אם אל מחוץ לו – "יהיה המניע להם אשר יהיה". הנסיבות היחידות שבהן רשאי הכוח הכובש לפנות תושבים מבתיהם הן כאשר הדבר חיוני לביטחונם הם או מתוקף "שיקולי הכרח צבאיים", כאשר שהותם של התושבים במקום מסכלת פעילות צבאית במהלך מעשי איבה.³⁴⁵ גם במקרה כזה יש לאפשר למפונים לחזור לבתיהם "מיד בתום פעולות האיבה באותו שטח". בעת הפינוי הזמני חובה על הכובש לספק למפונים מגורים חלופיים ותנאי מחייה בסיסיים.³⁴⁶ הפרה של סעיף 49 מוגדרת כהפרה חמורה של אמנת ג'נבה.³⁴⁷

במקרים המתוארים בדו"ח זה, פינוי התושבים לא נועד להגן עליהם מפני קרבות, וגם לא לאפשר פעולה צבאית הכרחית ודוחקת. עילת הפינוי של פלסטינים מאזורים שהוכרו כשטחי אש היא אימונים צבאיים קבועים ושוטפים. אלה אינם מהווים צורך צבאי הכרחי שנוגע לכיבוש, ולכן אינם יכולים להצדיק פינוי כפוי.³⁴⁸ את הפינוי הכפוי של בני שבט הג'האלין המדינה כלל אינה מתרצת בשיקולים שקשורים לביטחון. בכל המקרים הללו מהווה הפינוי הכפוי הפרה חמורה של אמנת ג'נבה.

המדינה גורסת כי תושבי שטח האש 918 שבדרום הר חברון, כמו גם תושבים בקהילות בבקעת הירדן ששוכנות בשטחי אש, אינם תושבים קבועים בשטחים אלה ולכן ניתן לפנותם. מעבר לכך שבפועל רוב התושבים הללו יושבים דרך קבע בבתיהם, האיסור באמנת ג'נבה על העברה כפויה הוא מוחלט וללא חריגים. ההגנה שבו ניתנת ל"מוגנים" – דהיינו לתושבי השטח הכבוש – ולא רק למי שהכוח הכובש מגדיר כ"תושבי קבע".³⁴⁹ הכפרים שבשטח אש 918, קהילות הרועים שבשטחי האש בבקעת הירדן והמאהלים שבסמוך למעלה אדומים הם ביתם של אלפי אנשים, ועל ישראל נאסר לפנותם ממנו.

העברת אזרחים נחשבת "כפויה" גם כאשר היא אינה נכפית על התושבים תוך הפעלת כוח פיזי ישיר. גם יצירת נסיבות שגורמות לאנשים המוגנים לעזוב את ביתם, נחשבת להעברה אסורה. בית הדין לפשעי מלחמה ביוגוסלביה קבע, למשל, שהאלמנט החיוני בפינוי כפוי הוא שהעקירה אינה מבחירה, ושלקוראים לא הייתה ברירה אלא לעזוב.³⁵⁰ בית הדין מפרט כי ניתוק בתים ממים, מחשמל ומטלפון, כחלק ממהלך של יצירת תנאי מחייה קשים עבור התושבים שמטרתו לגרום להם לעזוב את ביתם, מוגדר כהעברה כפויה אסורה.³⁵¹

מדיניות התכנון והבנייה של ישראל בשטח C כופה על תושבים לחיות בכפרים שלא ניתן לפתחם, ללא חיבור למים ולחשמל. אכיפת תקנות התכנון והבנייה כוללת הריסת בתים והותרת אנשים ללא קורת גג. מדיניות זו יוצרת מציאות חיים שלא מותרת לתושבים ברירה אלא לעקור ממקומם. בשל כך, מדיניות זו מהווה אף היא הפרה של סעיף 49 לאמנת ג'נבה.

344 ר' חו"ד ססולי עמ' 17, 27, 30.

345 ר' חו"ד בבנשתי, קרצמר ושני, ס' 8.

346 ר' דינשטין, המשפט הבינלאומי האל-מדינתי, עמ' 225.

347 סעיף 147 לאמנת ג'נבה מגדיר גירוש והעברה כהפרה חמורה של האמנה; חוקת בית הדין הבינלאומי לפשעים כוללת הפרה חמורה זו בין "פשעי המלחמה" שבתחום סמכותו. 2(a)(vii) ס' 5, מע, Rome Statute of the International Criminal Court, <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>.

348 ר' חו"ד בבנשתי, קרצמר ושני, ס' 30.

349 שם, ס' 6.

350 ICTY, PROSECUTOR v. MILORAD KRNOJELAC, Trial Chamber, Judgment, IT-97-25-T (2002), <http://www.icty.org/x/cases/krnjelac/acjug/en/krn-aj030917e.pdf>.

351 ICTY, Prosecutor v. Momčilo Krajišnik, Case No. IT-00-39-T, Trial Chamber I, Judgment, (2006), para. 729, <http://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/documents/courtdec/00207004-00207008.pdf>.

ח'רבת אל-חלאווה שבשטח אש 918 בדרום הר חברון. צילום: נאסר נוואג'עה, בצלם, 22.9.12.

הפרת האיסור על הקמת התנחלויות בשטח כבוש

הקמת התנחלויות בשטח כבוש אסורה על פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי: היא מפרה את עיקרון הזמניות של הכיבוש, אשר אוסר על המדינה הכובשת ליצור עובדות של קבע בשטח הכבוש, ונוגדת את סעיף 49 לאמנת ג'נבה הרביעית, האוסר על העברת אזרחים של המדינה הכובשת לשטח שכבושה. איסור זה חל גם על מדיניות ממשלתית המעודדת את אזרחיה לעבור לגור שם.³⁵²

במדיניות ההתנחלות שלה בגדה המערבית יוצרת ישראל עובדות קבע המשנות את הסטטוס-קוו הדמוגרפי והמרחבי, ומפרה את המשפט הבינלאומי. יתרה מכך, הקמת ההתנחלויות גוררת פגיעה בשורה של זכויות האדם של הפלסטינים, לרבות הזכות לשוויון, לקניין, לרמת חיים נאותה, לחופש תנועה ולהגדרה עצמית.³⁵³

משפט זכויות האדם

הזכות לרמת חיים נאותה

בסעיף 11 לאמנה בדבר הזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מעוגנת זכותו של כל אדם "לרמת חיים נאותה עבורו ועבור משפחתו, לרבות מזון, מلبושים ודיור נאותים ולשיפור מתמיד בתנאי קיומו". ישראל, כצד לאמנה, מחויבת להימנע מגזלת קורת הגג מתושבי השטחים והותרתם ללא מחסה, וכן להבטיח להם קורת גג הולמת וראויה.³⁵⁴ ישראל נכשלת בשני אלה: הרס בתים והעברה כפויה מותרים תושבים ללא בית,³⁵⁵ ומדיניותה המגבילה בתחומי התכנון והבנייה בשטח C אינה מאפשרת פיתוח והתרחבות של יישובים בשטח זה, בהתאם לצמיחת האוכלוסייה

³⁵² חוות הדעת של בית הדין הבינלאומי לצדק בהאג בעניין גדר ההפרדה, 2005. להרחבה ר' בצלם, **כל האמצעים כשרים**, עמ' 31-39.
³⁵³ ר' בצלם, **גזל הקרקעות: מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית**, מאי 2002, עמ' 28-31, http://www.btsalem.org/download/200205_land_grab_.heb.pdf

³⁵⁴ ר' הערה כללית מס' 4, הוועדה לזכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות: CESCR General comment 4, 13/12/1991, [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?Opendocument)

³⁵⁵ ר' UN Commission on Human Rights, **Forced evictions**, E/CN.4/RES/1993/77, 10.3.93, http://www.unhabitat.org/downloads/docs/1341_66115_force%20evic%20chr1.htm

ולצרכיה, ומונעת מתושבים אפשרות להשיג קורת גג הולמת. ברוב רובם של הכפרים בשטח C אוסרת ישראל על בנייה ופיתוח ומונעת חיבור לאספקת מים וחשמל.

הזכות לפרנסה

סעיף 6 לאמנה בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מעגן את זכותו של כל אדם לעבודה, ובתוך כך את זכותו להשתכר למחייתו בעבודה שיבחר בה. הגבלה של הזכות לעבוד פוגעת ביכולת לממש זכויות נוספות כגון הזכות לקיום בכבוד, הזכות לדיוור, הזכות לחינוך וכדומה. פינוי מאדמות שמשמשות לחקלאות ולמרעה והגבלת הגישה אליהן, מניעת גישה לעתודות קרקע לפיתוח תעשייה, הגבלת הגישה למקורות מים, מניעת חיבור לרשת החשמל והריסת מבנים שמשמשים לפרנסה – מהווים פגיעה חמורה בזכות לעבוד ולהתקיים בכבוד.

הזכות לחופש תנועה ולבחירת מקום המגורים

סעיף 12(1) לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות מעגן את הזכות לחופש תנועה וחופש לבחור את מקום המגורים.³⁵⁶ מדיניותה של ישראל שוללת זכות בחירה זו מהאוכלוסייה הפלסטינית: ברוב האדמות בשטח C נאסר עליהם מראש לגור, בטענות שונות, וגם בשאר השטח אפשרויות הבנייה מצומצמות מאוד.

הזכות לבריאות ולחינוך

האמנה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מעגנת בסעיף 13 את זכותו של כל אדם לחינוך.³⁵⁷ בסעיף 12 קובעת האמנה כי יש להבטיח לכל אדם שירותי בריאות וטיפול רפואי. האמנה בדבר זכויות הילד עומדת בסעיף 28 על זכותו של הילד לחינוך, על בסיס הזדמנות שווה.³⁵⁸ בסעיף 24 מחייבת האמנה את המדינות שהן צד לה להבטיח כי מאף ילד לא תישלל הגישה לשירותי בריאות. במסגרת מדיניות התכנון והבנייה שמנהיגה ישראל בשטח C, אוסר המנהל האזרחי גם על בניית בתי ספר ומרפאות, הנדרשים לצורך מימוש זכויותיהם של התושבים לחינוך ולבריאות, ואף מוציא צווי הריסה עבור מבנים שמשכנים מוסדות כאלה. בכך מפרה ישראל את חובתה לספק שירותי חינוך ובריאות לתושבי השטחים.

הזכות להגדרה עצמית

הסעיף הראשון המשותף לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות והאמנה בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מעגן את זכותם של כל העמים להגדרה עצמית. לפי העמדה הרשמית המוצהרת של ממשלת ישראל, של הרשות הפלסטינית ושל רוב הקהילה הבינלאומית, המסגרת המתאימה למימוש הזכות להגדרה עצמית של העם הפלסטיני היא מדינה פלסטינית עצמאית בגדה המערבית וברצועת עזה, שתשכון בצדה של מדינת ישראל.³⁵⁹

פעולותיה של ישראל בשטח C, ובראשן הקמת ההתנחלויות, קוטעות ומבתרות את המרחב הפלסטיני. התוכנית להרחבת ההתנחלויות במתחם E1 מאיימת להעמיק את פיצול הגדה לשני מחוזות נפרדים ולהגביר את ניתוקה של מזרח ירושלים משאר חלקי הגדה – ובכך להקשות על הקמת מדינה פלסטינית בת-קיימא, בעלת רצף טריטוריאלי.

סעיף זה קובע גם כי "כל העמים רשאים, למטרותיהם שלהם, ליהנות באורח חופשי מעושרם וממשאביהם הטבעיים [...] בשום מקרה אין לשלול מעם את אמצעי מחייתו". ישראל מפרה עיקרון זה בכך שהיא שוללת מהפלסטינים שימוש ברוב האדמות הנרחבות ובמקורות המים העשירים שבבקעת הירדן. בכך היא מונעת מהם לממש את הפוטנציאל החקלאי והכלכלי הטמון באדמות אלה.

356 אמנה בינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, 1966, http://www.btselem.org/hebrew/international_law/covenant_on_civil_and_political_rights.

357 אמנה בינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, 1966, http://www.btselem.org/hebrew/international_law/covenant_on_economical_social_and_cultural_rights.

358 אמנה בדבר זכויות הילד, 1989, http://www.btselem.org/hebrew/international_law/convention_on_the_rights_of_the_child.

359 ר' תרגום מפת הדרכים באתר הכנסת, <http://www.knesset.gov.il/process/docs/roadmap.htm>.

מסקנות

לאחרונה קרא נפתלי בנט, שר הכלכלה ולשעבר מנכ"ל מועצת יש"ע, להחיל את הריבונות הישראלית על שטח C באופן חד-צדדי ולהעניק אזרחות ישראלית לתושבים הפלסטינים הגרים בו, שמספרם עומד לטענתו על כ-50,000.³⁶⁰

תוכנית זו מתייחסת לשטח C כאל אזור עצמאי, המנותק משאר שטחי הגדה. אולם, חלוקת הגדה לאזורי A, B ו-C אינה משקפת מציאות גיאוגרפית אלא חלוקה מנהלתית שנעשתה כחלק מהסדר הביניים של הסכמי אוסלו. החלוקה אמורה הייתה להיות זמנית ולאפשר העברה מדורגת של סמכויות לרשות הפלסטינית, ולא נועדה לענות על הצרכים של גידול דמוגרפי ארוך טווח. אלא שהסדר "זמני" זה חל כבר קרוב ל-20 שנה. לכאורה ישראל שולטת מתוקפן באופן מלא בשטח C בלבד; בפועל, כפי שעולה מדו"ח זה, שליטתה של ישראל בשטח C פוגעת קשות בכלל האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית.

ישראל שולטת באופן בלעדי בכ-60% מאדמות הגדה המערבית, שמוגדרות כשטח C. ברובן המוחלט מונעת ישראל מהפלסטינים כל אפשרות לבנייה ולפיתוח. היא מסרבת להכיר ברוב הכפרים שבשטח זה ולתכננם, מונעת את התרחבות היישובים הפלסטיניים ואת פיתוחם, הורסת בהם בתים ומונעת מהם חיבור לתשתיות. אלפי תושבים חיים תחת איום מתמיד בגירוש ממקומות יישוביהם, בעילה של מגורים בשטחי אש או בנקודות יישוב "בלתי חוקיות". עתודות הקרקע המקיפות את השטח הבנוי של עיירות הגדה וכפריה הוכרזו במקרים רבים כשטח C, וישראל אינה מתירה את הבנייה והפיתוח בהן. בכך חונקת ישראל את היישובים הללו ואינה מאפשרת את התפתחותם. ישראל אף מטילה קשיים על הקמת תשתיות חיוניות בשטח C, הנחוצות לכלל תושבי הגדה.

כך, למשל, בדרום הר חברון, בקהילות הבדואיות שבאזור מעלה אדומים ובכפרים בבקעת הירדן חיים פלסטינים ללא אפשרות לקבל היתרים על מנת לבנות כחוק בכפריהם ולפתחם, בלי אספקת חשמל ומים זורמים ותחת איום מתמיד בהריסת בתיהם ובעקירה כפויה מהאזורים שבהם הם חיים. בפאתי אל-ח'דר, יתמא וקיביה – יישובים שרוב שטחם נמצא בשטח B שבשליטה אזרחית של הרשות הפלסטינית – חיים תושבים תחת איום בהרס בתיהם, שנבנו בשטח C בהעדר שטחים זמינים בתחום המוגבל שמותר לבנייה ביישובם.

תושבי שטח C שנפגעו ממדיניות ישראל בתחום התכנון והבנייה ניסו לא אחת למצוא סעד בבג"ץ. ואולם, מתוך עשרות עתירות שהוגשו, אף באחת לא מצא בית המשפט לנכון להתערב בשיקוליו של המנהל האזרחי, ובכך אפשר את המשך המדיניות המגבילה, הפוגענית והמפלה.

באותה עת, ובניגוד למשפט הבינלאומי, מעודדת ישראל את התנחלותם של אזרחיה-היהודים בגדה המערבית. היא מקצה ליישוביהם שטחים עצומים ומקורות מים נדיבים, עורכת תכנון מפורט שמתחשב בכל צורכיהם ובגידולם העתידי ומעלימה עין מהפרות חוקי התכנון והבנייה.

מאחורי מדיניותה של ישראל בשטח C עומדת תפיסה שלפיה אזור זה נועד בראש ובראשונה לשרת צרכים ישראליים. לכן ישראל פועלת באופן עקבי על מנת להעמיק את אחיזתה בשטח C, לדחוק את הנוכחות הפלסטינית שבו, לנצל את משאביו לטובת אוכלוסייתה שלה וליצור בו מציאות קבועה של התנחלויות משגשגות ושל נוכחות פלסטינית מינימלית. בכך מספחת ישראל דה-פקטו את השטח ויוצרת נסיבות שיקלו עליה להשפיע על מעמד הקבע של האזור.

במדיניותה בשטח C, מועלת ישראל בחובות הבסיסיות שמטיל עליה המשפט ההומניטארי הבינלאומי: לשמור על השטח הכבוש באופן זמני, בלי לערוך בו שינויים ובלי לנצל את משאביו לטובתה היא, ובעיקר – לפעול לסיפוק צרכיה של האוכלוסייה המקומית ולכבד את זכויותיה. במקום זאת מיישמת ישראל, באמצעות המנהל האזרחי, מדיניות שנועדה להשיג בדיוק את ההיפך: המנהל מסרב להכין עבור תושבי שטח C תוכניות מתאר ונתלה בהיעדרן כדי לאסור כמעט כל בנייה וחיבור של התושבים לתשתיות. כאשר התושבים בכל זאת בונים, בהיעדר כל ברירה

³⁶⁰ נפתלי בנט, "תוכנית ההרגעה, מתווה מעשי לניהול הסכסוך הישראלי-פלסטיני", <http://www.baityehudi.org.il/wp-content/uploads/2012/09/hargaa.pdf>.

אחרת, הורס המנהל את בתייהם. לעובדה שלתושבים אין כל אפשרות חוקית לבנות את בתייהם, לא מייחסת ישראל כל משמעות – כאילו אין מדובר בתוצאה ישירה של מדיניותה.

כל עוד ישראל שולטת בגדה המערבית, לרבות בשטח C, עליה לעמוד במחויבויותיה מתוקף המשפט הבינלאומי ומשפט זכויות האדם. ראשית, על ישראל לבטל את הקצאת השטחים הנרחבים של קרקעות שהוכרזו כ"אדמות מדינה" למועצות המקומיות והאזוריות של ההתנחלויות – שבנייתן מהווה הפרה של המשפט הבינלאומי – ואת ההכרזה על שטחים נרחבים כעל שטחי אש. שנית, על ישראל להקצות עבור הפלסטינים קרקעות לצורכי בנייה למגורים, לתשתיות ולאזורי תעשייה בכלל האדמות שבשטחי C, ולהנהיג הליך תכנון מקצועי המציב בראש מעייניו את צורכי האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית. במסגרת הליך זה יש לשתף את נציגי האוכלוסייה הפלסטינית – כפי שדורש החוק הירדני שחל בגדה המערבית לפני שישראל שינתה אותו, להכיר ביישובים הקיימים בגדה ולחבר לאלתר את כל תושבי הגדה לתשתיות של מים ושל חשמל. על ישראל לעבוד בתיאום עם נציגי הרשות הפלסטינית, על מנת לקדם את תכנון הגדה המערבית כמכלול ולענות על צורכי התכנון והפיתוח של תושבי הגדה כולה.

כל עוד ישראל מחזיקה בסמכויות התכנון בשטח C ואינה מאפשרת לפלסטינים לבנות כחוק, עליה לחדול לאלתר מהריסת מבנים, לרבות מבני מגורים, מבנים המשמשים למחיה (כגון מבני חקלאות ומסחר) ובורות לאיסוף מי גשמים, ולבטל את כל צווי ההריסה התלויים נגד מבנים קיימים. בנוסף, על ישראל להימנע מגירוש אנשים מבתייהם כאשר אין לכך הצדקה צבאית הכרחית ומיידית.

**בצלם - מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים [ע.ר.]**

רחוב התעשייה 8 (קומה רביעית),

תלפיות

ת.ד. 53132 ירושלים 9153002

טלפון: 02-6735599, פקס: 02-6749111

אתר אינטרנט: www.btselem.org

דואר אלקטרוני: mail@btselem.org

בִּצְלֵם
B'TSELEM
بتسيلم